

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

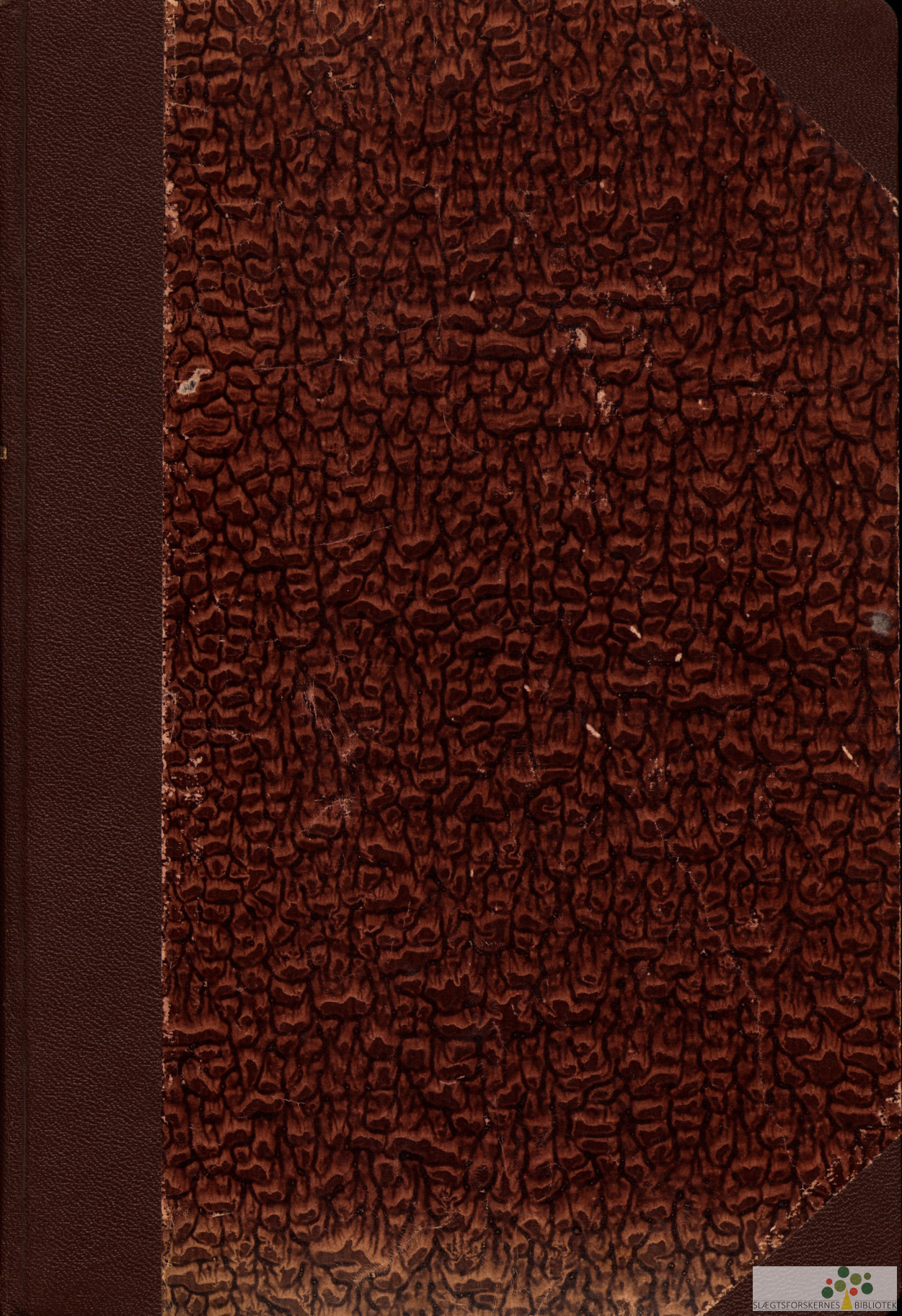
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MEDDELELSER FRA
**THORVALDSENS
MUSEUM**

UDGIVNE I HUNDREDAARET FOR
THORVALDSENS HJEMKOMST
TIL DANMARK

1938

NYT NORDISK FORLAG • ARNOLD BUSCK
KJØBENHAVN

MEDDELELSER FRA
THORVALDSENS MUSEUM
1938

MEDDELELSER FRA
THORVALDSENS MUSEUM

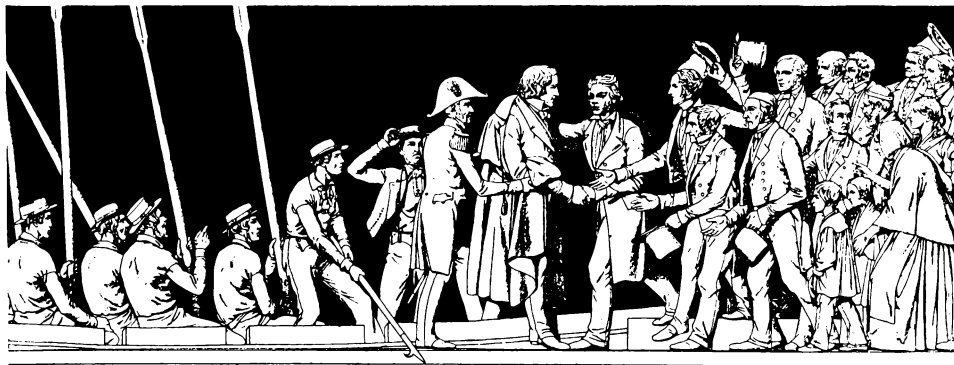
UDGIVNE I
HUNDREDAARET FOR
THORVALDSENS HJEMKOMST
TIL DANMARK

1938

NYT NORDISK FORLAG . ARNOLD BUSCK
KJØBENHAVN

Klichéer fra Bernh. Middelboe's Reproduktionsanstalt

Trykt i Nordlundes Bogtrykkeri, København

DEDIKATION

Den 17. September 1838 vendte Thorvaldsen hjem til Danmark efter 41 Aars Ophold i det Fremmede. Han, der var rejst ud under beskedne Forhold som en lille dansk Akademielev, kom tilbage som en af sin Tids fremragende Personligheder. Han havde naaet alt, hvad en Billedhugger dengang kunde naa.

Vi Danske er Individualister og ikke lige enige om alting. Men om den Modtagelse, som Thorvaldsen fik ved sin Hjemkomst til København, hersker der en sjælden Enighed. Alle samtidige Vidnesbyrd gaar énstemmig ud paa, at Thorvaldsens Hjemkomst var en enestaaende og uforglemmelig Begivenhed. Der er det mærkelige Træk ved den, at det var det store menige Folk, der satte sit Præg paa den Hyldest, som Thorvaldsen fik. Det er vel den første store Tilkendegivelse af Folke-Stemning i dansk Historie i det 19. Aarhundrede.

Man spørger om Grunden til dette. Det drejer sig jo ikke om en Sejrherr, en Fyrste, en Politiker eller en anden Mand, der har med Livets haandgribelige Realiteter at gøre. Det gælder en Kunstner, en Billedhugger.

Fru Heiberg, som forøvrigt ogsaa havde følt Begivenhedens Løftelse, antyder syrligt i sine Erindringer, at det skyldtes Københavnernes Nysgerrighed, naar Thorvaldsens Modtagelse blev saa storslaaet, og hun peger paa, at »den simple Mand«, som hun siger, dengang slet ikke kendte noget til Thorvaldsen eller hans Kunst. Men andre og maaske mere paalidelige Iagttagere fremhæver udtrykkelig, at der var »Hjertelag« i den Hyldest, som Menigmand gav Thorvaldsen, og de siger ogsaa Grunden.

Thorvaldsens Kunst kunde den menige Mand paa Gaden ikke kende paa det Tidspunkt, men han vidste, at Thorvaldsen var den store Kunstner, der med sin Kunst havde vundet Ry om Danmark som ingen anden Dansk, og at Thorvaldsen var Søn af en jævn Haandværker, en simpel Billedskærer. Menigmand

følte i Thorvaldsens jævne, naturlige Væsen, i hans beskedne Anstand, at Thorvaldsen var en Mand af Folkets Midte.

Dette store Ry og Mandens Person virkede ansporende paa den folkelige Bevidsthed. Denne Mand var som du og jeg — og hvad havde han ikke udrettet! Der blev noget stolt i at være Dansk Side om Side med ham. Det var, som om Stordaaden kom inden for hver Mands haandgribelige Rækkevidde. Det gav Selvtillid og Mod. Man følte sig som et Folk og besindede sig paa sit eget Værd.

Fire Aar efter Thorvaldsens Død aabnedes Thorvaldsens Museum. Det skete den 17. September 1848, paa 10 Aars-Dagen for Thorvaldsens Hjemkomst. Fru Heiberg bemærker i sine Erindringer, at man hyppig i Museet saa »Folk af den lavere Klasse, der med stor Interesse betragtede de udødelige Værker«, og hun fremhæver, at »ikke ringe var den Indflydelse, som disse Værker frembragte paa Nationens Skønhedssans«. Det er det samme, som Chr. Winther udtrykte med andre Ord i sin Sang til Thorvaldsen:

*Du aabned vort Øje, du vakte vor Sands
For Skjønhed og Sandhed, den rene;
Du bærer med rette den evige Krands
Af Lavrens gudviede Grene!*

Det er netop Thorvaldsens store folkelige Betydning, at han, stærkere end nogen anden, har virket til at indpode den brede Befolkning i Danmark kunstnerisk Kultur, til at holde det kunstneriske Indstinkt vaagent og virksomt i vort Folk. Folkelig set blev han en af de store Opdragere i dansk Kulturliv. Kunstnerisk set er han vor Samvittighed, en styrende Kraft, der holder Balance i Udviklingen.

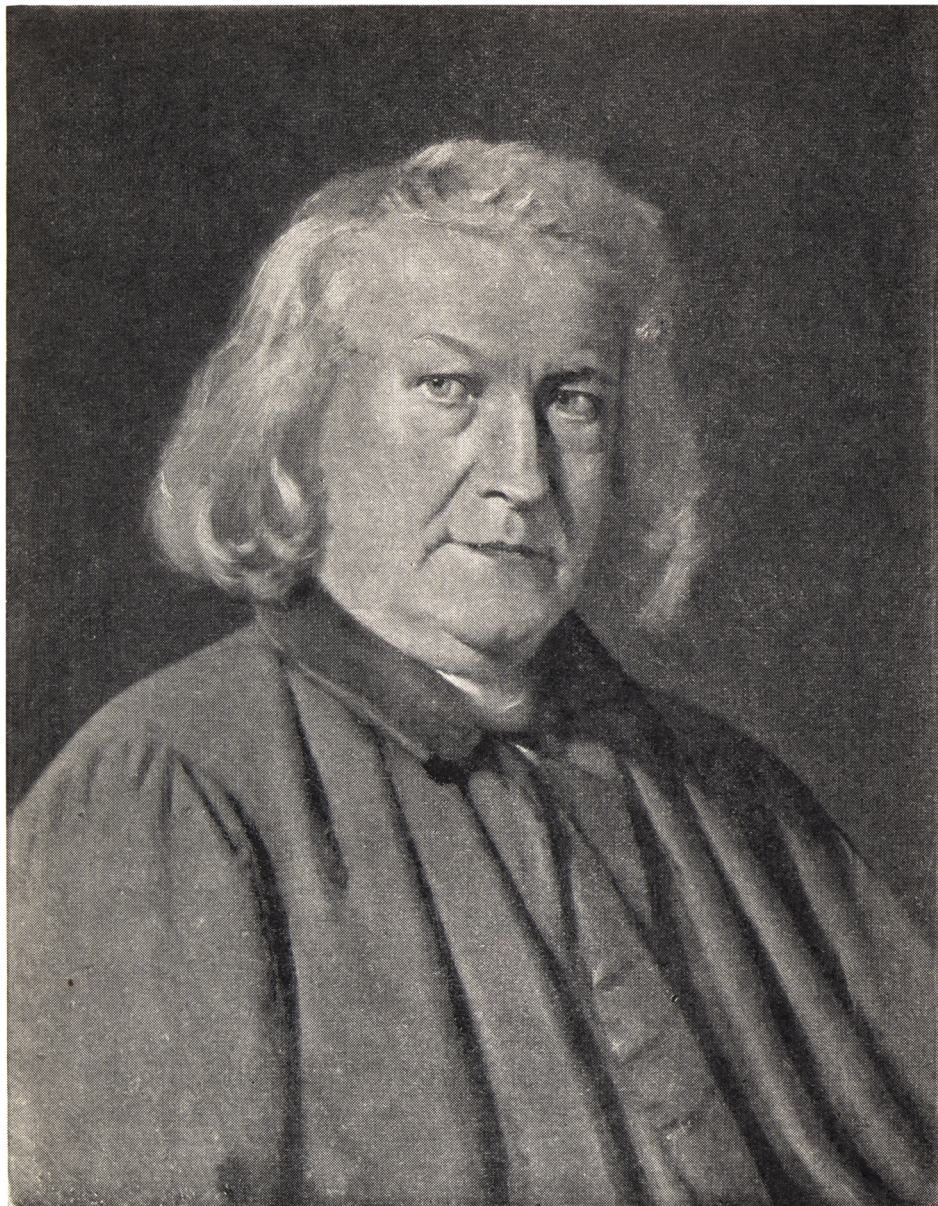
Gennem Thorvaldsen blev Billedhuggerkunsten paa en Maade en national Kunst hos os. Vi har siden hans Dage haft en stærk og frodig Billedhuggerkunst, hvad vi næppe har paaskønnet efter Fortjeneste.

Med sin Kunst udløste Thorvaldsen paa almengyldig Maade Egenskaber, vi føler som danske. Dansk er Rytmen i hans Haand, dansk det Snilde, der laa i hans Sind. Derfor hører hans Kunst til de Kulturværdier, vi aldrig kommer udenom, og som vi altid vil vende tilbage til i de Tider, hvor Skæbnen tvinger os til at gøre op, hvad vi er, og hvad vi vil.

Den Dag i Dag kan vi med Sandhed gentage H. N. Clausens Ønske, da han for 90 Aar siden indviede Museet: at det maa »staa som Hovedstøtte for et sundt og frit, et ædelt og skjønt Folkeliv i Norden«.

SIGURD SCHULTZ

C. A. Jensen pinx. ca. 1840.

Albert Thorsvald Jensen

INDHOLD

DEDIKATION. AF MUSEUMSDIREKTØR SIGURD SCHULTZ.	5
THORVALDSENS UDNÆVNELSE TIL ÆRESBORGER I KØBENHAVN . . .	11
AF EXPEDITIONSEKRETÆR, CAND. JUR. AXEL RAVN	
AFSTØBNINGER AF BERTEL THORVALDSENS ANSIGT	37
AF TANDLÆGE HOLGER WINTHER	
THORVALDSENS TESTAMENTER.	43
AF EXPEDITIONSEKRETÆR, CAND. JUR. AXEL RAVN	
OM NOGLE PORTRÆTBUSTER I THORVALDSENS MUSEUM	75
AF KUNSTHISTORIKER ELSE KAI SASS	
SCHINKEL OG THORVALDSEN	95
AF KUNSTHISTORIKER EIGIL H. BRÜNNICHE	
AUGUSTE BÖHMER-MONUMENTETS HISTORIE.	109
AF KUNSTHISTORIKER ELSE KAI SASS	
THORVALDSENIANA.	126
Billede: Fakkeltøget foran Thorvaldsens Museum den 17. September 1938. Goldschmidt og Murermester Sibbern. Var Thorvaldsen en velhavende Mand? Thorvaldsen-Frimærker.	
NAVNEFORTEGNELSE	129

Thorvaldsens Autograf Side 7 er gengivet efter hans Testamente af 5. December 1838.

THORVALDSENS UDNÆVNELSE TIL ÆRESBORGER I KØBENHAVN

ET AFSNIT AF STADENS FORFATNINGS HISTORIE

Den Gave, som Thorvaldsen med sine Kunstværker og Samlinger under sit Ophold i Rom havde stillet sin Fødeby, Staden København, i Udsigt, var selv set med Nutidsøjne af enestaaende og omfattende Art. Det er imidlertid en Kendsgerning, at de Myndigheder, der skulde tage Stilling til Gavens Modtagelse, først og fremmest Kommunalbestyrelsen, i Begyndelsen indtog en noget reserveret Holdning. Dette kunde synes ejendommeligt, men det er dog forstaaeligt ved en nærmere Betragtning. Thi Gaven var betinget af betydelige økonomiske Ofre til Rejsningen af en Museumsbygning, og hertil kom yderligere, at det juridiske Grundlag ikke var i Orden, idet Thorvaldsens forskellige, i Rom udstedte Testamenter, ikke forelaa paa helt lovformelig Maade. Alle Bestræbelser rettedes da mod at faa Thorvaldsen hjem og faa Testamentet ordnet i Overensstemmelse med den danske Lovgivning. Man nærede Frygt for, at Sagen, hvis Thorvaldsen døde i Rom, skulde blive behandlet efter den romerske Ret og dermed gjort mere vanskelig og bekostelig. Først i 1838 besluttede Thorvaldsen sig til at rejse hjem, og Fregatten »Rota«, som for dette Aar skulde vise Flaget i Middelhavet, hvor Piratuvæsenet endnu ikke helt var forsvundet,¹ fik Ordre til at anløbe Livorno for at hente Thorvaldsen og alle hans Samlinger.

Da man herefter med større Bestemthed kunde vente Thorvaldsens Hjemkomst, rejste det Spørgsmaal sig da ganske naturligt, paa hvilken Maade Staden som saadan skulde give sin Taknemmelighed Udtryk over for Thorvaldsen. I 1837 var han blevet udnævnt til Æresborger i Byen Mainz. Muligvis har dette været Anledning til, at den samme Tanke blev taget op herhjemme. Det er i hvert Fald en Kendsgerning,

¹ C. F. Wandel: Danmark og Barbareskerne 1746-1845. Kbh. 1919, S. 1, 149 ff.

at Kommunalbestyrelsen i den første Halvdel af Aaret 1838 beskæftigede sig ret indgaaende med Spørgsmaalet om en almindelig Hjemmel for Tildeling af Æresborgerskab, og det er ikke usandsynligt, at dette Spørgsmaal er rejst med Thorvaldsen for Øje. Man syntes at have haft til Hensigt at løse Sagen i Forbindelse med en paatænkt Ændring af Stadens Forfatning, som nedenfor vil blive skildret. Her skal blot nævnes, at Magistraten havde sendt Sagen om Forfatningsændringen til Kancelliet den 25. Juli 1838 og nu ventede paa Svar.

Kancelliets Svar kunde imidlertid ikke ventes foreløbig, og Sagen syntes faldet til Jorden. Et andet af de Thorvaldsenske »Problemer«, Testamentesagen, var forøvrigt ogsaa gaaet i Staa i disse Dage, saaledes som man kan læse andetsteds i dette Skrift. Nogen særlig Grund til, at Æresborger-Spørgsmaalet skulde stilles i Bero netop paa dette Tidspunkt, kan næppe findes. Maaske havde man tabt Troen paa, at Thorvaldsen vilde komme hjem i det Aar. Han havde jo saa ofte lovet at komme, for saa i det afgørende Øjeblik at opsætte Hjemrejsen til — næste Aar. Muligvis har man villet afvente nærmere Besked, om Afrejsen virkelig var bleven til noget. Med Datidens Postbefordring var et Brev 16 à 18 Dage om at naa fra Rom til København, saaledes at Nyheden om Afrejsen først kunde være i København i Slutningen af August Maaned.

Imidlertid nærmede Tidspunktet for Thorvaldsens Hjemkomst sig. Den 9. August forlod han Italien, hvor han havde opholdt sig i ca. 40 Aar, og Fregatten »Rota« stævnedes ad Hjemlandet til med den verdensberømte Kunstner og med hans Værker og Samlinger ombord;² i Begyndelsen af den følgende Maaned kunde Skibet forventes at være i København. Kongen udnævnte den 10. September Thorvaldsen til Konferensraad, en Æresbevisning, hvorved han fik samme Rang som Landets højeste Embedsmænd. Nu maatte Kommunalbestyrelsen, uanset at Thorvaldsens Gavetilsagn til denne stadig ikke forelaa officielt, men kun kendtes gennem Breve til Collin,³ tage Bestemmelse om, hvad der fra dens Side skulde gøres. Herom vil de Side 22-33 aftrykte, ikke tidligere benyttede, Aktstykker give nærmere Oplysning.

En Ugestid før Thorvaldsens Ankomst rettedes der fra Magistratens Side en mundtlig Henvendelse til den ene af de to Formænd for De 32 Mænds Forsamling om, at Magistraten ansaa det for passende, at Thorvaldsen optoges i Stadens Borgerskab som Æresborger, og at man øn-

² H. B. Dahlerup: Mit Livs Begivenheder 1815-1848. Kbh. 1909, S. 198-218. A. Wilde: Erindringer om Jerichau og Thorvaldsen ombord paa Fregatten Rota 1838. Kbh. 1844.

³ Konferensraad Jonas Collin, Deputeret i Rentekammeret, Thorvaldsens fortrolige Raadgiver.

skede at erfare Forsamlingens Tanker herom. I en Skrivelse af 13. September 1838 gav Forsamlingen sin Tilslutning hertil og nedsatte et Udvalg til at forhandle med Magistraten om Sagens Gennemførelse. Man blev hurtigt enige og allerede 2 Dage efter — den 15. September 1838, samme Dag som Fregatten blev meldt fra Hornbæk — indgik Overpræsident A. C. Kierulff⁴ med en Forestilling herom til Kongen, der som enevældig Landsfader havde Afgørelsen ogsaa i et saadant Spørgsmaal. Sagen blev ikke paa sædvanlig Vis fremsendt til Kancelliet, men den synes at være bleven foredraget Kong Frederik VI personlig af Kierulff, som i sin Egenskab af Politichef havde dagligt Referat hos Kongen. Dagen efter, den 16. September 1838, bifaldt Kongen Forestillingen og paalagde Kancelliet snarest muligt at ekspedere det fornødne derom til Magistraten, hvilket skete den næste Dag — den 17. September 1838 — samme Dag som Thorvaldsen ankom til København. Det var saaledes i yderste Øjeblik, at det naaedes, og Sagens Ekspedition er sikkert en Hastighedsrekord i Kancelliets Historie.

I Festlighederne ved Thorvaldsens Landstigning ved Toldboden synes Kommunalbestyrelsen ikke at have været officielt repræsenteret, og først nogle Dage efter, den 20. September 1838, mødte en Deputation fra Kommunalbestyrelsen, bestaaende af Borgmester, Etatsraad I. H. Mundt og den ene af Formændene for De 32 Mænd Oberstløjtnant, Vinhandler P. J. Friedenreich, hos Thorvaldsen og meddelte ham, at han var blevet udnævnt til Æresborger i Staden, og at han senere vilde faa Diplomet som saadan overrakt. Udnævnelsen til Æresborger vakte almindelig Tilfredshed hos Befolkningen. »Kjøbenhavns-posten« for den 21. September 1838 skrev blandt andet: »Vi kunne kun til Landets Ære ønske, at naar den nye Communallov har nedlagt Valgretten til denne Hædersplads i Stadsbestyrelsens Hænder, den da vil blive i Stand til at finde en Mand, der er værdig til at være Nr. 2 i den Række, hvor Thorvaldsen er Nr. 1.«

I den følgende Tid deltog Thorvaldsen i en Række Festligheder, som gaves til Ære for ham. Særlig skal nævnes Festen paa Hotel D'Angleterre den 7. Oktober, hvor, som Thiele⁵ udtrykker sig, »den dannede Verden« eller, som det andetsteds hedder, »den intelligenteste Del af Hovedstadens Publikum« hyldede Thorvaldsen. De fleste af Dattidens Skønaander: Oehlenschläger, Heiberg, Grundtvig, H. C. Andersen m. fl. var til Stede, derimod berettes der intet om, at Repræsentanter

⁴ Flemming Dahl: Biografi af Overpræsident Kierulff, i: Dansk Biografisk Leksikon, XII, 1937, S. 441.

⁵ J. M. Thiele: Thorvaldsen i Kiøbenhavn. Kbh. 1856, S. 27.

for Kommunen var Deltagere. For en Nutidsbetragtning virker det ejendommeligt, at hele Modtagelsesarrangementet og de større Festligheder til Ære for den Mand, som var udnævnt til Byens Æresborger, forløb uden officiel Medvirken eller Deltagelse af Bystyrets Repræsentanter.

Kommunens Fest for Thorvaldsen kom i bogstavelig Forstand »post festum«, idet Overrækkelsen af Borgerbrevet først skete den 21. November 1838. Højtideligheden fandt Sted i Magistratens Forsamlingssal paa Raadstuen i en Plenarforsamling, bestaaende af Medlemmer af Magistraten og De 32 Mænds Forsamling. Overpræsident Kierulff proklamerede Thorvaldsen som Borger i Staden København og overrakte ham det i Dagens Anledning særligt udfærdigede Borgerbrev, idet han tilføjede, at man for at opbevare Erindringen om Handlingen havde indtegnet hans Navn, Alder og Fødeby i Borgerskabsprotokollen, som Thorvaldsen derefter underskrev. Højtideligheden sluttede med, at Thorvaldsen udtalte sin Tak for den Udmærkelse og Ære, der var bleven vist ham. Om Aftenen deltog han i en Middag paa den kongelige Skydebane, som Magistraten og De 32 Mænd holdt til hans Ære og havde indbudt ham til.

Nogen særlig Rettighed udover Fritagelse for personel og reel borgerlig Tynge synes der ikke at have været forbundet med Udnævnelsen til Æresborger. End ikke Valgret, som dengang var betinget af en vis Grundbesiddelse eller Skatteydelse (Næringsskat), gav den sin Indehaver. En Undersøgelse af Valgprotokollen for 1840 og Fortegnelsen af 2. April 1840 over Vælgere til Borgerrepræsentationen har vist, at Thorvaldsens Navn ikke fandtes iblandt disse.

Borgerbrevet, der opbevares paa Thorvaldsens Museum, hvor alle og enhver kan se det, er skrevet paa tykt Pergament med farvede og udsirede Frakturbogstaver, indrammet af Ornamenten og med Stadens Segl i en Sølvkapsel hængende i en Silkelidse med Guldkvast. Brevet er indbundet i et Bind af grønt Fløjl med forgyldte Ornamenten og med Stadens Vaaben paa Forsiden og med Thorvaldsens Navnetræk paa Bagsiden.

Kort Tid efter, den 5. December 1838, underskrev Thorvaldsen omsider sit endelige Gavebrev og Testamente. Collin sørgede for en omgaaende kongelig Konfirmation, og den 11. December fremsendte Thorvaldsen det til Magistraten,⁶ som i en Skrivelse af 19. December anerkendte Modtagelsen. Saa var de nødvendige Formaliteter iagttagne og Sagen endelig i Orden.

⁶ Mag. 2' Sekr. J. Nr. 3813/1838 (Stadsarkivet).

A. L. V. O. M. D. C. C. C. X. V. I. I. I. O. N. S. D. A. G. E. N
 X. V. N. O. V. E. M. B. E. R. indtatte Professor og
 Directeur for det Kongelige Teatrum
 for de skønnere Kunster, Thorsvaldsens
 Deputeret og Hammebrogs samt Hammebrogs
 mand
 (Decorative flourishes)
 (Decorative flourishes)
 og Herrens, Christianstammet med de Quisstrøms
 og de Thorsvaldsens, Thorsvaldsens i Højesteret under
 1837 og 1838. Her allermødest funktionerede,
 i Bestyrelsen, som en Erhvervsleder af hans gæld
 in Administration og udværelse i Fortjeneste,
 i den samlede Kommunalbeskyttelse i København
 indtog som **BORGER KJØBEMANN**
 og de rester overblev til det for ham i denne Egenskab
 skat udfordrede Document, hermed Cou.

forudsættende efter Udfordring underskrevet
 Thorsvalden. Borte Thorsvalden

Lyngby, d. 29de Septbr 1838.

Hans Edling, 1838 i Andledning af det i København
 samt Lyngby her med Thorsvalden i Lyngby
 for de skønnere og de skønnere af de skønnere
 Lyngby, d. 29de Septbr 1838 i Andledning af det i København
 d. 29de Septbr 1838 i Andledning af det i København
 d. 29de Septbr 1838 i Andledning af det i København
 d. 29de Septbr 1838 i Andledning af det i København

H. Edling

Edling Thorsvalden 1838 i Andledning af det i København
 d. 29de Septbr 1838 i Andledning af det i København
 d. 29de Septbr 1838 i Andledning af det i København

Lyngby, d. 29de Septbr 1838.

Andledning af det i København d. 29de Septbr 1838
 d. 29de Septbr 1838 i Andledning af det i København
 d. 29de Septbr 1838 i Andledning af det i København

Staden Københavns Borgerskabsprotokol for Aarene 1837-1846, Pag. 148-149. Indførslen om
 Thorsvaldsens Udnævnelse til Æresborger og hans egenhændige Underskrift. (Stadsarkivet).

HOVEDSTADENS RET TIL UDNÆVNELSE AF ÆRESBORGERE

Thorvaldsens Udnævnelse til Æresborger i København gennemførtes saaledes, da det kom til Stykket, ved Kong Frederik VI's direkte Mellemkomst og ved Hjælp af en kgl. Resolution. Men som tidligere bemærket, havde Kommunalbestyrelsen oprindelig ønsket at løse Spørgsmaalet ved en Forfatningsændring og dermed erhverve en almindelig Ret for Hovedstaden til ved given Lejlighed at hædre fortjente Borgere ved at tildele dem Æresborgerskab. Denne Bestræbelse lykkedes ogsaa, omend ikke uden Vanskeligheder. Det er et Punkt i Stadens Forfatning, som har sin egen Historie.⁷

Arbejdet med Ændringen af Stadens Forfatning havde staaet paa siden Udstedelsen af Anordningen af 24. Oktober 1837 ang. Købstædernes økonomiske Bestyrelse, København dog undtagen. I Januar 1838 havde Kancelliet tilstillet Kommunalbestyrelsen et Udkast til en ny Anordning vedrørende Bestyrelsen af Stadens økonomiske Anliggender.⁸ Den 14. Marts 1838⁹ meddelte De 32 Mænd Magistraten deres Bemærkninger. Udkastets § 6 var saalydende: »— Hvad de personlige Egenskaber angaaer, som udkræves til at vinde Borgerskab, saa forbliver det ved de hidtil gjeldende Regler. Dog skulle — — — — —« De 32 Mænd siger herom: »Ved denne Paragraph finde vi Anledning til at andrage paa den Bestemmelse, at udmærkede Mænd eller Mænd, der særdeles havde gjort sig fortjente af Staden eller Staten, kunne efter Magistratens eller Borgerrepræsentanternes eenstemmige Valg tildeles Æresborgerskab«.

Komitéen for Oprettelsen af et Thorvaldsensk Museum var allerede stiftet 1837. Da der i denne sad Repræsentanter for De 32 Mænd, og da flere af Komitéens Medlemmer (Schouw, Collin m. fl.) var fremtrædende Statsembedsmænd, er det, som tidligere nævnt, ikke usandsynligt, at man rejste Problemet Æresborgerskab med Henblik paa Thorvaldsen. Forhandlingerne blandt De 32 Mænd førtes for lukkede Døre; Byens Borgere havde derfor næppe faaet større Kendskab til Forfatningssagen, hvis ikke »Kjøbenhavnsposten« for den 21. April 1838 havde set sig i Stand til at offentliggøre saavel Forfatningsudkastet som De 32 Mænds Bemærkninger, herunder Forslaget om Tildeling af Æresborgerskab, som saaledes for første Gang fik offentlig Omtale.

⁷ Hertil Aktstykker S. 33-36.

⁸ Mag. 2' Sekr. Ref. Prot. 1838 I, Sag Nr. 157 (Stadsarkivet).

⁹ Borger-Repræsentanternes Brevcopibog 1835-40, S. 67 (Borgerrepr. Arkiv).

Bladet, der var Datidens eneste oppositionelle Dagblad og derfor jævnlig var Genstand for Censurens Indgreb og Beslaglæggelser, udtalte frimodigt, at det i høj Grad maatte interessere Stadens Indvaanere at kende Grundtrækkene i den nye Forfatning og de Forandringer, som Borgernes Repræsentanter havde troet at burde bringe i Forslag i det dem forelagte Udkast. Denne Offentliggørelse foranledigede Magistraten til at foretage en nærmere Undersøgelse af, hvem der var Bladets Kilde. Det viste sig herved, at Oplysningerne ikke kunde være meddelt af nogen, der henhørte under Magistratens Ressort. Man indberettede da det passerede til Kancelliet,¹⁰ som imidlertid ikke foretog sig noget i Anledning af den begaaede Indiskretion.

I Løbet af Sommeren var Magistraten færdig med sine Overvejelser om Forfatningsudkastet, og den 25. Juli 1838 tilbagesendtes Sagen til Kancelliet med en Skrivelse, hvori der bl. a. udtaltes, at Magistraten intet havde at erindre mod Forslaget om Tildeling af Æresborgerskab, men blot mente, at der i Stedet for Enstemmighed kun burde kræves $\frac{3}{4}$ af Magistratens og Borgerrepræsentationens Stemmer til Fordel for den paagældende.¹¹

Under Sagens Behandling i Kancelliet var Meningerne blandt de Deputerede meget delte, men i den Forestilling som Kancelliet i Oktober 1838 indgav til Kongen vedrørende Forfatningsudkastet, tilraadedes det dog, at De 32 Mænds Forslag toges tilfølg. Af Voteringerne

¹⁰ Denne Indberetning var saalydende (Kopibog for 2' Sekr., Januar-Juni 1838, Nr. 1236, Stadsarkivet) :

1838. 25. April. Kjøbenhavns Magistrat til Det Kgl. Danske Cancellie.

I Anledning af, at der i Kjøbenhavns Posten No. 109 og 110 findes indrykket saavel det os i sin Tid fra det Kongelige Danske Cancellie tilsendte Udkast til en ny Communal-Anordning for Kjøbenhavn som Stadens 32 Mænds derover afgivne Erklæring, har Magistraten anseet det passende at forvise sig om, at denne Indrykkelse ikke hidhører fra Oplysninger, der ere meddeelte af Nogen under Magistratens Ressort. —

Af vedlagte derefter modtagne Erklæring fra vedkommende Contoirchef vil velbemeldte Collegium behageligen erfare, at det, efter de af ham anstillede Undersøgelser og de Paagjældendes afgivne Forklaringer maa antages afgjort, at ingen Uvedkommende fra Contoiret har erholdt eller kunnet skaffe sig nogetsomhelst Kjendskab til oftmeldte Documenter. —

Hvilket vi have troet ikke at burde unnlade herved tjenstligst at indberette. —

Kjøbenhavns Raadstue, den 25. April 1838.

A. C. Kierulff.

Schäffer. Bentley. Skibsted. Riis Lowson. A. Dahl. Münter.

/Holmer.

Det Kongelige Danske Cancellie.

¹¹ Copibog for 2' Sekr. Juli-December 1838, Nr. 269 A, S. 19-20, Sag Nr. 157/1838 (Stadsarkivet).

fremgaar, at det navnlig var Stemann,¹² som var Modstander af For-
slaget, medens Ørsted¹³ var Tilhænger af det. Kongen sluttede sig imid-
lertid til Stemanns Opfattelse, idet den kongelige Resolution af 7. No-
vember 1838 vedrørende dette Spørgsmaal lød saaledes: »ad § 6. Bi-
faldes saaledes, at Paragraffen forbliver uforandret, uden den af Vort
Cancellie foreslaaede Tilføjning«.¹⁴

Kort Tid efter, den 15. November 1838, blev Forfatningsudkastet
forelagt Østifternes Stænderforsamling i Roskilde til Betænkning, uden
at Bestemmelsen om Æresborgerskabet som ovenfor nævnt var med-
taget. I Motiverne udtalte den kongelige Kommissarius, Ørsted, som
Begrundelse herfor bl. a.:¹⁵ »Det er imidlertid blevet forbigaaet som
Noget, der ikke vilde være af nogen practisk Nytte, og som er uden for
Anordn. 24de Octbr. 1837«.¹⁶

Til at behandle Sagen nedsatte Stænderforsamlingen en Komité,
bestaaende af Professor, Dr. jur. P. G. Bang, Assessor T. Algreen-Ussing,
Grosserer P. C. Knutzon, Garvermester J. H. Lindsstorff og Major,
Grosserer Prætorius, som alle var Deputerede for Staden København.
Komitéen afgav under 12. December 1838 sin Betænkning, og ved-
rørende Æresborgerspørgsmaalet udtalte den følgende:

»Committéen . . . havde fundet det passende, at de tvende Stadens
Autoriteter, Magistraten og Borgerrepræsentationen, blev berettigede
til at meddele særdeles udmærkede Mænd eller saadanne, der i fortrin-
lig Grad havde gjort sig fortjente af Staden, Æresborgerret. Com-
mittéen havde derfor indstillet:

At der maa tilføjes en ny §, hvori det bestemmes, at der
ved Magistratens og Borgerrepræsentationens eenstemmige
Beslutning kan meddeles særdeles udmærkede Mænd eller
saadanne, som i fortrinlig Grad have gjort sig fortjente af
Staden, Æresborgerskab, der dog ikke skal give den Vedkom-
mende nogen Medvirkning i Communal-Anliggenderne, lige-
som han naturligviis er befriet fra alle borgerlige Forplig-
telser«.¹⁷

¹² Poul Christian von Stemann, Gehejmestatsminister, Præsident i Danske Kancelli.

¹³ Anders Sandøe Ørsted, Generalprocureur og Deputeret i Danske Kancelli.

¹⁴ Danske Cancellie, 2' Departement, Bilag til Anordning om Kommunalbestyrelsen i Kjøben-
havn 1. Januar 1840, Registrant Nr. 1 (Rigsarkivet).

¹⁵ Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne for Sjellands - - - - Stifter, 1838,
I, S. 793 og 824 (citeres i det følgende som »Roskilde Stændertidende«).

¹⁶ Anordning af 24. October 1837 ang. Kjøbstædernes oekonomiske Bestyrelse, Kiøbenhavn
dog undtagen.

¹⁷ Roskilde Stændertidende 1838, II, S. 2637 og 2656.

Under de paafølgende Forhandlinger i Stænderforsamlingen i December 1838 maatte Ørsted paa Grund af sin Stilling som kongelig Kommissarius udtale sig med Kølighed om denne Sag, som han i sit Hjerte havde Sympati for, og yttrede, at det næppe vilde være af synderlig Betydenhed, om en saadan Ret blev indrømmet Magistraten og Borgerrepræsentationen eller ikke. Maaske svigtede Ørsted dog ikke ganske sin Opfattelse af Sagen. Det var kommen ham ret tilpas, at der i den holstenske Stændertidende just under Sagens Behandling i Kancelliet offentliggjordes et Udkast til en almindelig »Städte-Ordnung« for Hertugdømmerne, hvorved Regeringen bl. a. gav de slesvig-holstenske Købstæder efter preussisk Forbillede Privilegium paa Tildeling af en lignende »Ehrenbürgerrecht«, som den man ønskede i København. I et Brev af 27. Oktober 1838 havde han skyndt sig at henlede Kancelliets Opmærksomhed herpaa, idet han fandt det »aldeles klart«, at man nu ikke kunde nægte Danmarks Hovedstad den samme Ret. Den kongelige Resolution gik vel Ørsted imod, men man ser, at den preussiske Anordning paa en eller anden Maade blev spillet Stænderforsamlingen i Hænde og fik Betydning for den endelige Afgørelse. Man tør formode, at det preussisk-slesvig-holstenske Forbillede er Skyld, i at Forsamlingen indtog saa klart et Standpunkt stik imod den kongelige Resolution.

Hvordan det nu end kan være gaaet til, saa blev Resultatet, at Komitéens Indstilling enstemmig vedtoges med 60 Stemmer. I Stænderforsamlingens endelige Betænkning over Forfatningsudkastet fremsattes der en længere Redegørelse for den Betydning, som Retten til at meddele Æresborgerskab vilde have for Københavns Kommune, og der stilledes Forslag om, at der tilføjedes Udkastet en ny Paragraf i Overensstemmelse med Komitéens Indstilling.¹⁸

Forfatningsudkastet gik derefter atter tilbage til Regeringens Overvejelser, og Spørgsmaalet om Æresborgerskabet blev paany Genstand for Kancelliets Drøftelser. Stemann fortsatte sin Modstand og begrundede i sin Votering sit Standpunkt saaledes, at man i en suveræn Stat ikke ret vel burde indrømme en Stads Repræsentanter og Magistrat Retten til at uddele saadanne Æresbevisninger, uden at Kongen i hvert enkelt Tilfælde havde meddelt sin Sanktion paa samme Maade, som det var sket ved Thorvaldsens Udnævnelse til Æresborger. De øvrige Deputerede fulgte dog ikke Stemann. I Forestilling af 31. Maj 1839 tilraadete Kancelliet Kongen, at Stændernes Indstilling vedrørende Æresborgerskabet toges tilføje. Men det blev dog ikke Kong Frederik VI, der skulde komme til at afgøre denne Sag. Han døde i Decem-

¹⁸ Roskilde Stændertidende 1838, II, S. 2727-28 og 2770.

ber 1839, og det tilfaldt da Kong Christian VIII at gøre det. En af hans første Regeringshandling var at ordne denne Sag. Det skete ved kgl. Resolution af 27. December 1839 og i Overensstemmelse med Kancelliets Forestilling.

Den 1. Januar 1840 udstedtes »Anordning angaaende Communalbestyrelsen i Kjøbenhavn«, Nytaarsgaven til Københavnerne, som man spøgende kaldte den, og som af Overpræsidenten blev overrakt den samlede Kommunalbestyrelse i et Møde paa Raadstuen samme Dag.¹⁹ Anordningens § 10 lød saaledes:

»Det skal være Magistraten og Borgerrepræsentanterne, naar de Alle derom ere enige, tilladt at meddele enkelte særdeles udmærkede Mænd eller saadanne, der i en fortrinlig Grad have gjort sig fortiente af Staden, Æresborgerskab. Dette skal dog ikke give den Vedkommende nogen Medvirkning i Communalanliggenderne, ligesom han heller intet Slags borgerlig Tyngde skal bære.«

Kommunalbestyrelsens Ønske var dermed imødekommet, dog saaledes, at det kun var Mænd, der havde gjort sig fortjente af Staden, men ikke af Staten, hvem denne Udmærkelse kunde tildeles.

Den anførte Bestemmelse, der er en Staden tillagt særlig Rettighed, og hvortil der ikke findes Sidestykke for Købstædernes Vedkommende, er stadig gældende. Ganske vist er den ikke gentaget i Loven af 4. Marts 1857 om Bestyrelsen af Københavns kommunale Anliggender, men dennes § 20 udtaler, at Anordningen af 1. Januar 1840 og øvrige om Kommunens Anliggender udgivne Anordninger og Lovbestemmelser forbliver i Kraft, for saa vidt de ikke er i Strid med Loven, og det er Bestemmelsen ikke. Nogen Betydning i Praxis har den med saa megen Besvær tilvejebragte Rettighed for Kommunestyret dog ikke haft. Thorvaldsen er vedblivende Staden Københavns eneste Æresborger.

¹⁹ Villads Christensen: Kjøbenhavn 1840-1857. Kbh. 1912, S. 191.

AXEL RAVN

AKTSTYKKER

Nr. 1 — 1838, 13. September.

De 32 Mænds Forsamling til Magistraten.¹

Den høie og velædle Magistrat har behaget mundtlig at tilkjendegive een af vore Formænd, at den anseer det passende, at vor udmærkede Landsmand Etatsraad Thorvaldsen, hvis Ankomst hertil fra Italien med det Første kan ventes, optages i Stadens Borgerskab som Æresborger. Magistraten har derhos ønsket at erfare vore Tanker herom.

Vi føle os overbeviiste om, at enhver Hæder, der kan vises Etatsraad Thorvaldsen, som i saa sjelden en Grad har gjort sig fortjent af sin ophøiede Kunst og derved forherliget det danske Navn iblandt Fremmede, vil være paa sit rette Sted. Staden Kjøbenhavn har derhos efter Thorvaldsens testamentariske Disposition af 8de April d. A. saa Meget at takke ham for, at den vistnok maa regne sig det til en Ære ikke alene at være hans Fødestad, men ogsaa at tælle ham iblandt dens Borgere.

Vi antage derfor, at den høie og velædle Magistrat vil fyldestgjøre en almindelig følt Trang til at hædre vor Landsmands sjeldne Fortjeneste, dersom Den vil foranstalte, at Etatsraad Thorvaldsen ved sin Ankomst hertil kan blive modtagen med Tegnene paa vor Stads Æresborger-Rettigheder.

Til, om det maatte ønskes, at conferere med den høie og velædle Magistrat om de nærmere Skridt, der maatte blive at tage i benævnte Anledning, have vi af vor Midte bemyndiget foruden vore Formænd endvidere Agent Busch, Major Prætorius, Grosserer H. P. Hansen og Grosserer Duntzfeldt. —

Kjøbenhavn i de 32 Mænds Forsamling den 13de Septb. 1838.

Joh. Hammerich.

P. Friedenreich.

G. Schaper.

E. Busch.

H. Caspersen.

Prætorius.

Jens Hostrup Schultz.

H. Gamst.

H. C. Müffelmann.

G. Sibbern.

H. Marcussen.

I. C. Kern.

H. P. Hansen.

C. Hedemann.

D. Borgen.

A. H. Bjerre.

F. P. Hagen.

J. C. Lund.

Meinert.

J. H. Lund.

H. L. Kyhl.

P. C. Hansen.

Wm. Duntzfeldt.

Til

Kjøbenhavns høie og velædle Magistrat.

¹ Dokument Nr. 6, Pakken mrk.: Thorvaldsens Museum (Stadsarkivet).

Bertel Thorvaldsen
 Commandeur af Dannebrog og Dannebrogsmænd
 har som Kunstner erhvervet sig et høitaget
 og hædret Navn i og udenfor sit Fædre-
 land, samt da hans heldige Kunstner-
 foruenmeligen bør møde Erkjendelse i den
 ne hans Fædresad, have vi i Forbindelse med
de To og Tredivs Aar, d
 taget under Overveelse hvorledes der fra
 Stadens Side kunde gives ham et hædret
 de Tegn paa hans iudmærkede Fortjenester,
 og er det da eensstemmigen vedtaget og
 af **Hans Majestæt**, ved
 allerhøieste Resolution af
 16de Septembris dette Aar,
 allernaadigst sanctioneret
 at meddele ham
Kjøbenhavns Borgerret
 i Raad heraf erklære vi altsaa

Conferentsraad og Cantantendør
 af Dannebrog og Dannebrogsmænd
 Herr **Bertel Thorvaldsen**,
 Professor og Directeur for det Konge-
 lige Academie for de skjønne Kunster;
 i Erkjendelse af hans Fortjen-
 ster i fornavnte Henseende, for
Borger
 i
Staden Kjøbenhavn,
 og skal han, som saadant, nyde alle
 de Rettigheder, Friheder og
 Benaadninger, som ved de
 Staden under 24 Junii 1661
 givne Privilegier og øvrige gjel-
 dende Anordninger ere Kjøbenhavns
 Borgere tillagte, dog uden at der
 paahviler ham nogen sivil eller anden
 personel eller reel, borgerlig Tjeneste.

Københavns Æresborgerbrev til Thorvaldsen. Anden og tredje Side. Dekorationen udført med grøn Farve og Guld. (Thorvaldsens Museum).

Nr. 2 — 1838, 15. September.

Allerunderdanigst Forestilling fra Overpræsidenten i Kjøbenhavn angaaende Meddelelsen af Borgerret til Conferentsraad og Commandeur af Dannebrog Bertel Thorvaldsen.²

Til Kongen!

Af Kjøbenhavns Magistrat og dens 32 Mænd er det mig paadraget i dybeste Underdanighed at foredrage Deres Majestæt allerhøist umiddelbart et Anliggende, der efter sin særdeles Beskaffenhed ikke egner sig til Behandling paa den almindelige Vei. —

Dette Anliggende angaaer Conferentsraad og Commandeur Thorvaldsens nær forventede Ankomst hertil Staden, hvilken Magistraten og Stadens 32 Mænd eenstemmigen have antaget ogsaa fra Byens Side, som hans Fødested, at burde benyttes til at give ham et Tegn paa den almindelige Agtelse, han nyder. — Ikke alene hans almindelig erkjendte store Værd som Kunstner, der hæver ham som saadan langt over hans Samtidige, og derhos anviser ham maa- skee den første Plads blandt de Kunstnere af saadan Beskaffenhed, som Verden nogensinde har frembragt, synes at give ham en fortjent Adgang til paa en særdeles Maade at hædres af den By, hvor han erholdt sin Tilværelse og modtog sin første Udvikling, men og andre Omstændigheder frembyde dertil, saavidt skjønnes, en grundet Anledning. — Saaledes har nemlig den til Anlægget af et Musæum for de Thorvaldsenske Kunstværker sammentraadte Comité, meddelt Stadens 32 Mænd en Gjenpart af et af Thorvaldsen i Rom oprettet Testament, hvorved han som Donations Legat efterlader under visse angivne Betingelser Staden Kjøbenhavn alle de Kunstgjenstande, som allerede derhen ere sendte, og som findes i denne Stad, men og det, som maatte forefindes hos ham og være ham tilhørende, bestaaende af Malerier, Billedhuggerarbejder, Tegninger, Basreliefs, Kobberstik, Lithographier, Medailler og andre lignende Ting, saavel antike som moderne udskaarne Steene, Paster, antike Guld- og Bronze-Arbejder, etrusiske Vaser, Terracoter, Bøger, ægyptiske og græske Oldsager og hvilkesomhelst andre Gjenstande, der henhører til Videnskaberne og de skjønne Kunster, og skjøndt denne Bestemmelse vel ikke ved en officiel Meddelelse har modtaget en uigjenkaldelig Character, saa vidner den dog om Kunstnerens varme Følelse for hans Fædrenestad, og aabner den Udsigter til ved at erholde det den af Thorvaldsen Tiltænkte, i Tiden at opnaae de store Fordele, som Samlingen af saamange Kunstskatte paa et Sted ufeilbarligen ville frembyde. —

Det er med Hensyn til alle disse Omstændigheder, at Stadens Magistrat og dens 32 Mænd, som ovenmeldt, fuldkommen eenstemmigen have antaget, at

² Kongel. Resolutioner og Danske Cancellies Forestillinger for sidste Halvaar 1838, 2^e Departement 1407/1838. (Rigsarkivet).

Conferentsraaden fra Byens Side burde gives et Tegn paa Agtelse, og man har i den Henseende ikke troet at kunne finde noget mere passende, end under dertil valgte hensigtsmæssige Former, som et Tegn paa Erkjendelsen af hans høie Værd, at tildele ham Kjøbenhavnsk Borgerret. — Man har fundet denne Udmærkelse, der finder Sted paa andre Steder, saameget mere hensigtsmæssig, da den som det eneste af den Slags, der nogensinde er given, ogsaa betegner Manden som den første blandt de Kunstnere, hvortil han henhører, og det derhos synes i sig selv naturligt, at den By, der erkjender i ham sin værdige Søn, ogsaa optager ham som sin udmærkede Borger. —

Det vilde forøvrigt være en Selvfølge, at den ham som Hæderstegn efter Communalbestyrelsens af Deres Kongelige Majestæt sanctionerede Beslutning confererede Borgerret, maatte tildeles ham uden nogen hvilkensomhelst Penge eller anden Præstation, og uden at han paa sædvanlig Maade stædedes til Borger-Eeds Aflæggelse, hvortil der synes at være saa megen mindre Grund, da det næppe feiler, at han allerede flere Gange har aflagt den almindelige undersaatlige Eed til Deres Kongelige Majestæt, hvilken i det Væsentlige er af samme Indhold som Borger-Eeden. —

I Henhold til alt Foranførte indstiller jeg altsaa paa Kjøbenhavns Magistrats og dens 32 Mænds Vegne:

at Deres Kongelige Majestæt allernaadigst ville sanctionere, at Kjøbenhavns Magistrat til Erkjendelse af Conferentsraad og Commandeur af Dannebrog samt Dannebrogsmænd Bertel Thorvaldsens Fortjenester maatte under dertil af Communalbestyrelsen valgte passende Former tildele ham Kjøbenhavns Borgerret, uden at deraf forøvrigt skulde for ham flyde nogen Penge eller anden Præstation, og uden at han paa sædvanlig Maade stædedes til Aflæggelsen af Borger-Eeden.

Kjøbenhavn den 15de September 1838.

Allerunderdanigst

A. C. Kierulff.

Nr. 3 — 1838, 16. September.

Kongelig Resolution.³

Ved at tilstille Vort Danske Cancellie medfølgende af Overpræsident, Politiechef Kjerulff allerunderdanigst nedlagte Forestilling angaaende Meddelelse af Borgerret her i Staden til Conferentsraad, Professor Bertel Thorvaldsen, ville Vi allernaadigst have Cancelliet tilkjendegivet: at Forslaget finder Vort allerhøieste

³ Kongel. Resolutioner og Danske Cancellies Forestillinger for sidste Halvaar 1838, 2' Departement, 68 b. (Rigsarkivet).

Bifald; — og ville Vi derhos have Collegiet paalagt snarest muligt at expedere det Fornødne derom til Kiøbenhavns Magistrat. —

Befalende Eder Gud!

Givet i Vor Residentsstad Kiøbenhavn d. 16de Septb. 1838.

Frederik R.

Til

Vort Danske Cancellie.

Nr. 4 — 1838, 17. September.

Danske Cancellie til Kjøbenhavns Magistrat.⁴

Hr. Overpræsidenten har i et paa Kbhvns. Magistrats og Stadens 32 Mærnds Vegne all. indgivet Andragende indstillet:

at H. M. all. ville sanctionere, at Magistraten til Erkjendelse af Conferentsraad og Commandeur af Dannebrog samt Dannebrogsmænd Bertel Thorvaldsens Fortjenester maatte under dertil af Communalbestyrelsen valgte passende Former tildele ham Kjøbenhavns Borgerret, uden at deraf forøvrigt skulde for ham flyde nogen Penge eller anden Præstation, og uden at han paa sædvanlig Maade stedes til Aflæggelsen af Borgereden.

Da Hans M. derefter under 16de dennes har rescriberet Cancelliet, at Forslaget finder all. Sammes Bifald, saa skulde man efter den Collegiet tillige give Befaling tjenstl. tilmelde Kbhvns. Magistrat saadant til fornøden Efterretning og all. Efterlevelse.

d. 17de Sept. 1838.

[Stemann. Ørsted. M. Lange. Hansen. Bentzen.]

Til

Kjøbenhavns Magistrat.

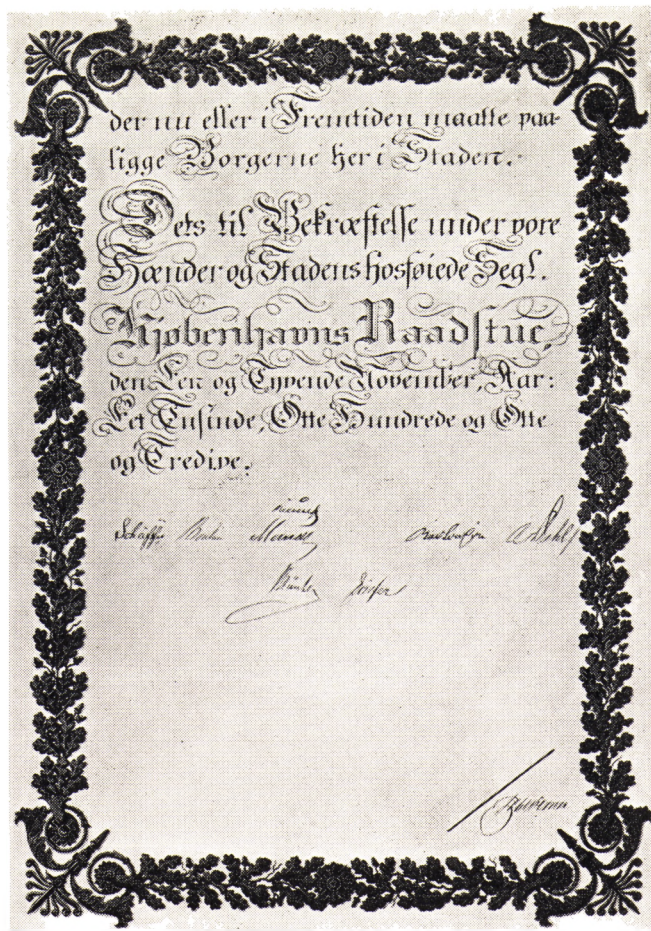
Nr. 5

Regnskab fra Chefen for 2' Secretariat over de til Borgerbrevets Udfærdigelse medgaaede Udgifter.⁵

Ifølge den høie Magistrats Ordre har Undertegnede besørget Forfærdigelsen af det Conferentsraad Thorvaldsen overleverede Borgerbrev. De dertil medgaaede Udgifter beløbe:

⁴ Indlæg til Danske Cancellies 2' Departements Brevbog, Brev Nr. 3061/1838, Koncept. (Rigsarkivet).

⁵ 2' Secretariat Nr. 3604/1838 (Stadsarkivet).

Københavns Æresborgerbrev til Thorvaldsen. Brevets fjerde Side og Bindets Bagside. (Thorvaldsens Museum).

For at skrive Texten / efter vedlagte Regning fra Kam- merraad Randrup /	30 rd.		
Textens Forsiring samt Maling af de paa Borgerbrevet anbragte Ornamerter / Copist Wormers Regning /	60 „		
Indbinding. Bogbinder Holms Regning	36 „	3 mk.	
Stadens Vaaben og Thorvaldsens Navneciffer. Hofgjørtler Dahlhoffs Regning	12 „		
Stadens Segl i en Sølvcapsel. - Guldsmed[e]mester Westrup's Regning	18 „		
Silkelidse med tilhørende Guldqvaster. Regning fra Posse- mentmager Hansen & Søn	18 „		
Pergamentet. - Fabriqueur Holtzweissigs Regning	5 „		
Diverse mindre Udgivter ialt	10 „	1 „	4 sk.
			<hr/>
	189 rd.	4 mk.	4 sk.

Beløbet, der er udbetalt samtlige Paagjældende, tillader jeg mig herved ærbødigst at udbede mig refunderet af Stadens Kasse med ialt 189 rd. 4 mk. 4 sk. Sedler og Tegn. —

Kbhvn. d. 22. Novmbr. 1838.

ærbødigst

I. P. Holmer.

Til

Kjøbenhavns høie Magistrat.

Nr. 6

Referat af Kommunens Fest for Thorvaldsen d. 21. November 1838.
Uddrag af „Kjøbenhavnsposten“ Nr. 325 for 25. November 1838:

»Efter foregaaende Indbydelse afhentedes Conferentsraad *Thorvaldsen* af en Deputation fra Stadens Magistrat og 32 Mænd, Etatsraad *Mundt* og Oberstlieutenant *Friedenreich*, som ledsagede ham til Stadens Raadstue, hvor Magistraten og de 32 Mænd vare forsamlede; og, da *Thorvaldsen* havde indtaget den for ham bestemte Plads ligeover for Overpræsidenten, meddelte denne i en kort historisk Beretning, hvorledes det var den Udmærkelse, der overalt i Verden var bleven *Thorvaldsen* til Deel, og, hvorved han havde bidraget til, at det danske Navn var blevet hædret og agtet i Udlandet, der hos Hovedstadens Communal-Bestyrelse havde fremkaldt det Ønske, at tælle ham blandt den Stads Borgere, hvilken han, da den var hans Fødestad, fremfor alle tilhørte, og at det var ved *eenstemmig* Beslutning af Magistraten og de 32 Mænd, der havde erholdt Hans Majestæts allerhøieste Samtykke, at man havde udnævnt ham til Æresborger,

en Udmærkelse, der ikke forhen var blevet nogen til Deel. Efterat Overpræsidenten derpaa havde proclameret Conferentsraad *Thorvaldsen* som *Borger i Kjøbenhavn*, og overleveret ham det for ham udfærdigede Patent, tilkjendegav han ham, at man, for at opbevare Erindringen om denne Handling, havde indtegnet hans Navn, Alder og Fødeby i Borgerskabs-Protocollen, som han nu anmodede ham om, efter at den var oplæst, ved sin Nærværelse at underskrive. — I et ligesaa hjerteligt som værdigt Foredrag udtalte Overpræsidenten derpaa Forsamlingens Ønske for den hædrede Kunstners Fremtid, og at, om han ogsaa igjen maatte forlade os, for i Konstens Hovedstad at fortsætte den Virksomhed, som han der havde fundet for sin sjeldne og kraftige Aand, saa nærede man dog det Haab, at han atter vilde vende tilbage for at ende sit daadfulde og hæderlige Liv i den By, som havde været hans Fødestad, og for hvilken ogsaa han havde viist en saa stor Kjærlighed. — Conferentsraad *Thorvaldsen* takkede Forsamlingen og enhver især for den Ære og Udmærkelse, som var blevet viist ham, hvormed Acten sluttedes.

Den samme Dags Eftermiddag var *Thorvaldsen* indbudet til en Dinée, som Magistraten og de 32 Mænd til hans Ære havde foranstaltet paa den kongelige Skydebane. I Overpræsidentens Forfald førtes Forsædet af den første Borge-mester, Etatsraad *Schäffer*, og af de ved denne Leilighed udbragte Skaaler kunne vi hidsætte følgende: Hr. Etatsraad *Schäffer* udbragte den første Skaal for *Hans Majestæt Kongen* saaledes: »Hvor Konstens Paaskjønnelse har kaldt danske Mænd til broderligt Glædeslag, bør først og fremmest erindres Konsternes høie Beskytter og varme Vens: vor allernaadigste Konges Velgaaende. Længe leve Hs. Majestæt Kongen!« Efterat derpaa nedenstaaende af Professor *J. L. Heiberg* forfattede Sang var afsunget:

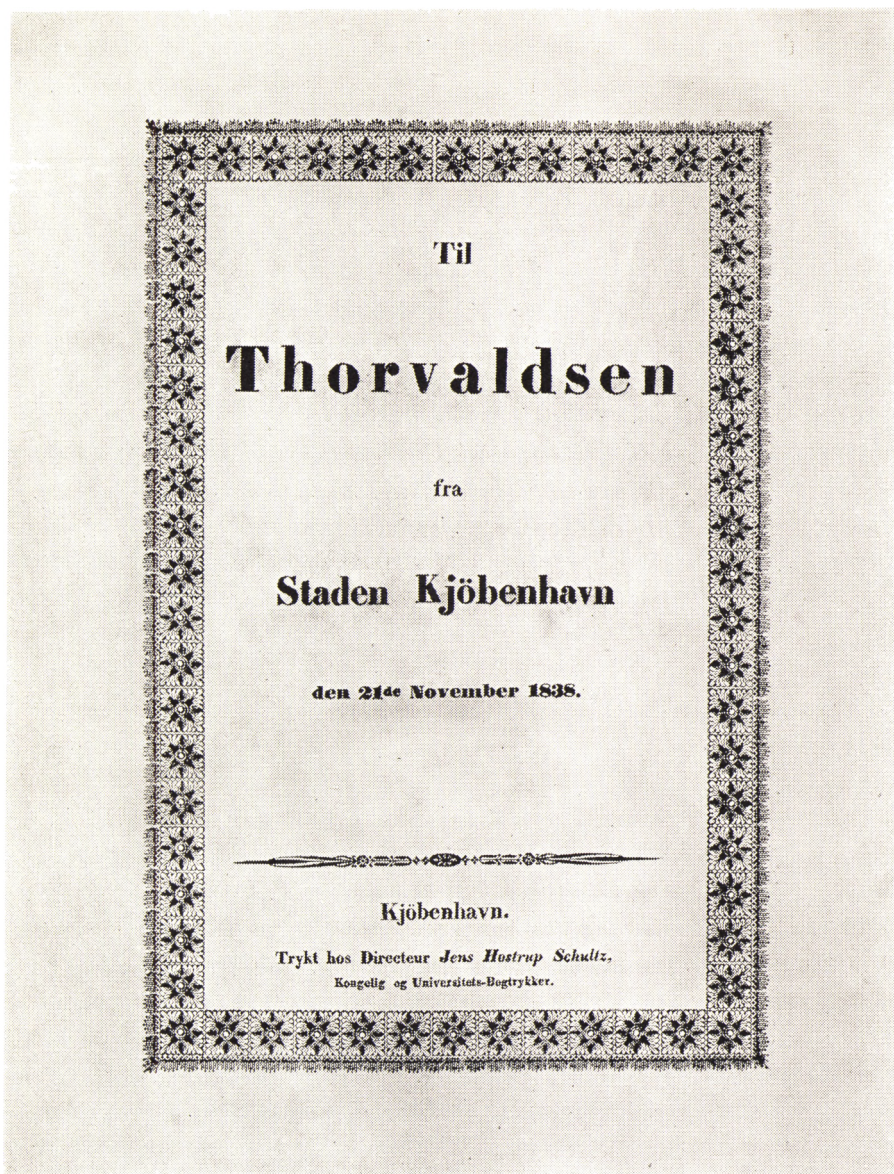
Der er et helligt Borgerbrev,
 Som ene Musen skriver;
 Enhver, som derved Borger blev,
 I Guders Hjem det bliver.
 Alt paa Din Vugge Musens Gunst
 Dig indskrev i sit Rige,
 Og Indfødsret Dig gav Din Konst
 Iblandt Udødelige.

Og den, som fik et sligt Patent,
 Er Borger trindt paa Jorden,
 I hvert et Land, hvor Lys er tændt,
 I Syden som i Norden.
 Syv Stæder stredes om Homer,
 For Landsmand ham at kalde;
 Mod Dig den hele Verden seer,
 Om Dig de strides alle.

Men har Du vundet Borgernavn
 I fjerne Land og Stæder,
 Med Stolthed nævner Kjøbenhavn
 Sig Vuggen for Din Hæder ;
 Og aldrig glemmer Axelstad,
 At Du den ei forgjetter ;
 Sin Borgerkrands, sit Egeblad
 Den om Din Laure fletter.

Naar snart paa Moderstadens Grund
 Din Konst-Hal høit vil stande,
 Og lokke Folk til Øresund
 Fra Verdens fjærne Strande :
 Da Stadens Borger mindes vil
 Ved Dine Mindesmærker,
 At Du, som hører Verden til,
 Er *vor* i Liv og Værker.

reiste Hr. Etatsraad *Schäffer* sig atter for at udbringe *Borgeren Thorvaldsens* Skaal, hvilken han indledede med disse Ord: »Naar Danmarks Hovedstad, ved sin Communal-Bestyrelse, træder frem i Rækken af andre Rigers Hovedstæder for ogsaa at hylde Nordens, ja Europas, største Kunstner, saa har den, med Vished bedømt, ikkun *et* Fortrin fremfor de øvrige Stæder, det næmlig: at den gladeligen kan nævne sig som Kunstnerens Fødestad; men om vi ogsaa have Kald til vedbørligen at bedømme og paaskjønne Kunstnerens høie Værd, derom kunne vel Meningerne være deelte; dog! vi have givet Kunstneren, hvad vi formaaede: et Borgerbrev, et Tegn paa en kjær Indlemmelse i vort Samfund; men til hvis Antegnelse vi ingen Veiledning have fundet iblandt Fortidens Optegnelser, ligesom det og lader sig formode, at, naar Nutiden har faaet Benævnelse af Oldtid, vil man endda, maaskee efter flere Seclers Forløb, forgjæves kunne lede efter noget Sidestykke. *Borgeren Thorvaldsens* Velgaaende! Længe leve *Thorvaldsen!*« Derpaa tog Agent *Hammerich* Ordet for at erindre Kjøbenhavns Overpræsident, som formedelst den ham trufne Familiesorg maatte negte sig den Glæde, i Dag at indtage Plads ved vor høithædrede Landsmands og Medborgers, Hr. Conferentsraad *Thorvaldsens*, Side, der ved sin store og ubetalelige Gave til Staden Kjøbenhavn har beviist sin Kjærlighed til Fædrelandet; hvorpaa han ytrede det Ønske, at Overpræsidenten endnu længe maatte leve og virke til Gavn for den Commune, i Spidsen af hvis Bestyrelse han indtager en saa hæderlig Plads, og at han i Stadens Magistrat og dens 32 Mænd maatte finde en kraftig Understøttelse for sin Stræben. Forsamlingen istemte en Længe leve Overpræsidenten! Conferentsraad *Thorvaldsen* bragte Forsamlingen sin hjerteligste Tak ved en Skaal for *Kjøbenhavns Magistrat og dens 32 Mænd*. Grosserer *Meinert* foreslog derpaa at erindre »gamle Danmark,

Titelbladet til J. L. Heibergs Sang ved Kommunens Fest for Thorvaldsen paa den kgl. Skydebane den 21. November 1838. Rammen er trykt med grøn Farve, Thorvaldsens Navn med Guld og „Staden Kjøbenhavn“ med Kobber, det øvrige med sort Farve.

det elskede Fædreland«, og Hr. Agent *Busch* udtalte de Ønsker, som maatte besjæle Forsamlingen for *Staden Kjøbenhavn*, og for at dens aandelige og materielle Interesser altid maatte nyde Fremgang og Held; efterat Viinhandler *H. P. Hansen* havde bedet om Ordet, troede han, at det vel var værdt, ved en festlig Leilighed som denne, hvor danske Borgere vare forsamlede, at udtale et Ønske for, »at vi altid maatte besjæles af det rette Borgersind«, og efter korteligen at have omtalt, hvorledes dette Sind bør være, og hvad det virker, vedblev han: »Med et saadant Borgersind er ogsaa den Mand kommen os i Møde, som i Dag har modtaget det første Æresborgernavn iblandt os, og som gav os et stort Beviis derpaa ved den ædle Uegennyttighed, hvormed han har bestemt, at hans mange og store Mesterværker, og de mange Konstens Skatte, som han med en ophøiet Konstsands samlede og bevarede, skulde tilhøre den Commune, hvor hans Vugge stod. Naar derfor, som vi haabe snart, det Huus er oprejst iblandt os, der skal bære hans hædrede Navn, saa lad det være vort Ønske, at i Tidernes Løb et sandt Borgersind maa frede derom, at det kan bære hans Konstnerhæder til de kommende Slægter, og tillige bære et Vidne om det Borgersind, hvormed en erkjendtlig Samtid hædrede hans Fortjeneste«. — Hr. Gros-serer *Meinert* udbragte en Skaal for de i *Roeskilde forsamlede Stænder*, som han indledte med følgende Ord: »Mine Herrer! jeg udbeder mig Tilladelse at udbringe en Skaal. Det er i en festlig Anledning, at vi ere samlede her. Vor *Thorvaldsen* er i Dag blevet vor, ikke Danmarks, ikke Evropas, thi det har han alt længe været, men vor, Staden Kjøbenhavns, Borger; og det bør sig saaledes, at vi høitideligholde denne Dag som en Glædesdag, at vi, Stadens Borgere, ere samlede som til en Fest. Men, mine Herrer, Danmarks Stænder ere ogsaa samlede. I Roeskilde ere de samlede, for der at raadslaa om Stadens og om Statens Tarv, og vel sømmer det sig danske Mænd, ikke at glemme det fælles for det særegne Anliggende. Ikke er det mit Hværv at udhæve Stændernes Fortjenester; hvad de virke for Fædrelandet, vil Saga optegne; men tilladt være det mig, at udbringe en Skaal for de danske Stænder i Roeskilde«. — Hvorpaa Major *Prætorius*, som tilligemed Capitain *Bierre* var kommen til Byen, for som Borgerrepræsentanter for Hovedstaden at deeltage i denne Fest, ytrede, at det vilde glæde ham, naar han i Morgen igjen var i Roeskilde, at bringe de der forsamlede Stænderdeputerede deres Medborgeres her udtalte gode Ønsker for deres Virksomhed. Viinhandler *Hansen* foreslog at erindre *Comitéen for Thorvaldsens Museum*, og ytrede: »Iblandt de Landsmænd, som, i det de selv besjælede af varm Følelse for Konsten, og som, i det de erkjendte, at den oplivede Konstsands altid vil udøve en velgjørende Indflydelse, endog paa Livets de almindelige Forhold, bidroge til, at *Thorvaldsens* Navn er blevet et kjært og hædret Navn i Folket, som det fortjente, have især de af vore Medborgere Krav paa vor Tak, som ere traadte sammen for at opfordre til at opreise ham et varigt Minde iblandt os«. Med Glæde og Munterhed vedvarede Festen, og med *Thorvaldsens* synlige Tilfredshed over at have tilbragt denne Dag imellem Hovedstadens og danske Borgere; og, da man reiste sig fra Bordet, bragte man

ham endnu, med det Ønske, at han, ved fra nu af at dele Borgernavn med de Mænd, som her vare forsamlede, ogsaa vilde beholde disse i venskabelig Erindring, »et Leve« med jublende Hurra, hvilket gjentoges, da han forlod Skydebanen, ved at afsynge det sidste Vers af den ovenfor aftrykte Sang; og, ligesom Festen heelt igjennem havde baaret Præg af den største Hjertelighed, saaledes skiltes Forsamlingen under den gladeste Stemning fra hverandre.«

Nr. 7 — 1838, 27. Oktober.

A. S. Ørsted til Det Kongelige Danske Cancellie.⁶

Ved at gjennemlæse Udkastet til den Slesvig-Holsteenske Städteordnung, der ikke har været indført i den Slesvigske Stændertidende, men findes i Bilag til No. 7 af den Holsteenske Stændertidende, som igaar ankom hertil, finder jeg at samme indeholder Adskilligt, som efter min Mening endnu bør komme i Betragtning ved de Beslutninger, der tages i Henseende til den Kjøbenhavnske Communeanordning. Saaledes finder jeg at § 16 udtrykkelig hjemler Magistraten i Forbindelse med de deputerede Borgere at meddele Æresborgerskab. Det maa vel ansees som aldeles klart, at Hs. Majestæt ikke vil nægte Kjøbenhavns Commune, som derom har andraget, hvad Allerhøistsamme af egen Drift har tilstaaet de Slesvigske og Holsteenske Kjøbstæder, saa at den Dissents, som hidtil har været angaaende denne Gjenstand, saavidt jeg skjønner, maa bortfalde.

.....
Roeskilde d. 27de Octbr. 1838.

Ørsted.

Til

Det Kongelige Danske Cancellie.

Nr. 8 — Uddrag af den Holstenske Stændertidende:⁷

Entwurf einer allgemeinen Städte-Ordnung für die Städte der Herzogthümer Schleswig und Holstein, mit Ausnahme von Altona.

.....
§ 16.

EHRENBÜRGERRECHT

Das Ehrenbürgerrecht kann der Magistrat nach gemeinschaftlichem Beschlusse beider Stadtcollegien solchen Männern, die sich um die Stadt besonders verdient gemacht haben, als Beweis der Dankbarkeit und Achtung ertheilen. Eine Verpflichtung der Ehrenbürger findet nicht statt, auch sind dieselben zur Theilnahme an den Gemeindeleistungen so wie sonstigen bürgerlichen Obliegenheiten, mit Ausnahme der auf dem Grundbesitze ruhenden Lasten, nicht verbunden.

⁶ Danske Cancellie, 2^e Departement. Bilag til Anordning om Communalbestyrelsen i Kjøbenhavn 1840. 1. Jan. Registrant Nr. 1 (Rigsarkivet).

⁷ Zeitung für die Verhandlungen der zweiten Holsteinischen Ständeversammlung 1838-1839, Spalte 257.

Nr. 9 — Uddrag af Betænkning fra Østifternes Stænderforsamling vedr. Udkast til Anordning ang. Communalbestyrelsen i Kjøbenhavn.⁸

. . . . Derimod troer Forsamlingen allerunderdanigst at burde foreslaae, at der, i Overeensstemmelse med hvad saavel Stadens 32 Mænd som Magistraten have andraget paa, maa bestemmes, at disse tvende Autoriteter skulle være berettigede til at meddele særdeles udmærkede Mænd, eller saadanne, som i en fortrinlig Grad have gjort sig fortjente af Staden, *Æres-Borgerskab*, der dog ikke skal give den Paagjældende nogensomhelst Medvirkning i Communal-Anliggenderne, medens han naturligviis skulde være befriet for alle borgerlige Forpligtelser. En saadan Ret tilkommer efter den preussiske Anordning⁹ Communerne sammesteds, ligesom der ved det forommeldte Udkast til en Stædte-Ordnung for Hertugdømmerne er tilstaaet Communerne i Slesvig og Holsteen en lige Rettighed, og Forsamlingen skjønner ikke, at der kan være Betænkelighed ved at indrømme Kjøbenhavns Commune samme Tilladelse. Det er vel i Motiverne anført, at dette er forbigaaet, som Noget, der ikke vilde være af nogen practisk Nytte, og som udenfor Anordningen for Kjøbstæderne af 24. Octbr. 1837; men ligesom Alt, hvad der kan bidrage til at hæve Betydningen af Begrebet som Kjøbenhavns Borger, hvortil vistnok et saadant *Æres-Borgerskab* kan bidrage, ikke kan frakjendes sin practiske Værd, da det nærer og vedligeholder Interessen for Communen, saaledes maa det indrømmes, at et slikt Borgerskab i de mindre Byer vilde være af liden Værd og ofte der kunde faae et smaaligt Udseende, imedens det derimod i en Stad som Kjøbenhavn er en meget passende Hædersbeviisning, hvoraf man ogsaa i den nyeste Tid har seet, at der er gjort en meget skjøn som Anvendelse. Iøvrigt holder Forsamlingen for, at saadant Borgerskab kun bør meddeles ved Repræsentanternes og Magistratens eenstemmige Beslutning, saaledes som af de 32 Mænd er foreslaaet, og ikke, som Magistraten havde proponeret, naar blot $\frac{3}{4}$ af Magistraten og Repræsentanterne deri vare enige, da en sliig *Æresbeviisning* kun synes at burde tilstaaes, naar derom finder fuld Eenstemmighed Sted. Forsamlingen skal derfor tillade sig at foreslaae, at der tilføies Udkastet en ny Paragraph, hvori bestemmes:

At der ved Magistratens og Borgerrepræsentanternes eenstemmige Beslutning kan meddeles særdeles udmærkede Mænd, eller saadanne, som i en fortrinlig Grad have gjort sig fortjente af Staden, *Æres-Borgerskab*, der dog ikke skal give den Vedkommende nogen Medvirkning i Communal-Anliggenderne, ligesom han naturligviis er befriet fra alle borgerlige Forpligtelser. . . . .

⁸ Roskilde Stændertidende II, 1838, Spalte 2727-2728.

⁹ Revidirte Stædte-Ordnung für die Preussische Monarchie vom 17 März 1831, § 18, se nærmere L. von Rönne: Die Preussischen Stædte-Ordnungen vom 19 November 1808 und vom 17 März 1831 . . . . ., Breslau 1840, S. 275.

Uddrag af Allerunderdanigst Forestilling fra Danske Cancellie om en ny Anordning angaaende Kjøbenhavns Communalbestyrelse.¹⁰

Efterat Grundreglerne for de danske Kjøbstæders oeconomiske Bestyrelse vare bestemte ved Anordningen af 24de October 1837, blev det, i Henhold til Deres Majestæts desangaaende tilkjendegivne allernaadigste Villie, taget under Overveielse, hvorledes en lignende Reform i Administrationen af Hovedstadens Communal-Anliggender vilde være at udføre.

.....
..... Forsamlingen [o: Stænderforsamlingen i Roskilde] foreslaaer derfor eenstemmig, at der burde tilføies Udkastet en ny §, hvori bestemmes:

At der ved Magistratens og Borgerrepræsentanternes eenstemmige Beslutning kan meddeles særdeles udmærkede Mænd eller saadanne, som i een fortrinlig Grad have gjort sig fortjente af Staden, Æres-Borgerskab, der dog ikke skal give den Vedkommende nogen Medvirkning i Communalanliggenderne, ligesom han naturligvis er befriet fra alle borgerlige Forpligtelser. —

Ligesom Meningerne vare deelte i Cancelliet med Hensyn til det Forslag af lige Art, de 32 Mænd havde fremsat i deres afgivne Erklæring, saaledes maae Nogle af Collegiets Medlemmer i Anledning af Forsamlingens overeensstemmende Indstilling allerunderdanigst bemærke, at det i en souverain Stat ikke synes tilraadeligt at indrømme en Stads Repræsentanter og Magistrat Ret til uden Deres Majestæts allerhøieste Sanction at uddele en saadan Æresbeviisning; den af Forsamlingen foreslaaede Bestemmelse synes derfor at burde bortfalde, idet Stadens Communalbestyrelse i ethvert Tilfælde, hvor den maatte ønske Nogen hædret paa den anførte Maade, formeentlig vil have at indhente allerhøieste Tilladelse hertil, saaledes som Fremgangsmaaden var i Henseende til Conferentsraad Thorvaldsen. Collegiets Pluralitet holder derimod for, at der ikke kan være nogensomhelst Betænkelighed ved at indrømme den ansøgte Ret. Saavidt vides, er det i alle andre Lande tilladt Stæderne at benytte Borgerrettigheden som en Udmærkelse for fortjente Mænd, og det sees ikke, hvorfor det skulde formenes Hovedstadens Communalbestyrelse at meddele saadant Borgerskab. Da det aldeles ingen Rettigheder medfører, kunde det end ikke have Følger, om det blev meddeelt en Uværdig. Men dette kan ingenlunde befrygtes, da Communalbestyrelsen vilde betage dette Middel til at vise Agtelse eller Erkjendtlighed mod enkelte, særdeles fortjente Mænd, sit Værd, naar det blev benyttet uden Anledning af ganske særdeles Fortjenester, og desuden den Samstemmighed, der er foreslaaet som Betingelse, maa give en yderligere Borgen mod Feilgreb. Det Æresborgerskab, der nylig med Deres Majestæts Tilladelse er givet Conferentsraad Thorvaldsen, viser netop, at Deres Majestæt ikke an-

¹⁰ Danske Cancellies 2' Departements Forestillinger for sidste Halvaar 1839, Nr. 120 a (Rigsarkivet).

seer denne Maade at hædre en udmærket Mand paa, for upassende; men, skulde en saadan allerhøieste Tilladelse for Fremtiden være nødvendig, saa vilde dette tyde paa en saarende, neppe forskyldt Mistillid til Hovedstadens Øvrighed og udvalgte Borgere, som saaledes en Rettighed blev *nægtet*, der i Udkastet til Communalanordningen for Hertugdømmerne blev *tilbudt* alle slesvigske og holsteenske Stæders Øvrigheder og Borgere. — Men desuden maatte det forøge de Ubehageligheder, som det vilde medføre, dersom det nogensinde skulde skee, at der blev Tale om at forskaffe en ikke i enhver Henseende dertil værdig Mand slig Udmærkelse, og, hvad der synes at være utroligt, at samtlige Magistratens og Borgerrepræsentationens Medlemmer dertil lode sig bevæge. Det turde formentlig være Deres Majestæt saare ubehageligt at nægte Sanction paa en saadan Beslutning, saa meget mere som slig Udmærkelse dog vist aldrig vilde falde i en Mands Lod, som ikke havde nogle udmærkede Egenskaber, hvorved han havde tilvundet sig en stor Deel af sine Medborgeres Tillid og Hengivenhed, om der end fra andre Sider kunde være noget at udsætte paa hans Adfærd, og i et saadant Tilfælde vilde den Kongelige Nægtelse sandsynlig give Anledning til Foretagender, hvorved hans Parti paa en eclatant Maade vilde søge at holde ham skadesløs for den ham nægtede Ære. —

Men, dersom Deres Majestæt, af saadanne Hensyn, sanctionerede en Æresbeviisning, hvor der dog var Tvivl om, hvorvidt den Paagjældende fra alle Sider dertil var fuldkommen værdig, saa vilde denne Æresbeviisning faae Udseende af Deres Majestæts eget Bifald med den Paagjældende, som det under disse Omstændigheder var bedre ikke at give. Collegiets Pluralitet, der nærer denne Mening, indstiller saaledes allerunderdanigst:

at der maa gives Udkastet en Tilføining, hvorved Stænderforsamlingens ovenanførte Indstilling tages til Følge.

.....

Cancelliet skulde saaledes i dybeste Underdanighed indstille:

at eet af de allerunderdanigst fremlagte Udkast allernaadigst maa emanere som Communallov for Staden Kjøbenhavn. —

Det Kongelige Danske Cancellie, den 31te Mai 1839.

Allerunderdanigst

Stemann. Ørsted. M. Lange. Hansen. Bentzen.

| Wilse.

Det Os forelagte Udkast have Vi allernaadigst approberet, dog med adskillige Forandringer, som findes optagne i det i Overensstemmelse med Vor i det Geheime-Statsraad allernaadigst tilkjendegivne Villie omarbejdede Udkast, hvorpaa Vi have tegnet Vor allerhøieste Approbation. Efter dette sidste Udkast bliver Anordningen, der skal dateres den 1ste Januari 1840, at udfærdige og Os til allerhøieste Underskrift at forelægge.

Kjøbenhavn d. 27de Decbr. 1839.

Christian R.

AFSTØBNINGER AF BERTEL THORVALDSENS ANSIGT

De mennesker, der har interesse for vor store billedhugger Bertel Thorvaldsen, kender sandsynligvis hans dødsmaske. Den viser os et kraftigt, fyldigt fysiognomi, præget af ophøjet ro; endnu energisk og selvbevidst, uden spor af senilitet. Masken bibringer beskueren et stærkt skønhedsindtryk, og det er en god karakteristik, Johannes V. Jensen giver af den, naar han i »Form og Sjæl« siger: »Det er vel den skønneste dødning, man har set«. Originalen findes paa Thorvaldsens Museum, udmærket bevaret, som var den støbt for ganske nylig. Den har antaget en god patina, der fordelagtigt fremhæver formen (Fig. 1).

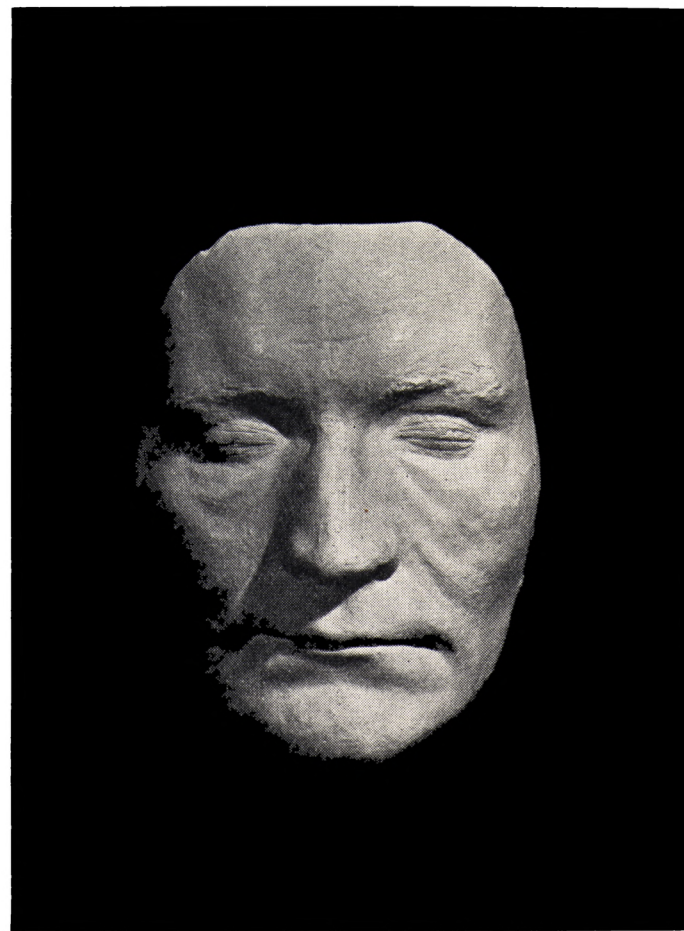
Nylig fandtes paa et gipserværksted i den indre by en kopi af dødsmasken, det første aftryk, der blev taget af den af fremstilleren, italieneren Orlandi, der anbragte den paa sit værksted som en art vartegn. Dygtigt tilsodet og med nogle gipsstænk, men iøvrigt velkonserveret hang den der i 92 aar (Fig. 2). Ukendt er det imidlertid, at der ogsaa findes en livsmaske af Thorvaldsen, oven i købet fra hans yngre aar.

Ved en kritisk gennemgang af maskerne paa Thorvaldsens Museum fandt undertegnede een, der viste en tydelig lighed med Thorvaldsen (Fig. 3). Den havde ikke noget mærke, men ved sammenligning blev det konstateret, at den var støbt i en »ægte form«, i hvilken der laa en lille seddel med oplysning om, at denne var af Thorvaldsens ansigt »tagen over naturen«. Denne løse seddel var naturligvis en højst problematisk identifikation, men værdifuld for saa vidt, som den gav stødet til en nærmere undersøgelse. Maalinger paa denne afstøbning og dødsmasken fastslaar med absolut sikkerhed, at der virkelig foreligger en livsmaske af Bertel Thorvaldsen (Fig. 4 og 5).

Livsmasken er taget af en relativt ukyndig, der har været ængstelig for, at gipsen skulde binde i haaret, saa den ikke kunde tages af. Næse-

Thorvaldsens Dødsmaske. Til venstre (Fig. 1) det originale Eksempplar i Thorvaldsens Museum. Til højre (Fig. 2) et gammelt Aftryk (Privateje), fundet i Gipseren Orlandis Værksted.

Livsmaske af Thorvaldsens Ansigt. Til venstre (Fig. 3) Eksemplaret i Thorvaldsens Museum. Til højre (Fig. 4) en Afstøbning over dette; Øjnene tillukkede af Tandlæge Holger Winther.

borene har været fri, saa aandedrættet har kunnet foregaa uhindret. Resultatet er en maske af selve ansigtet, hvor man saa har eftermodellet næseborene. Desværre er det forsøgt at gøre afstøbningen levende ved at aabne øjnene; som det ses paa afbildningen, er resultatet meget slet. Ansigtet er magert, udtrykket taalmodigt, afventende; karakteristisk er den kraftige, fremadstræbende hage og de dybe indkærvinnger ved mundvigene. Alt tyder paa, at man har for sig ansigtet af en mand i 35-40 aars alderen.

Naar man sammenligner de to maskers profiler, viser det sig, at de falder sammen fra haargrænsen til omtrent midt paa næsen, d. v. s. hvor den forholdsvis uforanderlige, faste kraniedel kun er dækket af et tyndt lag væv. Derimod er der en udpræget forskel paa den resterende del af profilerne (Fig. 6).

Mens Thorvaldsen, da livsmasken blev formet, har haft sine tænder i behold og derved en normal underansigtsprofil, har han utvivlsomt, da dødsmasken formedes, været tandløs. Afstanden fra næse til hage er lidt formindsket og partiet svagt tragtformet, hvilket bevirker en lille nedtrækning af den bevægelige del af næsen, der derved mister sin oprindelige konkavitet. Fænomenet er meget almindeligt paa ældre, tandløse mennesker og fremtræder ofte betydeligt forstærket paa dødsmasker af saadanne fysiognomier.

Naar man ser paa Thorvaldsens selvportræt fra 1839 (Fig. 8), findes de netop nævnte profilforandringer ikke her. Det er muligt, at grunden er tilstedeværelsen af kunstige tænder; disse har saa — som desværre saa ofte er tilfældet — været fjernet, da han var død.

Det er en kendt sag, at Thorvaldsen meget gerne benyttede ansigtsafstøbninger som støtte ved udarbejdelsen af portrætter, en fremgangsmaade der var kendt allerede af ægyptiske kunstnere. Methoden anvendtes ogsaa af Grækerne. Plinius omtaler, at Lysistratos fra Sikyon ved hjælp af voks formede ansigter. Den levede op under renæssancen, hvor man bl. a. véd, at Andrea del Verrochio afformede sine modellens ansigter, og den blomstrede netop omkring 1800. Thorvaldsen har sikkert kendt Houdon's berømte ansigtsafstøbning af George Washington og livsmasken af Goethe, og det er sandsynligt, at han har taget dennes betragtning om ansigtsafstøbninger ad notam: »Die Formen sind hier ganz genau; Geist, Leben und Liebe muss ja ohnedem der Künstler hinzustiften.«

I hvert fald er det givet, at Thorvaldsen var meget godt kendt med anvendelsen af ansigtsmasken som teknisk hjælpemiddel, og naar man ser profilerne af livsmasken og det unge selvportræt (Fig. 7), synes

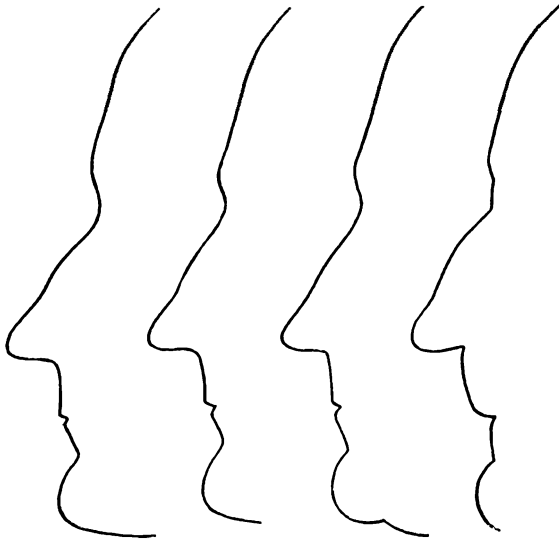

Til venstre (Fig. 5) Profil af Thorvaldsens Livsmaske. — Til højre (Fig. 6) Profil af Thorvaldsens Dødsmaske.

Til venstre (Fig. 7) Profil af Thorvaldsens Selvportrætbuste 1810. — Til højre (Fig. 8) Profil af Selvportrætstatuen 1839.

THORVALDSEN- PROFILER

Fra venstre til højre ses:

1. Livsmasken.
2. Det yngre Selvportræt fra 1810.
3. Det ældre Selvportræt fra 1839.
4. Dødsmasken.

det ganske afgjort, at masken har været benyttet som model. Vi ved altsaa med nogenlunde sikkerhed, at livsmasken er formet før 1810; det er vel sandsynligt, at det er sket netop med dette selvportræt for øje.

Ved elskværdig bistand fra Thorvaldsens Museum har jeg faaet oplyst, at enkefru Hanne Thiele den 3. Febr. 1875 har givet museet en gipsmaske, som hun skriver, at Thorvaldsen i levende live har ladet grev Savarelli tage af sig; afstøbningen fandtes i Thieles efterladenskaber.

Det er gaaet denne maske som saa mange andre, der ikke har været mærket ved indridsning af tekst. Et vedhængende mærke er i tidens løb forsvundet, og da tingen i katalog ikke har været ledsaget af fotografi eller tegning, er identiteten gaaet tabt. Der findes i maskesamlingen paa Thorvaldsens Museum adskillige navnløse masker, som det vilde være interessant at identificere, men vel næppe nogen, som det er mere magtpaaliggende at redde fra glemsel end livsmasken af Bertel Thorvaldsen.

HOLGER WINTHER

THORVALDSENS TESTAMENTER

„Am besten scheint es mir, Sie brächten je eher je lieber Ihre eigene Bestimmung zu Papier.“

I disse Linier, der er anført i et Brev, som Grev *Rantzau-Breitenburg*¹ sendte Thorvaldsen i 1829, udtryktes en Forhaabning om, at Thorvaldsen snart vilde oprette et lovformeligt Testamente, saaledes at der blev skabt Sikkerhed for, at hans Samlinger og Kunstsager efter hans Død tilfaldt hans Fædreland i Overensstemmelse med, hvad han ofte havde antydnet.² Denne Forhaabning deltes fuldt ud af betydende Kredse herhjemme, hos hvem der, efterhaanden som Thorvaldsens Berømmelse voksede, opstod et Ønske om, at hans Fødeby København maatte blive betænkt med en Samling af hans Kunstværker, som for Eftertiden kunde vidne om hans Arbejde og Liv.

Sagen var imidlertid ikke saa lige til. Thorvaldsen selv havde jo Ord for at være vaklende og tilbøjelig til at udskyde mindre behagelige og besværlige Ting. Fremfor alt var det ham om at gøre, at der rejstes et Museum til hans Samlinger og Kunstsatte, og at de dér bevaredes som en Enhed. Et Forbillede i saa Henseende havde Thorvaldsen i sin Samtidige, Canova, som havde skænket sin Fødeby, Possagno, saavel sine Kunstværker som et Museum. Men til det sidste havde Thorvaldsen ikke Midler. Han havde en Datter *Elisa*, hvis Fremtid ogsaa skulde sikres. Det var saaledes alvorlige Problemer, som Thorvaldsen havde at tumle med, og det manglede ikke paa Opfordringer, navnlig fra de Danske i Rom, til ham om at løse dem paa den Maade, som man haabede og ønskede.

Nogen samlet Fremstilling af Testamentehistorien er hidtil ikke givet og har for saa vidt heller ikke kunnet gives, som der forelaa adskillige

¹ Rigs greve Andreas Conrad Rantzau til Breitenburg i Holsten, den senere Gehejmestatsminister, Thorvaldsens Ven og Raadgiver. ² Thiele III, S. 366.

uforstaaelige Punkter, der først nu er blevet opklaret. Det skal være denne Artikels Formaal at gøre Rede for Testamentsagens forskellige Faser, dels paa Grundlag af det hidtil kendte Materiale og dels paa Grundlag af nye Oplysninger, som Undersøgelser i danske og romerske Arkiver har bragt for Dagen.

FORHISTORIEN

Den første, til hvem Thorvaldsen fremkom med en mere præcis Antydning om sin »sidste Vilje«, var Grev Rantzau-Breitenburg under dennes Besøg i Rom i 1828 som Kavalier for Prins Frederik (den senere Kong Frederik VII).³ Thorvaldsen medgav Greven et privat Budskab til Kong Frederik VI, gaaende ud paa, at han ønskede førend sin Død at sikre sin Fødeby København alle sine Arbejder i Marmor og i Gips og alle sine Samlinger, hvis Regeringen vilde sørge for et passende Opbevaringssted og tilstaa hans efterlevende Datter en Pension. Efter sin Hjemkomst meddelte Greven Thorvaldsen, at Kongen var begejstret over Tanken, som han vilde støtte paa enhver Maade,⁴ men han raadede dog Thorvaldsen til snarest muligt at faa affattet et lovformeligt Testamente, som kunde vises Kongen.

Dette skete omsider i 1830, fra hvilket Aar Thorvaldsens første Testamente⁵ skriver sig, dateret den 8. August. Det var skrevet paa Dansk. Vedrørende Enkeltheder skal anføres, at § 1 kun taler om, at Staden København skal arve hans Samlinger, og at § 5 tillægger Datteren Elisa mere i Penge, end senere Testamenter gav hende, nemlig Renterne af alle de Penge, som han maatte efterlade sig. Uheldigvis indeholdt § 7 et Løfte om en »nøjere Detaille«, som i Virkeligheden udskød det vigtigste Problem — Thorvaldsens egne Arbejders Skæbne — til senere Behandling. Hvem der har raadet Thorvaldsen ved Udarbejdelsen af dette Testamente, kan ikke angives. Det kan hverken have været Bødtcher,⁶ som efter eget Udsagn først medvirkede ved det næste Testamente, eller Collin,⁷ der først traadte til i 1833, og det var ikke udfærdiget i de Former, som af den romerske Ret udkrævedes til uantastelig Gyldighed. Det tilfredsstillende saaledes langt fra Vennerne i Rom.

Imidlertid indtraf Aaret efter en Begivenhed, som bragte Testamentsagen ind i et nyt Spor, nemlig Datteren Elisass Forlovelse med

³ Thiele III, S. 331-334. ⁴ Thiele III, S. 366.

⁵ Thiele III, S. 417, hvor Testamentet findes aftrykt. En Kopi opbevares paa Thorvaldsens Museum (Brevarkivet, Mappe 29). ⁶ Digteren Ludvig Bødtcher.

⁷ Konferensraad Jonas Collin, Deputeret i Rentekammeret, Thorvaldsens fortrolige Raadgiver.

den 33 Aar ældre Kammerherre, Oberst *Johan Peter Friderich Paulsen*, der opholdt sig i Rom som Kavalier for Prinsesse Charlotte Frederikke af Mecklenburg-Schwerin, Prins Christian Frederik, den senere Kong Christian VIII's fraskilte Gemalinde. For at sikre Datterens Stilling og Fremtid maatte visse juridiske og økonomiske Forhold klares. Om disse afgav Thorvaldsen en »Erklæring«,⁸ udstedt den 10. August 1832 i Rom. I denne udtalte Thorvaldsen bl. a., at han overgav sin Datter Elisa til Paulsen som Ægtehustru, og at han forpligtede sig til straks efter Bryllupet at indsætte en Sum paa 40.000 Rigsdaler i Nationalbanken i København, som skulde henstaa urørlige, og hvis Renter skulde tilfalde Datteren. Endvidere forpligtede han sig til at indgive Adoptionsansøgning vedrørende hende til Kongen, saaledes at hun kunde »modtage den Arv, som jeg i min forfattede testamentariske Disposition har fastsat at efterlade hende«.

Opfyldelsen af visse af Punkterne i Erklæringen frembød forskellige Vanskeligheder. Adoptionsansøgningen, som er dateret Rom, den 15. Januar 1833, blev imødekommet ved en kongelig Resolution af 12. Marts 1833.⁹ Derimod syntes selve Indgaaelsen af Ægteskabet at have mødt næsten uovervindelige Hindringer, i hvert Fald i Rom, da det drejede sig om en Forbindelse mellem en Katolik og en Protestant, hvilket den katolske Kirke ikke tillod. Thorvaldsen forlod da Rom med Datteren for at finde et Sted, hvor Gejstligheden var mindre streng, og efter nogle Maaneders Forløb, i December 1832, blev Ægteskabet indgaaet i Laibach. Hvorledes det lykkedes Thorvaldsen at formilde Kirken, vides ikke. Ægteskabet blev faktisk autoriseret af den hellige Stol, men de nærmere Enkeltheder er ukendte.

Derimod lod den lovede Pengeanbringelse vente paa sig, ligesom ogsaa Testamentspørgsmaalet var uløst.

BØDTCHER OG COLLIN

Da var der en Mand, der handlede, nemlig Digteren *Ludvig Bødtcher*, der i Rom indtog Stillingen som Thorvaldsens nærmeste Hjælper og Sekretær. Den 14. September 1833 skrev Bødtcher til *Jonas Collin* og anmodede ham om Bistand i Testamentsagen, blandt andet ogsaa for

⁸ Danske Cancellies Brev Nr. 1166/1833 i Rigsarkivet, hvor en Afskrift af Erklæringen findes. Det af Thiele III, S. 455, meddelte Pro-Memoria af 8. August 1832, som Thorvaldsen skulde have indsendt til Kancelliet, maa være et ubenyttet Koncept; det er aldrig indgaaet til Kancelliet og fremtræder desuden uden Underskrift.

⁹ Danske Cancellie, 2. Departement Nr. 193/1833 (Rigsarkivet).

at forebygge, at Thorvaldsens Kunstskatte skulde falde i Svigersønnen, Kammerherre Paulsens Hænder.¹⁰ Hermed begyndte Collins Beskæftigelse med de Thorvaldsenske Problemer, som han sidenefter skulde arbejde saa kraftigt for. I Brevet omtaler Bødtcher, at han havde faaet Thorvaldsen til at udfærdige et Testamente, efter at Datteren var blevet forlovet med Paulsen. Bødtcher havde opsat det og med Nød og næppe bevæget ham til at faa det bekræftet af Notarius publicus og underskrevet i Vidners Overværelse; men som Thorvaldsen senere fortalte ham, blev det ikke paatrykt hans Segl, var udateret og skrevet paa ustemplet Papir. Det var imidlertid Thorvaldsens Ønske, at der senere skulde affattes et »nøjagtigere« Testamente paa Italiensk, og hvoraf Genpart skulde sendes hjem til Danmark.

Tiden gik imidlertid, uden at dette skete, og da Bødtcher stadig pressede paa, bad Thorvaldsen ham om at opsætte et Testamente paa Italiensk. Dette gjorde Bødtcher ogsaa, men det skete under Henvi-
sing til, at det kun var en Rettesnor, som en dygtig Jurist maatte fuldføre.¹¹

Saaledes var Stillingen, da Collin traadte til i 1833. Med hans Indgriben begyndte en fleraarig Korrespondance mellem København-Rom og omvendt angaaende Testamentspørgsmaalet og om Thorvaldsens Hjemrejse. Collin besvarede Bødtchers Brev den 22. Oktober 1833 med to Breve, hvoraf det ene var beregnet paa at vises Thorvaldsen.¹² Det indeholdt en Række Betragtninger, som skulde tilskynde Thorvaldsen til at ordne Testamentspørgsmaalet, mens Tid var. Der medfulgte nogle juridiske Bemærkninger,¹³ som Collin havde faaet *Anders Sandøe Ørsted* til at skrive, og hvori der bl. a. — formentlig for at forskrække Thorvaldsen eller for at sætte en Trumf paa — var nævnt noget om den saakaldte Decimationsafgift, en Afgift, som svaredes ved Udførsel af Arv fra en Stat til en anden. Afgiften var ved Gensidighed ophævet i de fleste af Datidens Stater, men mellem Kirkestaten og Danmark var der ikke truffet Aftale herom. Ørsted peger her paa, at hvis Thorvaldsen skulde dø i Rom, vilde Taksationen af hans over al Pengeværd ophøjede Kunstskatte kunne ansættes til en meget betydelig Sum, hvis Størrelse saa temmelig vilde bero paa Taksatorernes Forgodtbefindende, og »dersom den pavelige Fiscus ved denne

¹⁰ E. Collin, S. 578; Thiele III, S. 499.

¹¹ Som det senere vil blive nævnt, havde Thorvaldsen allerede den 8. August 1832 deponeret et Testamente hos en Notar i Rom, men det maa han aabenbart have hemmeligholdt for Bødtcher. ¹² E. Collin, S. 579.

¹³ Bilag 84 I i Dokumenterne vedkommende Museets Oprettelse og Bestyrelse fra Aarene 1832-1848 (Thorvaldsens Museums Arkiv).

C. A. Jensen pinx. 1836

DIGTEREN LUDVIG BØDTCHER

Lejlighed skulde være animeret af Vindelyst,¹⁴ vilde man have let ved at skaffe den en meget betydelig Sum Penge, hvilket dog sikkert vilde være imod Thorvaldsens Ønske«.

I et senere Brev¹⁵ til Collin af 6. December 1833 omtalte Bødtcher den gode Virkning, som Collins Brev og navnlig Ørsteds Bemærkninger om Decimationsafgiften havde haft paa Thorvaldsen. Tillige nævner han, at det af ham tidligere omtalte Testamente dog ikke var saa vaklende og mangelfuldt, som han havde befrygtet, men at der tiltrængtes en ny og mere udvidet Disposition.

Uden Forbindelse med Bødtchers Henvendelse til Collin, men omtrent paa samme Tidspunkt, havde Thorvaldsen anmodet Collin om Hjælp til at faa de 40.000 Rd., som skulde betaales af Thorvaldsens Tilgodehavender i Danmark for Arbejder til Christiansborg Slot og Frue Kirke, sat fast til Datteren. Det har sikkert været Paulsens evindelige Paamindelser, som har faaet Thorvaldsen til at foretage dette Skridt.¹⁶

Collin var alt igang hermed som Følge af et Andragende fra Paulsen om Fritagelse for Indskud til Enkekassen¹⁷ under Henvisning til Hustruens Medgift, da Thorvaldsens Anmodning fremkom; men paa Grund af formelle Mangler, og fordi Thorvaldsen ikke besvarede de Breve, som han fik herom, trak Sagen i Langdrag.

Den 5. Februar 1834 indgav Collin Rapport til Kongen om Sagen og benyttede Lejligheden til at udtale over for Kongen, at »nogle beroligende Ord, givne Thorvaldsen i denne Henseende [nemlig med Hensyn til et særskilt Lokale til Samlingen] vilde være af stor Vigtighed«. ¹⁸ Collins Rapport havde det ønskede Resultat. Den 11. Februar 1834 meddelte Kongen i et Reskript til Collin, at de Kunstskatte, som Thorvaldsen maatte bestemme sig til at skænke sit Fædreland, »skulde blive betragtede som en uafhængelig og udelelig Eiendom, der skal vorde indrømmet et, Gienstanden værdigt, Opvarelsessted«. I et Brev af 15. Februar s. A. meddelte Collin derefter Thorvaldsen den glædelige Nyhed og udtalte Forventning om snart at se Thorvaldsen i København, idet han omtalte Kongens Ord om et »Musæum Thorvaldsenianum«. Nu forelaa der et vist formelt Grundlag for Museumstankens Videreførelse, det Tilsagn, som Thorvaldsen saalænge havde ønsket hjemmefra. Men selv et kongeligt Tilsagn var ikke nok for Thor-

¹⁴ Det gik dog ikke slet saa galt. Da Thorvaldsen døde i 1844, stillede den pavelige Fiscus sig imødekommende og nedsatte Afgiften fra 8 % til 2 % af de Værdier, der unddroges Pavens Rige. Disse blev ved en Skønsforretning vurderet til 44.300 Scudi, og Afgiften beløb sig da til 886 Scudi = ca. 1772 Rd. (Bopakken i Landsarkivet for Sjælland m. m., Bravos Regnskab). ¹⁵ Thiele III, S. 502. ¹⁶ E. Collin, S. 581; Thiele III, S. 527.

¹⁷ Danske Cancellies Brev Nr. 1166/1833 (Rigsarkivet). ¹⁸ Thiele III, S. 518-519.

valdsen. Han vilde ogsaa have, at hans Landsmænd skulde vise deres Interesse i Gerning, og han undlod ikke ved visse Lejligheder at lade sig forlyde med, at der i givet Fald kunde blive Tale om andre Arvinger, f. Eks. Kongen af Bayern eller Kongen af Württemberg. Om Hjemrejse var der trods indtrængende Opfordringer fra forskellige Sider, bl. a. fra Prins *Christian Frederik*, derimod ikke Tale. End ikke Frygten for den pavelige Fiscus' Vindesyge kunde formaa Thorvaldsen dertil. Han blev stadig i Rom, men sendte dog i 1835 en Del af sine Kunstsager hjem med Fregatten »Bellona«.

Imidlertid havde man herhjemme taget fat paa Spørgsmaalet om et »Thorvaldsens Muscum«. En Komité var i Begyndelsen af 1837 blevet nedsat for at indsamle Penge til Opførelsen af en Museumsbygning.¹⁹ Det var ogsaa paa højeste Tid. Kongen af Württemberg havde forsøgt at paavirke Thorvaldsen til Bedste for Stuttgart som Hjemsted for hans Museum. Thorvaldsen var ikke tilbøjelig hertil, da han ikke syntes, at man hjemme interesserede sig nok for Sagen. Saavel Prins *Christian Frederik* som *Collin* gav Thorvaldsen Underretning om det nye Initiativ i Fædrelandet. Det syntes at have en gunstig Virkning. I et Brev til *Collin* af 18. Marts 1837²⁰ udtalte han sin Glæde over, hvad der var sket, og afgav samtidig en Erklæring til Brug for Museumssagen, hvorefter det var hans Vilje, at alle hans Kunstsager, heri indbefattet hans Marmorarbejder, skulde tilhøre dette Museum, saaledes som det nærmere var bestemt i hans Testamente.

Men hvad stod der i dette Testamente? Herom spurgte mange, men ingen vidste noget. Spændingen øgedes, da Thorvaldsen i en Skrivelse af 24. Oktober 1837 til *Collin* lovede ved første Lejlighed at sende en Afskrift af Testamentet hjem, da det nu forelaa i gyldig Form, udfærdiget af en Advokat i Rom²¹ — om sin Hjemrejse skrev han derimod intet. Tiden gik, og den lovede Afskrift af Testamentet kom stadig ikke. Ved Nytaarstid mindede *Collin* i et Brev Thorvaldsen herom og vedlagde samtidig i Brevet en Ansøgning til Kongen om, at en Korvet næste Aar maatte afhente hans Kunstsager. Thorvaldsen skulde blot datere og underskrive Ansøgningen og derefter sende den hjem! Alle Kneb maatte aabenbart anvendes for at faa »den Gamle« til at tage en Beslutning, men det hjalp stadig ikke noget. Ansøgningen kom vel tilbage i underskrevet Stand, men Afskriften af Testamentet udeblev stadig, skønt Thorvaldsen i et Brev af 20. Januar 1838 til *Collin* paa ny lover, at den skal komme — med næste Brev.

¹⁹ Thiele III, S. 576 og 582. ²⁰ Thiele III, S. 580.

²¹ Hermed sigter Thorvaldsen til Testamentet af 24. August 1837.

Endelig den 10. April 1838 skrev Thorvaldsen til Collin, at han nu vilde rejse hjem med det udsendte Skib og vedlagde »den belovede Copie af mit Testament«. Brevet oplyste, at Testamentet, »som er forfattet af en herværende Advocat efter Landets Love og forsynet med 7 Vidners Underskrift, er nedlagt hos en Notar. Dersom der skulde være Forandringer fornødent i Fædrelandet, kann vi mundtligen noiere aftale samme«. ²²

DET „ROMERØSKE“ TESTAMENTE

Det med saa megen Spænding imødesete Dokument kom da til København i Slutningen af April 1838. Hermed begynder Testamentehistorien i Danmark, som forskellige nylig foretagne Undersøgelser har bragt fuld Klarhed over.

I »Dansk Kunstblad«²³ finder vi den første Omtale af dette Testamente i en Bekendtgørelse fra Indsamlingskomitéen, undertegnet med Collins, H. N. Clausens²⁴ og Thieles²⁵ Navne og dateret den 3. Maj 1838. Bekendtgørelsen skulde virke som en Stimulans for Indsamlingen, og det hedder i den bl. a.:

»I et Brev af 10. f. M. fra Thorvaldsen til medundertegnede Collin har han hidsendt vidimeret Afskrift af det af ham i Aar, i Overensstemmelse med de romerske Love, oprettede og med 7 Vidners Underskrift forsynet sidste Testament²⁶ (udtrykkeligen kaldet *Donatio mortis causa*).²⁷

Ved denne Donation skjænker Thorvaldsen til Staden Kjøbenhavn alle de Kunstgjenstande, som han allerede har afsendt og findes i denne Stad, og de som findes og ville findes hos ham, ham tilhørende, bestaaende af Malerier, Sculpturer, Tegninger, Basreliefs, Kobberstik og Lithographier, Medailler og andre Ting, saavel antike som moderne, skaarne Stene, Paster, antike Guld- og Bronze-Arbejder, etrusciske Vaser, Terracotter, Bøger, ægyptiske og græske Old-

²² E. Collin, S. 583-584. ²³ Nr. 14 for 16. Maj 1838.

²⁴ Professor H. N. Clausen, Theolog og Politiker.

²⁵ Justitsraad J. M. Thiele, Kunstakademiets Sekretær og Thorvaldsens Biograf.

²⁶ Testamentet aftrykt hos Thiele III, S. 612.

²⁷ I »Kjøbenhavnsposten« for 18. Maj 1838 skrives herom saaledes:

»Det sidst udkomne Nummer af »Dansk Kunstblad« indeholder nu det saa meget omtalte Testament af Thorvaldsen, hvoraf for kort Tid siden en bekræftende Gjenpart er bleven tilsendt Hr. Conferentsraad Collin. Det er oprettet i Form af en »*Donatio mortis causa*«, som har det tilfælles med et egentligt Testamente, at det først træder i Kraft ved Opretterens Død, men skiller sig fra samme deri, at det straks har retsforbindende Kraft, hvorimod et Testament kan forandres eller aldeles omstødes ved et senere Testament«.

Der er her Tale om et specielt romerretligt Begreb, som i Bentzons Arveret 1931, S. 87, karakteriseres som en uklar Retsdannelse. Testamentet benytter ogsaa Betegnelsen »*Donations-Legat*«.

sager og hvilkesomhelst andre Gjenstande henhørende til Videnskaber og skjønne Kunster.

Vilkaarene ved denne Donation ere :

1. Alle ovenfor anførte Gjenstande skulle udgjøre et eneste og særskilt Museum, der skal bære Thorvaldsens Navn og aldrig mere blandes med nogensomhelst anden Samling og følgelig heller aldrig maa blive formindsket, adspaltet og forandret under noget Paaskud eller af nogen Aarsag.
2. Staden Kjøbenhavn besørger et passende og særskilt Locale for deri at danne Museet, hvilket Locale ogsaa maa frembyde al mulig Sikkerhed mod Ildsvaade.
3. De Statuer og Basreliefs, som ved Thorvaldsens Død maatte findes ufuldendte, skulle paa hans Stervboes Bekostning fuldføres ved Hr. Professor Freund og ved Thorvaldsens Elev, Hr. Pietro Galli, hvorpaa disse saaledes fuldendte Arbejder skulle forenes med og indbefattes under denne Donation og under samme Forpligtelser og Vilkaar.
4. Der kan bestemmes en moderat Adgangspris for dem, der ønsker at se Museet undtagen for Kunstnere af ethvert Fag, da de skulle have fri Adgang. Det, som derfor indkommer, henlægges til den Fond, der behøves til at lønne en Opsynsmand, som udnævnes af Staden, til at bevare og holde Gjenstandene i Museet rene . . .«

Komitéen og Thorvaldsens øvrige Venner herhjemme har sikkert draget et Lettelsens Suk og ment, at nu var Vanskelighederne overvundne. Men saaledes skulde det ikke gaa. Dokumentet, der var affattet paa Italiensk, og som er det saakaldte *romerske Testamente*, blev af Collin sendt til Notarius publicus i København, *F. Clauswitz* for at oversættes. Denne henledte imidlertid i et Brev af 10. Maj²⁸ Collins Opmærksomhed paa, at Dokumentet »ikke er en vidimeret Afskrift af et Testament, da hverken Ordet »Copia« staar skrevet derpaa, eller det er forsynet med en Attest om Copiens Rigtighed; det har aldeles Udseende af et originalt Document, forsynet med Testators og 2 Viterligheds Vidners egenhændige Underskrifter og er dateret den 10. April 1838, men paa den Tid var jo den i Testamentet indsatte Executor testamenti, Consul Chiaveri for længe siden død.²⁹ Er det en Copie, burde det ældre Datum af det originale Testament deri være bemærket, da man ellers aldeles ikke kan see, naar Testamentet er oprettet. Med Hensyn til Testamentets Indhold . . .«

Denne Berigtigelse fra Notarens Side virker uvilkaarlig lidt pinligt. Man skulde synes, at det samme kunde ogsaa andre have opdaget. Col-

²⁸ Pakken mrk. Forhandlingerne i Committéen for Thorvaldsens Museum (Thorv. Mus. Arkiv).

²⁹ Chiaveri døde 5. September 1837.

lin maatte da igang igen. Den 16. Maj 1838 skrev han til Thorvaldsen og bad ham meddele den virkelige Datum, paa hvilket Testamentet var udfærdiget, Afskrift af alle Vitterlighedsvidnernes Underskrift og Notarius' Paategning. Men herom fik Offentligheden ikke noget at vide.

INDSAMLINGSKOMITÉEN OG KOMMUNALBESTYRELSEN

Komitéen havde imidlertid fortsat sit Arbejde med Indsamlingen. Da Pengene indgik noget trægt, blev man snart klar over, at uden offentlig Bistand kunde Museumssagen ikke løses, og man besluttede da at henvende sig til Bystyret, som hidtil havde indtaget en passiv Holdning og indskrænket sig til at lade Indsamlingslisterne cirkulere blandt Embedsmændene.³⁰ Den 14. Maj 1838 tilsendte Komitéen Stadens 32 Mænd Notarialoversættelsen af Testamentet og gav Udtryk for, at nu maatte Staden som saadan tage Affære.³¹ De 32 Mænd lod den 16. Maj Sagen gaa videre til Magistraten³² med Meddelelse om, at man vilde afvente, hvad denne Autoritet havde i Sinde at foretage sig, og dette underrettede man Komitéen om samme Dag.

Af en Række Koncepter og nogle Breve fra Collin, H. N. Clausen m. fl., som findes i Museets Arkiv,³³ fremgaar det nu, at Komitéen kom til den Erkendelse, at den formentlig havde begaaet en Formfejl ved at henvende sig til De 32 Mænd i Stedet for til Magistraten. Man vilde da raade Bod paa denne Fejl ved at sende Magistraten et Brev med en nærmere Forklaring. Brevet blev ogsaa skrevet og underskrevet af Komitéens Medlemmer, men det kom aldrig afsted paa Grund af forskellige Betæneligheder, som til Slut kom til Orde. Disse Betæneligheder skyldtes det usalige Testamente, som Komitéen — rent bortset fra dets Uklarhed — jo ikke havde noget Mandat til officielt at notificere for Magistraten.

I Maj Maaned 1838 var Situationen da følgende. Collin ventede paa Svar fra Thorvaldsen angaaende Testamentets Formmangler. De 32 Mænd havde særdeles elegant ekspederet Sagen videre. Komitéen havde en tydelig Fornemmelse af, at den havde stødt Magistraten, og Magistraten var fornærmet over, at Komitéen ikke havde henvendt sig til den i Stedet for til De 32 Mænd. Men samtidig var Magistraten paa sin Side stærkt i Vinden med Hensyn til det langt vigtigere Spørgs-

³⁰ 2' Sekretariat, Sag Nr. 365/1837 (Stadsarkivet).

³¹ Sag Nr. 65/1838 i »De 32 Mænds Sager 1838« (Borgerrepr.'s Arkiv).

³² Pakken mrk. Thorvaldsens Museum, Dok. Nr. 11 (Stadsarkivet).

³³ Pakken mrk. Forhandlingerne i Committéen for Thorvaldsens Museum (Thorv. Mus. Arkiv).

maal: Hvad skulde man svare paa denne mærkelige Henvendelse vedrørende en testamentarisk Disposition, som dels fremtraadte i en juridisk set noget tvivlsom Form og dels vilde medføre store Bekostninger?

Den Mand, der inden for Magistraten særlig tog sig af de Thorvaldsenske Sager, Overpræsident *A. C. Kierulff*, som baade var Ven med Collin og en varm Tilhænger af Tanken om et Thorvaldsens Museum, forsøgte at føre Sagen videre, men han blev stoppet. Efter et forefundet Koncept med Overpræsidentens egenhændige, men vanskeligt læselige Skrift havde han i Juni Maaned 1838 været i Færd med at affatte et Svar til de 32 Mænd. Det naaede ikke videre — ganske sikkert, fordi Collin den 22. Juni meddelte ham,³⁴ at han skulde standse Ekspeditionen om Thorvaldsen et Par Dages Tid, da der lige var indløbet et Dokument fra Rom, som tildels »supplerede Mangelen« i det første.

Det nye Dokument, der er trykt som Bilag 1, viste sig at være en notarialt bekræftet Kopi, dateret den 2. Juni 1838, af en Notarialakt. Af denne fremgik, at Thorvaldsen den 24. August 1837 hos Notaren *Antonio Torriani* i Rom havde deponeret »nogle Blade, syede med hvid Traad og forsynede med syv Segl i rødt Lak«, i hvilke han erklærede, at hans sidste mundtlige Testamente indeholdtes. Akten sluttede med Thorvaldsens Underskrift og Navnene paa 7 Vidner, men Indholdet af »Bladene« var ikke angivet.

Efter dette har Kierulff og Collin sikkert lagt Hænderne i Skødet og opgivet det hele. Der var nu ikke andet at gøre, end at afvente Thorvaldsens Hjemkomst med den udsendte Fregat, som antoges at ville finde Sted i Løbet af nogle Maaneder.

ELISA PAULSENS ARV

Kort før Thorvaldsen forlod Rom, gjorde han en Tilføjelse til sit Testamente ved en *Kodicil*, som er dateret 25. Juli 1838.³⁵ Denne omhandlede Datteren Elisas Arv, som ved de forskellige Testamenter stadig var blevet beskaaret til Fordel for Museet og Børnebørnene og nu yderligere blev det, idet Thorvaldsen paany slog fast, at der ikke skulde tillægges Elisa noget udover Renterne af de 40.000 Rd., som alt var blevet fastsat ved hendes Giftermaal med Paulsen, og rent ud sagde, at hvis hun ikke er fornøjet med, hvad der er bestemt til hende, maatte Sagen

³⁴ Pakken mrk. Thorvaldsens Museum, Dok. Nr. 3 (Stadsarkivet).

³⁵ Indholdet af denne *Kodicil* har hidtil kun været kendt gennem en italiensk Kladder og en dansk Oversættelse med Collins Haandskrift, begge henliggende i Thorvaldsens Museums Arkiv (Bilag 72 og 84 k, Dokumenterne vedkommende Musets Oprettelse og Bestyrelse fra Aarene 1832-1848).

afgøres efter Lovene! Det er sandsynligt, at Hensynet til Svigersønnen her har spillet ind. Thorvaldsen har næppe næret særlig varme Følelser for Kammerherre Paulsen, som, efter hvad der fortælles, gerne vilde blande sig i hans Forhold.³⁶ Det kan saaledes nævnes, at Thorvaldsen i Testamentet angaaende nogle Rentebeløb, som Børnebørnene skulde have udbetalt, naar de blev myndige, udtrykkelig siger, at de maa nyde Renterne, »uafhængig af Faderen, hvem jeg nægter al Ret til Nytten og Brugen deraf«. Ej heller mellem Thorvaldsen og hans Datter skal Forholdet have været særlig hjerteligt. Baronesse Stampe, som traf Elisa under hendes Ophold her i Landet, fortæller en Del herom i sine Erindringer, uden dog maaske at være et helt uvildigt Vidne. Elisa har som Italienerinde haft Sydlændingens Temperament. Hun følte sig knyttet langt mere til Moderen end til Thorvaldsen, hvem hun stadig skal have bebrejdet, at han ikke gjorde nok for hende.³⁷

Senere, efter Thorvaldsens Død i 1844, viste det sig, at Elisa bestemt ikke var tilfreds med Testamentet og ved den romerske Advokat Butis³⁸ Hjælp rejste en Aktion for at faa det omstødt. Sagen blev dog jævnet derved, at Kongen efter Indstilling fra Collin tilstod hende en Pension som Enke efter Kammerherre Paulsen (der var afgaaet ved Døden i 1843) paa 400 Rd. aarlig, samt yderligere 400 Rd. aarlig til Sønnen Albertos Opdragelse ved en dansk Huslærer for at bevare hans Forbindelse med Danmark. Et Forskud paa 1000 Rd., som Statskassen havde maattet udbetale hende til Dækning af hendes Rejseudgifter ved Tilbagereisen til Rom efter Paulsens Død, blev tillige eftergivet hende ved kongelig Resolution af 20. Juni 1844. Eksekutorerne i Thorvaldsens Bo var til Gengæld mere strenge. Paulsen havde i 1842 laant 2000 Scudi af Thorvaldsen, og dem forlangte de, at Paulsens Bo skulde tilbagebetale. Elisa protesterede, men Skiftekommissionens Kendelse gik hende imod, og hun maatte indbetale 4.492 Rd. i sin Faders Bo.

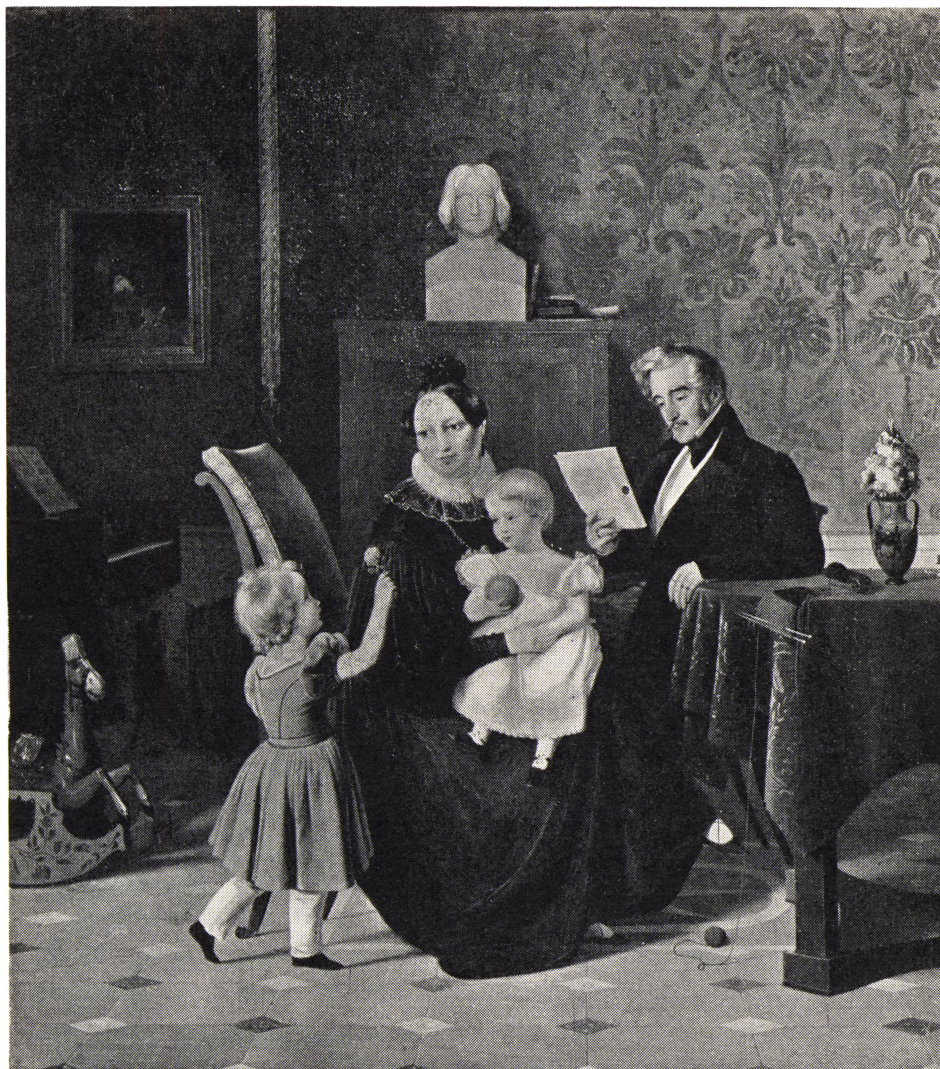
Elisa Paulsens Enkepension faldt bort allerede i 1849, da hun indgik nyt Ægteskab med Italieneren *Giorni*. Nogle Aar senere androg hun Magistraten om en Understøttelse paa Grund af den herskende Dyrtdid. Kommunalbestyrelsen tilstod hende da i 1867 en aarlig Understøttelse paa 500 Rd.,³⁹ omend med megen Betænkelse under Hen-

³⁶ Baronesse Stampe, S. 100.

³⁷ Den senere Biskop Jørgen Swane, som i sin Ungdom var Huslærer for Elisass Søn Alberto Paulsen 1847-48, giver i sine efterladte Breve en sympatisk Skildring af Elisa Paulsen og hendes Hjem i Rom.

³⁸ Cesare Buti, Søn af Thorvaldsens mangeaarige Værtinde, var Elisa Paulsens nære Ven og bestyrede hendes Pengesager (Bobé: Thorvaldsen i Kærlighedens Aldre. 1938, S. 46-47).

³⁹ Mag. 2' Afdl., Sag. 1104/1867 (Stadsarkivet), Borgerrepr. Forh. 1867-68 S. 271.

A. Küchler pinx. Roma 1838

Kammerherre Paulsen og Elisa Paulsen, f. Thorvaldsen, med deres Børn

syn til Thorvaldsens Bestemmelse i Testamentet om, at hun skulde lade sig »nøje« med Renterne af de 40.000 Rd.. Hun døde i 1870, og Renteindtægten er derefter gaaet over paa hendes Efterkommere, af hvilke der for Tiden findes otte.

EFTER THORVALDSENS HJEMKOMST THORVALDSENS GAVEBREV OG TESTAMENTE

Testamentsagen var, som ovenfor nævnt, stillet i Bero indtil Thorvaldsens Hjemkomst, der fandt Sted den 17. September 1838. Efter at de store Festligheder i den Anledning var overstaaede, maatte man vende tilbage til det mere prosaiske: at affatte et Testamente, som kunde accepteres af dansk Jura og Staden København.

Thorvaldsen henvendte sig da, da han var kommet i »Rolighed«,⁴⁰ til *Collin, A. S. Ørsted* og Højesteretsassessor *C. F. Lassen* om Hjælp ved Udarbejdelsen, og denne Hjælp ydedes beredvilligt. Fra selve Arbejdet med de forskellige Problemer, som stadig dukkede op, findes en Række interessante Koncepter og Notater.⁴¹ Navnlige Frygten for den pavelige Regerings mulige Bestridelse af Thorvaldsens danske Nationalitet og dermed følgende Krav om, at Skiftebehandlingen til sin Tid skulde finde Sted i Rom, samt Decimationsafgiften var Genstand for de tre lærde Herrers nøje Overvejelser — en Del af Thorvaldsens Ejendom og et fuldgyldigt Testamente laa jo stadig i Rom. Resultatet er bekendt — det blev *Gavebrevet og Testamentet af 5. December 1838, kongelig konfirmeret den 8. s. M.*,⁴² hvorved Staden København fik endelig, juridisk tilfredsstillende, Bekræftelse paa, at den vilde komme i Besiddelse af de Thorvaldsenske Kunstskatte. Dokumentet, der er en ejendommelig Kombination af et Gavetilsagn i Giverens levende Live og af en testamentarisk Disposition, fremtræder som en Bekræftelse paa og Gentagelse af Testamentet af 24. August 1837 og Kodicillen af 25. Juli 1838 uden dog at være en ordret Gentagelse af disse, og det henviser til, at Hovedskiftebehandlingen til sin Tid skal finde Sted i København. Paa den Maade mente man at have garderet sig tilstrækkeligt overfor mulige Indsigelser fra de romerske Myndigheders

⁴⁰ Jfr. Bekendtgørelse af 18. Marts 1839 fra Comitéen for Oprettelsen af Thorvaldsens Museum (Comitéens Protokol i Museets Arkiv).

⁴¹ Bilag Nr. 84 i Dokumenterne vedkommende Museets Oprettelse og Bestyrelse fra Aarene 1832-1848 (Thorvaldsens Museums Arkiv).

⁴² Gavebrevet og Testamentet findes gengivet hos Thiele IV, S. 49-56, og i Thorvaldsens Museums Dokumentsamling 1935. Det originale Aktstykke er sammen med Tillægget af 25. Januar 1843 i 1938 velvilligst overgivet til Museet af Landsarkivet for Sjælland m. m.

Side. Tilbage stod derefter at udveksle nogle officielle Skrivelser og udtrykke de Artigheder, som det i saadanne Tilfælde er Kutyme at fremsætte. Ved Skrivelse af 11. December 1838 fremsendte Thorvaldsen Gavebrevet til Magistraten⁴³ og udtalte sin Forventning om, at denne og de deputerede Borgere i Forbindelse med Komitéen for Museets Oprettelse velvilligt og kraftigt vilde virke for, at det af ham tilsigtede Øjemed saa snart som muligt opnaaedes. Magistraten skrev imidlertid først til De 32 Mænd og formede sin Skrivelse, der er dateret den 14. December 1838,⁴⁴ som et Svar paa den tidligere omtalte, hidtil ubesvarede Skrivelse af 16. Maj 1838, hvormed De 32 Mænd havde fremsendt Oversættelsen af det »romerske« Testamente. Forsinkelsen motiveredes med følgende Ord:

»Det forekom os imidlertid, at Meddelelsen af det omhandlede Testamente, skjønt modtaget fra oftnævnte Committée, ikke havde den officielle Charakter, som vi efter Omstændighederne maatte ansee fornøden, forinden herfra videre foretoges, og vi søgte derfor ikkun underhaanden at afhjælpe denne Mangel i Formen. Da Conferentsraad Thorvaldsen derimod nu ved Skrivelse af 11. dennes har tilstillet os et af ham under 5. dennes oprettet og den 8de næstefter alh. confirmeret Gavebrev og Testament, der er en Gjentagelse og Bekræftelse af fornævnte hans tidligere Testamente af 24. Aug. f. A., og Sagen saaledes er bragt til det Standpunkt, at den behørigen kan behandles, skulle vi herved anmode D'Hrr. om . . . .«

Kort sagt, gemt var ikke glemt, Magistraten benyttede Lejligheden til at sige sin Mening og til noget spydigt at paatale den Maade, hvorpaa Sagen hidtil havde været behandlet.

Der manglede nu kun at anerkende Modtagelsen af Thorvaldsens Gave, og i en Skrivelse af 19. December 1838 sendte Magistraten Thorvaldsen Byens Tak. Men dette har aabenbart ikke været tilstrækkeligt. De 32 Mænds Forsamling ønskede for deres Vedkommende ogsaa at takke Thorvaldsen. Det skete i en Skrivelse af 29. December, hvor Forsamlingen paa Borgerskabets Vegne gav Udtryk for dettes Taknemlighed over for Thorvaldsen.⁴⁵

SENERE TILFØJELSER TIL GAVEBREV OG TESTAMENTE

Finalen i Testamentehistorien er de *Tillægsbestemmelser*, som Thorvaldsen udfærdigede den 25. *Januar 1843*, og som fik kongelig Konfirmation den 16. Februar samme Aar.⁴⁶ Denne Gang var det Børnebørnenes Arve-

⁴³ Thiele IV, S. 46. ⁴⁴ Pakken mrk. Thorvaldsens Museum, Dok. Nr. 12 (Stadsarkivet).

⁴⁵ Thiele IV, S. 47-48. ⁴⁶ Thiele IV, S. 206-212.

forhold, som blev ændrede. Endvidere blev der indsat Bestemmelser om, at Museet skulde være Universalarving, og at Eksekutorerne i Thorvaldsens Bo som en selvsupplerende Bestyrelse skulde varetage Administrationen af Museet. Denne sidste Bestemmelse gav senere efter Thorvaldsens Død Anledning til Indsigelse fra Kommunalbestyrelsens Side,⁴⁷ idet man ansaa det for tvivlsomt, om Thorvaldsen havde været berettiget til at foretage en saadan Disposition. Dels fandt man den i Strid med et tidligere stiftet Retsforhold, nemlig det uigenkaldelige Gavetilsagn i Gavebrevet og Testamentet af 5. December 1838, dels blev den virkelige Ejer af Museet, Staden København, derved ganske udelukket fra Indflydelse paa Museets Drift. Der skete vel ikke nogen Ændring, men Bestemmelsen gav i Tidens Løb Anledning til en Del Gnidninger mellem Kommunalbestyrelsen og Museumsbestyrelsen, og først ved »Forliget« i 1916, hvor Testamentets Bestemmelser ændredes ved kongelig Konfirmation af 12. Januar 1916,⁴⁸ skabtes et mere naturligt Grundlag for Museets fremtidige Ledelse.

THORVALDSENS HEMMELIGE TESTAMENTER

Man kan sige, at det afgørende ved den lange og indviklede Tilblivelseshistorie, som gik forud for Thorvaldsens endelige Testamente, er dens lykkelige Udgang. Uvilkaarligt spørger man imidlertid, hvad det egentlig var, der foranledigede alle disse Fortrædeligheder, og hvad der ligger bag den hele Histories dunkle Punkter. Svaret herpaa giver de romerske Arkiver og de fra disse nylig fremdragne Dokumenter.

I Indledningen til sit Gavebrev og Testamente af 5. December 1838 henviser Thorvaldsen bl. a. til, at han allerede i et den 24. August 1837 hos Notaren Torriani i Rom deponeret Dokument havde tilkendegivet sin sidste Vilje om, hvorledes der efter hans Død skulde forholdes med hans Efterladenskaber. Der sigtes her til de »Blade, syede med hvid Traad og forsynede med syv Segl i rødt Lak«, som Thorvaldsen ifølge Notarialakten af 2. Juni 1838 havde deponeret hos Torriani.

Hvad der stod i disse Blade, har man hidtil ikke vidst noget om, og det var da en nærliggende Tanke, naar en samlet Fremstilling af Testamenternes Historie skulde gives, at søge nærmere Oplysninger herom. Museet rettede derfor i Januar 1938 en Anmodning til det kgl. danske Gesandtskab i Rom om at yde velvillig Bistand ved en nærmere Undersøgelse i de romerske Arkiver. Gesandtskabet stillede sig meget

⁴⁷ Borgerrepr. Forh. 1850-51 S. 26 og 1913-14, S. 700-718.

⁴⁸ Borgerrepr. Forh. 1915-16, S. 1946-1949.

imødekommende og betroede Opgaven til Advokat *Serafino Cerulli Irelli*. Resultatet af denne Undersøgelse var over al Forventning. Det viste sig, at der i Notarialarkivet i Rom fandtes forskellige Akter vedrørende Thorvaldsens Testamenter. De henlaa ganske urørte og forseglede, som da Thorvaldsen for 100 Aar siden overgav dem i Notarens Besiddelse. Det drejede sig om følgende:

1. Dokument af 24. August 1837, indeholdende Thorvaldsens Tilbagekaldelse af et Testamente, som han den 8. August 1832 havde deponeret hos Notaren Torriani.
2. Testamente af 24. August 1837 tilligemed dettes Omslag, paa hvilket Erklæringen om Testamentets Deponering var anført.
3. Kodiciel af 25. Juli 1838 med Omslag.

Efter de nugældende italienske Love kan saadanne Dokumenter og Testamenter, naar de er over 100 Aar gamle, aabnes uden videre Formaliteter, og Museet anmodede derfor, saasnart man havde faaet Underretning om Fundet, Gesandtskabet om at foranledige dem aabnet og gengivet fotografisk. Selve Originalerne kunde man ikke komme i Besiddelse af, da de ikke maa udleveres fra Arkivet.

Fremdragningen af disse Akter er af betydelig Interesse, idet der nu foreligger Mulighed for at forklare visse Faser og Begivenheder i Testamentehistorien, som hidtil har været ukendte eller uforstaaelige.

Af Tilbagekaldelsesakten af 24. August 1837 ses det, at Thorvaldsen havde deponeret et Testamente hos Notaren den 8. August 1832. Det er formentlig det Testamente, som Bødtcher hentyder til i sit Brev til Collin af 6. Oktober 1833, og som Thorvaldsen oprettede ved Datterens Forlovelse. Hvad der har staaet i Testamentet, vides ikke, og ved Eftersøgningerne i Notarialarkivet i Rom har man ikke fundet noget Spor af det. Det er sandsynligt, at Thorvaldsen har tilintetgjort det, efter at han havde faaet det tilbagegivet.

Aabningen af Testamentet af 24. August 1837 fandt Sted den 20. Maj 1938 i Arkivet ved det Notarialkontor i Rom, hvor Testamentet havde ligget i de mange Aar. En Repræsentant for det danske Gesandtskab var tilstede, og der udfærdigedes angaaende Aabningen en Protokol, som i Oversættelse lyder saaledes:

Notarialarkivet for Rom

Protokol

over Aabning af Hr. Alberto Thorvaldsens Hemmelige Testamente, i Henhold til Notarialregulativets § 304.

Den tyvende Maj nittenhundrede otteogtredive — Aar XVI — i Notarialarkivet for Rom.

Foranlediget

af, at Advokat Serafino Cerulli Irelli paa den danske Legations Vegne med Indstilling til Justitsministeriet, i Henhold til Notarialregulativets § 304 og til § 30 af den til Notarialforordningen føjede Tarif, havde anmodet om til Brug ved Højtideligholdelsen af en historisk Anledning at faa aabnet Billedhuggeren Alberto Thorvaldsens hemmelige Testamente, der den 24. August 1837 blev deponeret hos Notar Antonio Torriani, hvis Akter befinder sig i dette Notarialarkiv, og foranlediget af, at nævnte Ministerium i Skrivelse af 28. April 1938 Nr. 199/29866 har givet Bemyndigelse til Aabning af nævnte Testamente, . . . har undertegnede Overarkivar ved dette Notarialarkiv i Henhold til Anmodningen og nævnte Bemyndigelse af Notar Antonio Torriani's Testamentsamling udtaget omhandlede Testamente, der bestaar af en Pakke i Størrelse 15,6 cm × 11,5 cm, der er syet sammen med Sting paa alle 4 Sider og forsynet med 7 Segl⁴⁹ af rødt Vokslak med en Rose, mod hvilken nogle Straaler rettes, og med Paaskriften »privata di te moriro«. ⁵⁰ Paa hele Forsiden af Pakken og paa en Del af Bagsiden staar Protokol over Testamentets Deponering, hvilken Protokol indledes med følgende Ord: »I Guds Navn — Under Hans Hellighed Pave Gregorius XVI's Pavedømme — Den fire og tyvende August attenhundrede syv og tredive — I Overværelse af mig, Antonio Torriani, Notarius, Administrator for Offredi's Efterfølger, og de nedenfor underskrevne Vidner — fremstod personlig Højvelbaarne Hr. Kommandør, Billedhuggeren Alberto Thorvaldsen, Søn af afdøde Gotschalch, født i København, Danmark«, og som slutter med følgende Ord: »Dette Dokument er affattet i Rom paa Hr. Advokat Orfei's Bopæl i Via Cesarini 11; til Stede var nedennævnte Vidner.«

Derefter følger Testators Underskrift, de syv Vidners og Notarens samt Registreringsbemærkningen.

Efter at have konstateret, at Lukningen og Segl var urørt, har jeg, Arkivaren, aabnet nævnte Pakke og har fremdraget Testamentdokumentet, som bestaar af 2 Ark Papir, der er beskrevet paa 6 Sider og delvis paa den syvende. Det indledes med Ordene: »I Guds Navn Amen -- Idet jeg er ved min Forstands og mine Sansers fulde Brug, skal jeg med dette Dokument gøre mit sidste Testamente og disponere over det, som jeg ejer, og det, som jeg maatte komme i Besiddelse af«, og det ender med Ordene: »Dette bestemmer jeg som min sidste Vilje og mit sidste Testamente, det skal have Gyldighed som Kodecil, Donatio mortis causa eller paa enhver anden Maade, der er tilladt efter Loven, og jeg annullerer og ophæver ethvert andet Testamente, der tidligere er blevet oprettet af mig eller er blevet affattet af en eller anden Grund, idet jeg ønsker, efter Gennemlæsning og modent Overlæg af dette, hvis enkelte Sider jeg har paategnet med mit Navn, at det skal bringes i Udførelse i fuld Udstrækning«,

⁴⁹ Det anvendte Signet maa formentlig have været Thorvaldsens, men kendes iovrigt ikke.

⁵⁰ »Uden dig maa jeg dø«.

derefter følger Datering, Rom, den 24. August 1837 og Underskrift Alberto Thorvaldsen.

Dette Dokument paategnes af mig, Arkivaren, i Marginen paa hvert Ark.

Papiret, hvorpaa Deponeringsprotokollen er skrevet, og Testamentet, som laa deri, bliver vedlagt nærværende Dokument og tilligemed dette lagt tilbage i nævnte Notar Antonio Torriani's Testamentsamling.

Ved ovenfor beskrevne Aabning af Testamentet var til Stede Hr. Advokat Serafino Cerulli Irelli og Hr. Hubert Wichfeld, Legationsraad ved den danske Legation, hvilke underskriver sammen med mig, Arkivaren, denne Protokol, efter at den er blevet oplæst.

H. Wichfeld Serafino Cerulli Irelli Dr. Attilio Antonielli, Arkivar

Forinden Testamentet blev lagt tilbage i Samlingen, blev det fotograferet, og Museet er nu i Besiddelse af en fotografisk Gengivelse af det.

Advokat Cerulli Irelli har afgivet en detailleret Beretning om det passerede, der findes trykt som Bilag 2, og har navnlig gjort Rede for den formelle Fremgangsmaade, som har været anvendt ved Testamentets Affattelse, og for de paa den Tid gældende Retsregler paa dette Omraade. Det fremgaar heraf, at Thorvaldsens Testamente er oprettet efter den romerske Ret og paa den Maade, som var den almindelige i Kirkestaten, nemlig som et saakaldt hemmeligt Testamente, d. v. s. et Dokument, som, underskrevet af Testator og alene kendt af ham, indlagdes i et Omslag, paa hvilket Erklæringen om Testamentets Henlæggelse i Notarialarkivet, Testators, Vidnernes og Notarens Underskrifter anførtes. Denne Testamentsform afveg ganske fra den her i Landet anvendte, og Thorvaldsens Venner herhjemme har aabenbart ikke været opmærksomme herpaa, siden de forlangte, at han skulde sende et notarialt bekræftet Testamente hjem. *Dette kunde slet ikke lade sig gøre, da Notaren ikke kendte Testamentets Indhold.* Hvad han kunde gøre, var blot at afgive Bekræftelse paa, at der var deponeret et Dokument, som angaves at være et Testamente, saaledes som det skete med det fornævnte Dokument af 2. Juni 1838, som Thorvaldsen sendte Collin.

Naar man nu sammenligner Teksten i den fotografiske Gengivelse af Thorvaldsens Testamente af 24. August 1837 med Teksten i det saakaldte »romerske« Testamente af 10. April 1838, der beror i Museets Arkiv, *viser det sig, at de er ganske identiske*, bortset fra Dateringen og Vidnerne.⁵¹ Hermed hænger det saaledes sammen, at da Thorvaldsen i 1838 endelig skulde til at efterkomme de mange Paamindelser om at sende sit Testamente hjem, gjorde han noget, som han ikke skulde

⁵¹ Plon aftrykker S. 310-311 Thorvaldsens Testamente, men kun ufuldstændigt; ca. Halvdelen mangler. Som dets Dato er angivet 24. August 1837.

have gjort, selv om han sikkert gjorde det i den bedste Mening. Han underskrev nemlig en Kopi af Testamentet af 24. August 1837, uden at denne fremtraadte som Kopi, daterede den med den tilfældige Dato, den 10. April 1838, paa hvilken han skrev til Collin, og lod Vennerne Blunck og K uchler⁵² underskrive som Vidner. Kopien fremtraadte derefter som et originalt Testamente efter dansk Ret uden Notarialpaategning; men i Brevet til Collin anførte Thorvaldsen fuldstændig korrekt, at det var en Kopi, han sendte, og at Originalen var deponeret hos en Notar og forsynet med 7 Vidners Underskrifter.

Denne tilsyneladende Uoverensstemmelse skabte fornyet Uklarhed herhjemme over hele Testamentsagen og bevirkede, at denne gik helt i Staa i Slutningen af Juni 1838.

Aabningen af Kodicillen af 25. Juli 1838 fandt Sted den 7. September 1938 paa samme Maade og paa samme Sted som Aabningen af Testamentet af 24. August 1837. Den udfærdigede Aabningsprotokol lyder saaledes i Oversættelse:

Notarialarkivet for Rom
Protokol

over Aabning af Hr. Alberto Thorvaldsens hemmelige Kodiciel i Henhold til Notarialregulativets § 304.

Den syvende September 1938 — Aar XVI — i Notarialarkivet for Rom.

Foranlediget

af, at Advokat Serafino Cerulli Irelli paa den danske Legations Vegne, med Indstilling til Justitsministeriet i Henhold til Notarialregulativets § 304 og § 38 af den til Notarialforordningen f øjede Tarif, havde anmodet om til Brug ved H jtideligholdelsen af en historisk Anledning at faa aabnet Billedhuggeren Alberto Thorvaldsens hemmelige Kodiciel, der den 25. Juli 1838 blev deponeret hos Notaren Antonio Torriani, hvis Akter befinder sig i dette Notarialarkiv, og foranlediget af, at n evnte Ministerium i Skrivelse af 29. August 1938 Nr. 242/31742 har givet Bemyndigelse til Aabning af n evnte Kodiciel, har undertegnede befuldm agtiget Arkivar ved dette Notarialarkiv, i Henhold til Anmodningen og n evnte Bemyndigelse, af Notar Antonio Torriani's Testamentsamling udtaget omhandlede Kodiciel, der bestaar af en Pakke i St rrelsen cm 19,3 × 13,3, sammensyet med Sting paa 3 Sider og med 5 Segl af r dt Vokslak, hvorpaa staar Ordet »Alberto«. Paa hele Forsiden af Pakken og paa en Del af Bagsiden staar Protokol over Kodicillens Deponering, hvilken Kodiciel indledes med f lgende Ord:

»I Guds Navn — Under Hans Hellighed Pave Gregor XVI's Paved mme — Den 25 — femogtyvende Juli, 1838 — attehundrede otteogtredive — For mig,

⁵² Ditlev Conrad Blunck og Albert K uchler, to danske Malere, der opholdt sig i Rom.

leggi permesso, annullando, e cancellando qualunque altro
testamento da me precedentemente fatto o con qualunque
causa conseguito volendo che il presente da me formato in
ogni pagina abbia la sua piena esecuzione avendolo matu-
ramente letto e considerato. Roma questo dì 24 agosto 1837
Alberto Thorvaldsen

Slutningslinierne af Thorvaldsens hemmelige, i Rom udfærdigede Testamente
af 24. August 1837

Volle, donazione per causa di morte ed in qualunque altro miglior modo della legge
permesso, annullando, e cancellando qualunque altro testamento da me preceden-
tamente fatto o con qualunque causa conseguito volendo che il presente da me forma-
to in ogni pagina abbia la sua piena esecuzione avendolo matutamente letto e
considerato. Roma questo dì 10 Aprile 1838
Alberto Thorvaldsen testatore
J. C. Blunich, testimonio
Albert. Kiihler, testimonio

Slutningslinierne af det saakaldte „romerske“ Testamente af 10. April 1838, som
Thorvaldsen hjemsendte fra Rom

Som det vil ses af dette Eksempel, er Teksten i disse to Testamente enslydende. De
adskiller sig blot fra hinanden ved Dateringen og Vidnernes Underskrifter

Antonio Torriani, Notarius Publicus og beskikket Administrator af den kapitolinske Notar Offredi's Efterfølger, fremstod personlig Højvelbaarne Hr. Kommandør, Billedhuggeren Alberto Thorvaldsen, Søn af afdøde Gotschalch, født i København, i Danmark«, og som slutter med Ordene: »Dette Dokument er affattet i Rom paa Hr. Advokat Filippo Ricci's Bopæl, Piazza di S. Luigi dei Francesi Nr. 43. Til Stede var de underskrevne Vidner. Dette er min Kodiciel«.

Derefter følger Testators Underskrift, to Vidners og Notarens samt Registreringsbemærkningen.

Efter at have konstateret, at Lukningen og Seglet var urørt, har jeg, Arkivaren, aabnet nævnte Pakke, paa hvis Inderside Kodicillen er affattet.

Dokumentet optager hele den ene Side og en Del af den anden; den begynder med Ordene: »Rom, den 25. Juli 1838 — I Guds Navn Amen. — Eftersom jeg i Anledning af min Adoptivdatter Elisass Ægteskab med Oberst Paulsen og muligen siden efter ved nogen udstedt Deklaration, hvori jeg har erkendt bemeldte Elisa som min eneste Datter og Arving, og ved at bestemme hende en Medgift ligeledes har tilkendegivet, at hun skulde være Arving efter mit Testament« og slutter med Ordene: »Og dette vil jeg skal være min Vilje, som om den udgjorde en Del af mit Testamente, erklærende, at dersom den ej er gældende som saadan, skal den gælde som Donatio mortis causa, og paa enhver anden mulig Maade — og saaledes disponerer jeg«, hvorefter følger Dato »den 25. Juli 1838« og Underskrift »Alberto Thorvaldsen«.

Denne Kodiciel paategnes af mig, Arkivaren, i Marginen paa hvert halve Ark.

Papiret, hvorpaa Deponeringsprotokollen og Kodicillen er skrevet, vedlægges nærværende Akt, og er tilligemed dette lagt tilbage i nævnte Notar Antonio Torriani's Testamentsamling.

Ved ovenfor beskrevne Aabning af Kodicillen var til Stede: Hr. Advokat Serafino Cerulli Irelli og Hr. Hubert Wichfeld, Legationsraad ved den danske Legation, hvilke sammen med mig, Arkivaren, underskriver denne Protokol, efter at den er bleven oplæst.

H. Wichfeld   Serafino Cerulli Irelli

Dr. Daniele Pappalardo, befuldmægtiget Arkivar

Kodicillen blev fotograferet, forinden den lagdes tilbage i Arkivsamlingsen. Museet er saaledes ogsaa kommet i Besiddelse af en fotografisk Gengivelse af den og dermed af dens autentiske Tekst, som ikke har været kendt før. Teksten stemmer forøvrigt med den tidligere omtalte Kladde. Kodiceillen trykkes her, Omslaget som Bilag 3 og den egentlige Kodiciel som Bilag 4, endvidere Advokat Cerulli Irellis Beretning om Aabningen som Bilag 5. Det fremgaar bl. a. heraf, at Thorvaldsen selv har skrevet Kodiceillen helt og holdent, og at der har været anvendt en noget anden Form end ved Testamentet af 24. August 1837, idet kun to Vidner og Notaren har været tilstede.

De mange af Landets gode Mænd, som havde beskæftiget sig med Thorvaldsens Testamenter, har sikkert følt sig lettede, da han underskrev sit Gavebrev og Testamente af 5. December 1838, og de forskellige Problemer, navnlig af juridisk Art, som Sagen havde givet Anledning til, fik deres Løsning. De ikke faa Vanskeligheder blev, takket være Bistand fra forskellig Side, overvundne med et lykkeligt Resultat. Lykkeligt først og fremmest for Byen København, som kom til at eje et Museum, hvortil der næppe findes noget Sidestykke, og sidst, men ikke mindst for Thorvaldsen selv, som naaede det Maal, han havde sat sig, et Museum alene for hans Værker, bærende hans Navn og efter hans Død tillige et Gravmæle over ham.

Ingen prangende Inskription minder herom. Kun paa en beskedne Plads paa Museumsbygningens Bagside læses følgende:

THORVALDSEN BESTEMTE AAR 1837 I ROM,
AT HANS ARBEJDER, SAMLINGER, FORMUE SKULDE TILFALDE
HANS FØDESTAD KJØBENHAVN OG DERMED STIFTES ET EGET
MUSEUM. VED FORENEDE BIDRAG FRA KONGERNE FREDERIK
VI OG CHRISTIAN VIII, FRA KJØBENHAVNS COMMUNE OG
FRA MEDBORGERE AF ALLE STÆNDER
FULDFØRTE VÆRKET 1848

AXEL RAVN

LITTERATUR- OG KILDEHENVISNINGER

- J. M. Thiele*: Thorvaldsen i Rom 1819-1839, Kbh. 1854 (citeret som Thiele III).
J. M. Thiele: Thorvaldsen i Kiøbenhavn 1839-1844, Kbh. 1856 (citeret som Thiele IV).
Eugène Plon: Thorvaldsen, sa vie et son œuvre, Paris 1867 (citeret som Plon).
E. Collin: H. C. Andersen og det Collinske Hus, Kbh. 1882 (citeret som E. Collin).
J. L. Ussing: Niels Lauritz Høyens Levned I, Kbh. 1872.
Henrik Nikolai Clausen: Optegnelser om mit Levned om min Tids Historie, Kbh. 1877.
Frederik Barfod: Thorvaldsensk Album, Kbh. 1844.
Chr. Bruun og L. P. Fenger: Thorvaldsens Museums Historie, Kbh. 1892.
Baronesse Stamples Erindringer om Thorvaldsen, Kbh. 1912.
Albert Repholtz: Thorvaldsen og Nysø, Kbh. 1911.
Biskop Jørgen Swane og hans Hustru Magdalene, f. Bruun. Kbh. 1925 (Memoirer og Breve, udg. ved Julius Clausen og P. Fr. Rist, XLIII).
Th. Oppermann: Thorvaldsen i Rom og Kjøbenhavn 1819-1844, Kbh. 1930.
Louis Bobé: Thorvaldsen i Kærlighedens Aldre. Kbh. 1938.
Thorvaldsens Museum: Dokumentsamling 1935.
Thorvaldsens Bopakke i Landsarkivet for Sjælland m. v.: Hof- og Stadsretten, Eksekutor- og Kommissarieskifter, Fortegnelse 22, Nr. 11.

AKTSTYKKER

VEDRØRENDE THORVALDSENS TESTAMENTER

Bilag 1. — (*Oversættelse*).

Dokument af 2. Juni 1838, indeholdende bekræftet Gengivelse af Omslaget til Testamentet af 24. August 1837, jfr. Side 53.

I Guds Navn

Jeg Underskrevne, Notarius Publicus og beskikket Administrator af Comptoiret af den Capitolske Notar Offredi's Efterfølger, bevidner, at iblandt de Acter, der opbevares i det anførte Comptoir, forefindes den følgende Act angaaende Depositionen af et forseglede Testament, der er foretaget af den Høivelbaarne Herr Commandeur Albert Thorvaldsen:

Under Hans Hellighed Pave Gregorius den XVI's Pavedømme,
Under Datum af Fire og Tyvende August Eet Tusind Otte Hundrede
Syv og Trediv. —

For mig Antonio Torriani, Notarius, Administrator for Offredi's Efterfølger, og de nedenfor underskrevne Vidner, fremstod personligen

Høivelbaarne Herr Commandeur Albert Thorvaldsen, Søn af den afdøde Gotschalch, født i Kjøbenhavn i Danmark, Billedhugger, Ridder af forskjellige Ordener, boende i Rom, »Via Sistina«, No. 50 — mig, Notario bekjendt, hvilken ved fuldkomne Sinds- og Legems- Kræfter frivilligen har overleveret mig disse Blade, syede med hvid Traad og forsynede med syv Segl i rødt Lak, i hvilke han har erklæret, at hans sidste mundtlige Testament indeholdes, og at han i samme har indsat sin Arving eller Arvinger, efterladt Legater og paa anden Maade efter sin frie Villie disponeret, og at han vilde, at samme af saadan Aarsag skulde være gyldigt, men hvis det ikke kunde gjelde af denne Aarsag, saa vilde han, at det skulde have sin Virkning som Codicil eller Donatio mortis causa og til gudeligt brug (*ad pias causas*), idet han tilintetgjør og annullerer ethvert andet Testament eller sidste Villies Disposition, der af ham hidindtil kunde være foretaget og forfattet med hvilket som helst Ord og Clausuler, hvor meget endog de kunde have været af en ophævende Natur, (*derogatorie delle derogatorie alle degoratorie*), og idet han vil, at det nærværende skal foretrakkes og gjelde fremfor ethvert andet, og idet han har bemyndiget mig til efter hans Død (som Gud længe forbyde) at aabne det nærværende uden nogen Formalitet efter Begjering af hvilket som helst Person. Derpaa anmodet om at give Noget til Fordeel for den Hellige Aands Store Hospital, Barmhertighedens fromme Institut og det Hellige Lands Steder, svarede han, — »jeg efterlader Een Scudo til ethvert af disse fromme Instituter«.

Handlingen er foretagen i Rom paa den Høivelbaarne Herr Advocat Orfei's Bopæl, liggende i »Via Cesarini« No. 11, i Overværelse af de underskrevne Vidner.

Albert Thorvaldsen

Bonaventura Advocat Orfei, Vidne
Francesco Cannetti, Vidne
Angelo Fabiani, Vidne
Arcangelo Maria Santarelli, Vidne
Giuliano Contigiani, Vidne
Guiseppe Ferrini, Vidne
Guiseppe Filippo Biagetti, Vidne
Antonio Torriani, Notarius Publicus,
Administrator, som har udfærdiget det.

Registreret i Rom den Første September 1837 paa to Sider uden Apostille, Bind No. 153 af offentlige Acter Fol. 77 paa Høire Side, 5te Afdeling. Modtaget Tyve Bajocchi, og en Afskrift til Archivet.

Vincenzo Compagnone, Forstander.

Copien er overensstemmende med Originalen og collationeret af mig underskrevne Notarius. Rom i mit Comptoir, der er liggende i Via Cesarini No. 20, den Anden — 2 — Juni Atten Hundrede Otte og Tredive — 1838.

(Notarial Stempel). Ant. Torriani, Not. Publ. og beskikket Administrator af det Capitolinske Comptoir af Offredi's Efterfølger.

Jeg Underskrevne Notarius Publicus Regius i Kjøbenhavn bevidner herved, at Forestaaende er en tro og nøiagtig Oversættelse af et mig foreviist i det Italienske Sprog affattet Document. Dets Bekræftelse under min Haand og mit Embedssegl.

Kjøbenhavn, den 25de Juni 1838. —

F. Clauswitz
Not. Publ.
L. S.

3 Rbd foruden det stemplede Papir.

F. C.

Den 28. Maj 1938.

Hans Excellence, Danmarks Minister

J. C. W. Kruse,

Via XXIV Maggio Nr. 14,
Roma.

Hr. Minister!

Thorvaldsens Testamente.

Vi tillader os at tilstille Dem i særskilt Forsendelse:

- a) Fotografier af Dokumentet af 24. August 1837, der indeholder Billedhuggeren Thorvaldsens Tilbagekaldelse af hans den 8. August 1832 hos Notar Torriani deponerede Testamente (to Fotografier);
- b) Fotografier af Billedhuggeren Thorvaldsens Testamente af 24. August 1837, hvilke Fotografier er taget før Testamentets Aabning. De gengiver Testamentets Omslag, paa hvilket Erklæringen om Testamentets Deponering er anført, efterfulgt af Thorvaldsens, Vidnernes og Notarens Underskrifter (to Fotografier);
- c) Fotografier af Testamentet af 24. August 1837, der indeholder Thorvaldsens sidste Vilje (syv Fotografier);
- d) Fotografier af Omslaget til Kodiccillen af 25. Juli 1838, hvis Aabning endnu maa vente indtil den 25. Juli d. A. (to Fotografier).

Af hvert Fotografi, der er i naturlig Størrelse, vedlægges to Kopier samt Negativet.

Samtidig tillader vi os i Henhold til det af Thorvaldsens Museum udtalte Ønske at meddele følgende.

Aabningen af Thorvaldsens Testamente fandt Sted den 20. d. Md. Kl. 12 i Arkivet ved det Notarialkontor, hvor Thorvaldsens Testamente har været deponeret i lange Tider.

Selve Testamentet var foldet to Gange sammen og omhyggeligt indlagt i et Ark af Kirkestatens Stempelpapir, der derefter var syet sammen med hvid Traad og lukket med syv røde Laksegl, i hvilke Signetaftrykket gengiver en Sol og en Rose samt Indskriften »privata di te moriro« (uden dig maa jeg dø). Paa dette Ark var endvidere anført Erklæringen om Testamentets Deponering, underskrevet af Thorvaldsen, syv Vidner og Notaren, samt Paategning om Indregistreringen af Deponeringserklæringen.

Justitsministeriet havde givet Bemyndigelse til Foretagelse af Aabningen som værende berettiget, og den fandt Sted i Overværelse af Notarialkontorets Arkivar, den danske Legationsraad Wichfeld og Advokat Cerulli Irelli. Arkivaren, der ved denne Lejlighed fungerede som Notar, konstaterede over for de øvrige tilstedeværende, at Seglene var ubeskadigede, og foretog derefter Aabningen ved

In nome di Dio = sotto il Pontificato di Sua Santità
 Papa Gregorio XVI = Nel giorno Venticinque Agosto 1837
 Leopoldo trentasette = avanti di me Antonio Corriani
 Notaro Amme per successi Offici, e Testimoni in
 Notarialmente testifica = Il Sr. U. il Sp. Commendatore
 Alberto Thorvaldsen figlio del defunto Johannes nat. ved.
 Copenhagen in Danimarca Scultore Cavaliere di vari Ord.
 ni, dimorante in Roma Via Sistina no. 30. a me notaro
 esposto quale essendo in pieni sentimenti, e sano di corpo
 spontaneamente mi ha consegnato, questi fogli, uniti con
 filo bianco, e muniti di sette sigilli, in cera bianca rossa, nei
 quali ha dichiarato contenersi, il suo ultimo ricompilato
 Testamento aver in tutto, istituito il suo erede o eredi, il
 presente Legato, ed altro disposto a forma della sua libera
 volontà, volendo che per simile ragione debba sostenermi,
 che se per queste non valere vuole che debba aver il suo
 effetto per ragione di caducità, o derogazione a causa di
 morte, o non di sua causa, cessando, ed annullando quantun-
 que altro testamento, e disposizione di ultima volontà da
 esso per lui fatto, e concepito con qualunque altro nome di
 clausole, o in via derogatoria, delle derogatorie, e alla deroga-
 torie, volendo che il presente sia, proprio, e prevalen-
 te ad ogni altro, tanto riguardarsi di procedure, di sola di
 lui morte, (che si dice lunga lontana) ed a disposizione della
 presente, senza alcuna formalità ad istanza di qualche
 altro persona; Interrogato quindi a favore del Ven.
 Arcivescovo di S. Spirito, D. S. M. di Carità, e luoghi di

per fine di...
 Rap a Roma in presenza
 di...
 Settembre 1837
 Alberto Thorvaldsen
 Notaro Amme per successi Offici, e Testimoni in
 Notarialmente testifica = Il Sr. U. il Sp. Commendatore
 Alberto Thorvaldsen figlio del defunto Johannes nat. ved.
 Copenhagen in Danimarca Scultore Cavaliere di vari Ord.
 ni, dimorante in Roma Via Sistina no. 30. a me notaro
 esposto quale essendo in pieni sentimenti, e sano di corpo
 spontaneamente mi ha consegnato, questi fogli, uniti con
 filo bianco, e muniti di sette sigilli, in cera bianca rossa, nei
 quali ha dichiarato contenersi, il suo ultimo ricompilato
 Testamento aver in tutto, istituito il suo erede o eredi, il
 presente Legato, ed altro disposto a forma della sua libera
 volontà, volendo che per simile ragione debba sostenermi,
 che se per queste non valere vuole che debba aver il suo
 effetto per ragione di caducità, o derogazione a causa di
 morte, o non di sua causa, cessando, ed annullando quantun-
 que altro testamento, e disposizione di ultima volontà da
 esso per lui fatto, e concepito con qualunque altro nome di
 clausole, o in via derogatoria, delle derogatorie, e alla deroga-
 torie, volendo che il presente sia, proprio, e prevalen-
 te ad ogni altro, tanto riguardarsi di procedure, di sola di
 lui morte, (che si dice lunga lontana) ed a disposizione della
 presente, senza alcuna formalità ad istanza di qualche
 altro persona; Interrogato quindi a favore del Ven.
 Arcivescovo di S. Spirito, D. S. M. di Carità, e luoghi di

Lettera Santa ha risposto - Lascio
 l'uso uno per ciascuno di sette
 sigilli -
 Atto fatto in Roma nella
 abitazione dell'illmo Sr.
 sudd. Sr. Thorvaldsen
 il giorno 25 Agosto 1837
 presenti gli
 sottoscritti testimoni

Alberto Thorvaldsen
 R. V. Orzoi Cert.
 Francesco Corradi Test.
 Angelo Fabiani
 Arcivescovo M. Santucci Test.
 Giuligarsi Contigiani
 Giuseppe Ferrini Test.
 Giuseppa Biaggio Test.
 Art. Corriani Test.

OFFICIO
 DEL
 NOTARIO

Omslaget til Thorvaldsens hemmelige, i Rom udfærdigede Testamente af 24. August 1837, d. v. s. de omtalte „Blade, syede med hvid Traad og forsynede med syv Segl i rødt Lak“.

at overskære den hvide Traad og fjerne Seglene fra Papiret, som omsluttede Testamentet. Efter mere end Hundrede Aar kunde Testamentet saaledes udtages. Det var skrevet paa to Ark stemplet Papir. De seks Sider var fuldskrevet, og paa den syvende var der nogle Linier. Testamentet er ikke skrevet af Thorvaldsen selv, men det bærer hans Underskrift paa hvert Halvark og i Slutningen. Endvidere er Datoen den 24. August 1837 skrevet af Billedhuggeren selv. Efter Aabningen oplæste Arkivaren Testamentet, og der blev optaget en Protokol over alt det passerede. Protokollen blev underskrevet af de tilstedeværende, og vi har allerede tilstillet Legationen en Afskrift deraf.

Thorvaldsens Testamente er oprettet i den Form, som var den sædvanligste i Kirkestaten og i det hele taget i alle Lande, hvor Romerretten var gældende: det ved en stiltiende højtidelig Erklæring oprettede Testamente eller det hemmelige Testamente. Denne Testamentsform har sin Oprindelse i en af Kejser Justinians Konstitutioner, der begynder med Ordene »Hac consultissima«, og som tillod at testere ved et Dokument »vel ligatam vel tantum clausam involutamque«, der var skrevet af Testator eller af en anden Person, og som i forseglet Stand skulde forelægges for syv Vidner, der skulde anføre deres Navnetegning derpaa og anbringe deres Segl sammen med Testator. I Middelalderen var der livlige Diskussioner mellem Juristerne (Glossatorerne) om Gyldigheden af denne Testamentsform, indtil Fulgoso (en italiensk Jurist fra det XV. Aarhundrede) paa afgørende Maade beviste dens Gyldighed og, for at sikre Testamentets Hemmeligholdelse og Identitet, fandt paa den Metode at sammenfolde Testamentet eller indlægge det i et andet Stykke Papir og derefter paasætte Segl, saaledes at Testamentet ikke kan aabnes eller ombyttes, uden at Seglene brydes. Paa Testamentets Yderside eller paa Omslaget skulde derefter anføres en Deponeringserklæring, underskrevet af Testator, de syv Vidner og en Notar.

I denne af Fulgoso opfundne Form blev det hemmelige Testamente indført og udbredt i Italien og Frankrig.

Den omhandlede Form blev anerkendt af Code Napoléon (den franske Borgerlige Lovbog) (§ 976), som dog nedsatte Antallet af Vidner til seks, af de gammelitalienske Staters Lovbøger (Parma, Modena, Sardinien, Begge Sicilier og Toscana) og endelig af den italienske Code civil (Borgerlige Lovbog) af 1865 (§ 783), som nedsatte Antallet af Vidner til fire.

Hvad særligt angaar Kirkestatens gamle Omraade, kan det anføres, at den af Pave Gregor XVI den 10. November 1834 udstedte Forordning om Lovgivning og Retsvæsen i § 33 fastsatte, at man med Hensyn til Formen for Testamenter og andre Dispositioner mortis causa skulde iagttage de Former, som var foreskrevet i den almindelige Ret (Romerretten, som var gældende i Middelalderen og de senere Perioder indtil de moderne Kodificeringer); i § 34, at Testamenter, som oprettedes ved stiltiende højtidelig Erklæring, var gyldige, og at Testatorer og Notarer med Hensyn til saadanne Testamenter skulde vedblive at iagttage de samme Bestemmelser og Forsigtighedsregler som tidligere; og endelig i § 35, at, for saa vidt angik de i den foregaaende § omhandlede

Testamenter, som var helt og fuldt skrevet, dateret og underskrevet af Testator selv, var Tilstedeværelsen af *to* Vidner og Notaren tilstrækkelig.

Af alt det foregaaende ses det let, at Thorvaldsens Testamente var oprettet i den sædvanlige Form, der udtrykkeligt var hjemlet i Bestemmelserne i den da-gældende Lovgivning (§ 34 i Gregor XVI's Forordning), og at man i Thorvaldsens Tilfælde meget nøje har iagttaget de Formaliteter, som var fastsat i den paa det daværende Tidspunkt i Kirkestaten endnu gældende almindelige Ret.

Paa dette Punkt kan vi ogsaa anføre, at man, som det fremgaar af Deponeringserklæringen vedrørende Kodiccillen af 25. Juli 1838, for dennes Vedkommende derimod har benyttet den i Gregor XVI's Forordning § 35 fastsatte Form (Kodicillen er helt og fuldt skrevet, dateret og underskrevet af Thorvaldsen selv og deponeret hos Notaren i Overværelse af kun *to* Vidner).

Vi ønsker endelig at meddele Dem, at vi til Trods for Eftersøgninger ikke har kunnet finde noget Spor af det af Thorvaldsen den 8. August 1832 deponerede og den 24. August 1837 tilbagekaldte Testamente. Thorvaldsen har aabenbart, som det var Sædvane i saadanne Tilfælde, tilintetgjort dette Testamente, som han havde erstattet med det af 24. August 1837.

Med Højagtelse

Serafino Cerulli Irelli

Bilag 3. — (*Oversættelse*).

Omslag til Kodiccillen af 25. Juli 1838.

Stempel.

10 Bai.

I Guds Navn

Under Hans Hellighed Pave Gregor den XVI's Pavedømme

Den 25 — Femogtyvende — Juli 1838 — Attenhundrede otteogtredive

For mig, Antonio Torriani, Notarius Publicus, beskikket Administrator af den kapitolinske Notar, Offredis Efterfølgers Kontor, fremstod personlig

Højvelbaarne Hr. Kommandør Alberto Thorvaldsen, Søn af afdøde Gottschalch, født i København i Danmark, Billedhugger, Ridder af flere Ordner, bosiddende i Rom, Via Sistina 50, 2, som er mig, Notarius, bekendt, og ved fuldkomne Sinds- og Legemskræfter; han har i underskrevne Vidners Nærværelse, af egen fri Vilje, overgivet mig disse Ark, der er sammensyet med hvid Traad og forseglet med Segl af rødt Vokslak, og han har erklæret, at de indeholdt hans Kodiciel eller Udtryk for hans sidste Vilje, der helt er skrevet, dateret og underskrevet af ham selv, hvorfor han ønsker, at det skal bringes til Udførelse, og hvis det ikke kan gælde som sidste Vilje, skal det gælde som Donatio mortis

causa eller som en from Gave, og han kasserer og annullerer enhver anden Bestemmelse, der maatte stride imod dette; han giver mig Bemyndigelse til at aabne dette Testamente efter hans Død (Gud give, at den maa være fjern) uden nogen Formalitet, men paa Begæring af en hvilken som helst Person. Paa Spørgsmaalet, om han havde tænkt paa at give noget til Fordel for Barmhjerlighedens fromme Institut, Den Hellig-Aands Store Hospital og Stederne i det Hellige Land, svarede han, — »derfor har jeg sørget i mit Testamente«. — Dette Dokument er affattet i Rom paa Hr. Advokat Filippo Ricci's Bopæl, Piazza di S. Luigi dei Francesi 43. Til Stede var de underskrevne Vidner.

Dette er min Codicil.

Alberto Thorvaldsen

Giovanni Bravo, Vidne

Paolo Lescarini, Vidne

Antonio Torriani, hidkaldt som Notar

Reg. i Rom den 30. Juli 1838 paa to Sider uden Apostille, Bind 161, Offentlige Akter, Blad 77 paa højre Side, Afdeling 6^a.

Modtaget 20 Bajocchi samt Arkivkopi.

2936.

V. Compagnone

Bilag 4. — (*Oversættelse*).

Kodicillen af 25. Juli 1838.

Rom, den 25. Juli 1838.

I Guds Navn Amen.

Eftersom jeg i Anledning af min Adoptivdatter Elisas Ægteskab med Oberst Paulsen, og muligen siden efter ved nogen udstedt Deklaration, hvori jeg har erkjendt bemeldte Elisa som min eneste Datter og Arving, og ved at bestemme hende en Medgift ligeledes har tilkendegivet, at hun skulde være Arving efter mit Testament, derfor, paa det at der ikke skal opstaa nogen Spørgsmaal og Stridigheder, erklærer jeg ved denne Codicil, at naar jeg har erkjendt ovennævnte Elisa som eneste Arving, har jeg altid forstaaet det sagt i Almindelighed og uden at tilstaa hende nogen særdeles Rettighed udenfor den, som jeg i Anledning af Ægteskabet havde formelig tillagt hende, og som jeg i Testamentet har villet tilstaa hende under Titel af Legat. Og derfor, idet jeg tilintetgør enhver anden Akt, som kunde angaa nogen Disposition, som sidste Vilje eller Donation, vil og erklærer jeg, at alt skal stemme overens og svare til de Bestemmelser, som indeholdes i mit Testamente, der er deponeret hos Notaren Offredi's Efterfølger un-

der d. 24. August 1837, hvorfor dette skal betragtes som Basis og Norm for min uforanderlige og bestandige Vilje, som jeg beder mine Executores testamenti at udføre nøjagtigen og med den Erklæring, at dersom ommeldte Elisa ikke er fornøjet, skal det afgjøres efter Lovene.

Og eftersom Hr. Luigi Chiaveri, som jeg havde udnævnt til Executor testamenti, ulykkeligvis er død efter mit Testaments Udfærdigelse, udnævner jeg i hans Sted Hr. Ricci med samme Myndighed.

Og dette vil jeg skal være min Vilje, som om den udgjorde en Del af mit Testamente, erklærende, at dersom den ej er gældende som saadan, skal den gælde som Donatio mortis causa, og paa enhver anden mulig Maade, — og saaledes disponerer jeg. Den 25. Juli 1838.

Alberto Thorvaldsen

Bilag 5. — (*Oversættelse*).

Den 13. September 1938.

Hans Excellence, Danmarks Minister

J. C. W. Kruse,

Via XXIV Maggio Nr. 14,
Roma.

Hr. Minister!

Thorvaldsens Testamente.

Vi tillader os at tilstille Dem i særskilt Forsendelse:

- a) Fotografier af Kodiceillen af 25. Juli 1838, der indeholder Thorvaldsens sidste Vilje (to Fotografier: Negativerne og to Kopier af hvert);
- b) 4 Afskrifter af Protokollen vedrørende Aabningen af Kodiceillen.

Samtidig tillader vi os i Henhold til det af Thorvaldsens Museum udtalte Ønske at meddele Dem følgende.

Aabningen af Thorvaldsens Kodiceil fandt Sted den 7. d. Md. Kl. 11 i Arkivet ved det Notarialkontor, hvor Kodiceillen var deponeret.

Kodiceillen var skrevet paa de indvendige Sider af et Ark, som derefter var sammenfoldet og paa tre Sider syet sammen med hvid Traad og lukket med fem røde Laksegl med Thorvaldsens Fornavn i Signetaftrykket. Paa Arkets udvendige Sider var anført Erklæringen om Kodiceillens Deponering, underskrevet af Thorvaldsen, to Vidner og Notaren, samt Paategning om Indregistreringen af Deponeringserklæringen.

Aabningen af Kodiceillen fandt Sted under Iagttagelse af de samme Formaliteter som ved Aabningen af Testamentet, hvorom vi henviser til vort Brev af 28. Maj. d. A.

Kodicillen er helt og fuldt skrevet af Thorvaldsen og udgør een Side og nogle Linier paa den næste Side.

Den ved Kodicillens Oprettelse anvendte Form er den, der er hjemlet i § 35 i den af Pave Gregor XVI den 10. November 1834 udstedte Forordning om Lovgivning og Retsvæsen, d. v. s. det ved en stiltiende højtidelig Erklæring oprettede Testamente, der er skrevet, dateret og underskrevet af Testator selv og deponeret i Overværelse af to Vidner og Notaren. Ogsaa paa dette Punkt tillader vi os at henvise til, hvad vi allerede har anført i vort Brev af 28. Maj. d. A.

Med Højagtelse

Serafino Cerulli Irelli

OM NOGLE PORTRÆTBUSTER I THORVALDSENS MUSEUM

Den lange Række af Portrætbuster af mere eller mindre kendte Personligheder, som Thorvaldsen har gjort, indledes med Bernstorffbusten fra 1795. Endnu helt i Rococoens Stil er saavel denne som den uforlignelige Buste af Madam Høyer. Fra de allerførste Romeraar følger saa de stramme, stærkt klassisk prægede Buster af Bernstorff og Tyge Rothe. De er Frugter af Thorvaldsens tidligste Antikstudier, blevet til under Indflydelse af hans egne Marmorkopier efter antike Portrætbuster. Efterhaanden finder han sig en Busteform, som en Tid tilfredsstillende ham og ikke mindst hans samtidige, Modellerne til Busterne. Det er Kolossalbusten, i storslaet, almen Opfattelse, sikkert inspireret af visse af Tidens Yndlingsantiker, saasom den af Goethe tilbedte Hera Ludovisi, eller af de kolossale Kejserbuster paa Kapitol. Men Thorvaldsen idealiserer og forskønner ikke. Hans Buster fra disse Aar er gode, nøgterne Portrætter, pompøst virkende i det store Format. Saadan har han f. Eks. fremstillet Baron og Baronesse Schubart, Grev Rantzau-Breitenburg og de to, som her skal omtales, Elisa v. d. Recke og Tiedge. Rækken slutter med hans egen Kolossalherme fra 1810.

Efter Napoleons Fald trækker Verden sig atter i Lave. De ubegrænsede Muligheders Tid er forbi. Ligesaa den sværmeriske Herosdyrkelse. Menneskene kommer ned paa Jorden igen, bliver borgerlige. De egner sig ikke mere til at sættes op i heroisk Format. Kunstneren ser dem, som de er, og afbilder dem, som han ser dem, menneskeligt, individuelt, uden ydre Attributer — højst et enkelt Draperi eller et Baand over Brystet. Der er Købmænd, Kunstnere, Kejsere og Konger. Det er Tidens Mennesker. De store Kanoner er nivelleret ned i Plan med de øvrige. Betegnende nok sidder nogle af de mest fængslende Ansigter paa de navnløse, de uidentificerede Buster. Man higer efter at faa at vide, hvem de var,

hvordan deres Liv formede sig. Undertiden lykkes det. I Tidens Løb har en og anden Buste faaet Navn og Historie føjet til det Liv, den har i Gibsen eller Marmoret. Men der er endnu nogle og tyve ubekendte og derfor endnu Gaader at løse i Thorvaldsens Museum.

Der ligger næsten et halvt Aarhundrede mellem den første Bernstorffbuste fra 1795 og Busten af Baronesse Stampe fra 1842. Mellem de to Yderpunkter ligger en lang kunstnerisk Udvikling. Thorvaldsens sidste Buster fra hans Ophold her i Danmark er ikke de ringeste. Snarere virker de umaadeligt stærkt, næsten brutalt klart. Det er fremragende Danske set paa Baggrund af Danmark. I det internationale Kunst- og Turistcentrum Rom, hvor mange rejsende kom og gik, har de danske staaet mere blegt. I Hjemlandet er der Harmoni mellem Folk og Forhold.

Indtil for ganske nylig har der i Magasinet paa Thorvaldsens Museum henstaaet to kolossale Marmorbuster af den Type, Thorvaldsen med Forkærlighed dyrkede omkring 1805. Der har været rejst Tvivl om deres Ægthed, men en omhyggelig Gennemgang af Sagens Akter og Busternes Historie viser, i Forbindelse med Busternes udmærkede Kvalitet, at denne Tvivl ikke mere er berettiget.

De to Buster, der henholdsvis forestiller den kurlandske Digterinde *Elisa von der Recke* (1754-1833) (Fig. 1-2) og den tyske Digter *C. A. Tiedge* (1752-1841) (Fig. 3) blev købt til Museet i 1920 af en Efterkommer af Fru v. d. Reckes Slægt i Kurland. De er publiceret i en Artikel af Dr. Paul Rachel: »Zwei Büsten Elisass von der Recke und eine Büste Christoph August Tiedges« i *Dresdener Geschichtsblätter* 1921, no. ¾, S. 48. I Følge denne Afhandling er Busternes Proveniens fuldt klarlagt. Indtil de blev solgt til Museet, har de opholdt sig paa det Medem'ske Gods Remten, hvor de sidst ejedes af Grevinde Ellen Medem. Rachel oplyser endvidere, at han i Berlin hos en Frøken Anna Parthey, en Efterkommer af Elisass Ven Gustav Parthey, har set en kolossal Gibsbuste af Elisa, der i Størrelse nøje svarer til Marmorbusten, og som han ansaa for at være en Afstøbning efter denne.

Af den Korrespondance, Rachel i 1918 førte med Grevinde Ellen Medem vedrørende Busterne, fremgik det, at der var endnu en Buste af Elisa (Fig. 5-6), i mindre end naturlig Størrelse i Familiens Eje paa Godset Elley i Mitau. Denne var ligesom de to store hugget i carrarisk Marmor og udført af Thorvaldsen. Ogsaa denne lille Buste har siden fundet Vej til Museet. Den blev af Familien von Medem solgt til en tysk Historiker, Dr. Günther Rudolph, efter hvis Død den købtes til Museet i 1931. Dette Køb var saa meget mere interessant, som det be-

Fig. 1-2. Thorvaldsen: Elisa von der Recke. Kolossalbuste. Marmor. En face og Profil. (Thorvaldsens Museum).

rigtigede, at en lille Gibsbuste (Fig. 7-8) af samme Dame i Højesterets-sagfører Steins Eje her i København, var den originale Gibsmodel til den nyerhvervede Marmorbuste. Modellen har tilhørt Freund, der skal have faaet den af Thorvaldsen i Rom. Billedhugger Hertzog købte den efter Friends Død, og fra ham overgik den til Billedhugger Stein, hvis Søn altsaa nu ejer den.

Den store Marmorbuste af Elisa v. d. Recke maaler fra Issen til Soklens Underkant 68,5 cm. Den har Skuldrene med og er afskaaret lige under Brystet, der hviler direkte paa en drejet Sokkel. Bryst og Skuldre er dækket af en enkelt draperet Kjole. Busten har været brudt i Stykker paa Bagsiden lige over Soklen og er kittet sammen igen. Haaret er sat op i en mærkværdig Frisure. To svære Fletninger er lagt omkring Hovedet og holder bagtil sammen paa en lille Sløjfe af Baghaaret. Fortil opløses Haaret i en Kaskade af Pande- og Sidekrøller, der indrammer et ret groft Ansigt, hvor Alderen har trukket skarpe Furer fra den voldsomme Næse ned mod Mundvigene. Hagepartiet er kraftigt, Underlæben en Smule fremtrædende. Det er ikke noget flatterende Portræt, især ikke, naar man sammenligner det med Schweizermaleren Anton Graffs yndefulde Portrætter af Elisa von der Recke fra de yngre Aar¹ og Tiedges bejstrede Beskrivelser af hende. Men det er sikkert vellignende. Det er altsaa »die hohe Elisa«, som Thorvaldsens nøgterne Blik opfattede hende i hendes 52. Aar. Højtidelig, god og ædel, men absolut ikke spændende, er ogsaa det Skudsmaal, Caroline von Humbolt og andre, der har kendt hende ved denne Tid, giver hende. Udførelsen i Marmor er gedigen. Selve Marmoret ikke saa kridtet som det, der er anvendt til Baronesse Schubarts Buste. Hvor Gibsmodellen er henne, om den overhovedet eksisterer mere, maa blive et aabent Spørgsmaal. Maaske var det den, Rachel saa hos Frøken Parthey i Berlin.

Den lille Marmorbuste (Fig. 5-6) maaler 41,3 cm. Den adskiller sig fra den store, især i Haarsætningen, der er lettere, mere tvungfri, passende til det i det hele mere intime Præg, der er over denne mindre Buste. Haaret er strøget op fra Baghovedet og holdt sammen af et Baand, der er vundet to Gange om Hovedet; fortil falder det i bløde Lokker omkring Ansigtet. Ogsaa Kjolens Drapering er en Smule forskellig fra den store Buste. Udførelsen i Marmoret er mere pillen; i det lille Format virker den næsten porcellænsagtig. Det har maaske været en medvirkende Grund til, at man engang antog den for et Arbejde af Canova. Gibsmodellen hos Højesteretssagfører Stein, der paa Bagsiden er signe-

¹ En Række Portrætter af Elisa von der Recke er afbildet hos Paul Rachel: Elisa von der Recke. I-II. Leipzig 1900-1902.

Thorvaldsen: C. A. Tiedge. Kolossalbuste. — Til venstre: Fig. 3. Marmor. — Til højre: Fig. 4. Originalmodel. Gips.
(Begge i Thorvaldsens Museum).

ret Albert Thorvaldsen med gotiske Bogstaver, svarer nøje til den udførte Buste; kun giver Gibsen endnu mere Fornemmelse af Kvindelighed og Ynde, to Egenskaber, der er ganske fremmede for Kolossalbusten.

Til Tiedges Buste ejede Museet i Forvejen den originale Gibsmodel. (Fig. 4).² Den er 65 cm høj og virker derved mere værdig og pompøs end det tilsvarende Marmoreksempel, der kun maaler 60,5 cm. Den noget større Klods, der er indskudt mellem Busten og Soklen paa Gibsen, giver Hovedet Rejsning, mens det i Marmoret virker mere duknakket. Tiedge er et typisk Rundhoved. Haaret, der er skilt i Midten, de tunge, langagtige Træk, de dybe Panderynker, det hele salvesfulde Udtryk giver den gamle Huslærer rammende. Men den værdigt udseende ældre Herre kunde godt gælde for at være en større Aand end den brave Tiedge, hvis Digte forlængst er glemte. I de Par Kobberstik af ham, paa Titelbladene til Udgaver af hans Værker³ er det skolelærertagte betydelig mere understreget.

Den kurlandske Digterinde Elisa von der Recke, en kvindelig Skønaand, aandsbeslægtet med Madame de Staël og Friederike Brun, var født 1754 paa Slottet Schönberg i Kurland som ældste Datter af Friherre, senere Rigs greve von Medem. Efter en glædeløs Barndom og Ungdom og et ulykkeligt Ægteskab, der opløstes ved Skilsmisse, begyndte hendes Rejsliv rundt til Badesteder og Fyrstehoffer, hvor hun traf de fleste af sin Tids Berømtheder. Paa en af disse Rejser mødte hun C. A. Tiedge, en maadelig Digter, men en »ren Sjæl«, der straks vandt den sværmeriske Digterindes Hjerter. Fra 1802 levede de to aldrende Skønaander sammen, dels paa Rejser, dels i Berlin og Dresden. 1804–06 var de i Italien og opholdt sig en hel Del i Rom. Engang i Løbet af Vinteren 1805–06 maa Thorvaldsen have modelleret deres Buster. Mærkværdigt nok nævner hverken Elisa eller Tiedge i deres ellers meget omfattende Dagbøger fra Italiensrejsen,⁴ at de er blevet portrætteret af Thorvaldsen, skønt Elisa omtaler og sammenligner Canova og Thorvaldsen, hvis Studio'er jo betragtedes som Seværdigheder, enhver Romerresjende med Respekt for sig selv maatte besøge.⁵ Canova, der paa

² Afbildet og omtalt hos Johs. V. Jensen og Aage Marcus: Thorvaldsens Portrætbuster. Kbh. 1926, S. 87; T. 10.

³ C. A. Tiedge's Werke. Herg. von A. G. Eberhard. Halle 1832. Titelkobber: Tiedge's Portræt sign. »Gottschick sc.« — C. A. Tiedge's Leben und poetischer Nachlass. Hrg. von Karl Falkenstein. Leipzig 1841. Titelkobber: Tiedges Portræt sign. »Winkler dir.«

⁴ C. A. Tiedge's Leben und poetischer Nachlass. — Elisa von der Recke: »Tagebuch einer Reise durch einen Theil Deutschlands und durch Italien, in den Jahren 1804 bis 1806.« Hrg. von Böttiger. I–IV. Berlin 1815.

⁵ Elisa von der Recke: Op. cit. II, S. 390 ff., IV, S. 103 ff.

Fig. 5-6. Thorvaldsen: Elisa von der Recke. Petit. Marmor. En face og Profil. (Thorvaldsens Museum).

dette Tidspunkt nylig havde fuldført sin berømte heroiske Napoleonstatue, har hun kun Lovord for. Om Thorwaldsen skriver hun:

»Hoch neben Canovà steht Thorwaldsen, ein junger liebenswürdiger Däne, dem jetzt schon der Kranz des vollendeten Meisters von berechtigten Stimmen zuerkannt wird, deren einige sogar in der Begeisterung ihn über jenen selbst erheben. Wenn indess der edle Thorwaldsen ein solches Lob auf ungeheuchelte Art fast mit Unwillen zurück weiset, so lässt der vortrefliche Canova hingegen ihm die allervollste Gerechtigkeit wiederfahren; beide sind eines Ruhmes genossen, und kein Neid stört dies schöne Wechselverhältniss, in welschem einer des andern Meisterwerke africhtig bewundert.

Nicht leicht hat wohl ein jünger Künstler so schnelle Fortschritte gemacht, als unser Thorwaldsen. Noch vor wenigen Jahren lebte er still von der kleinen Pension seines Hofes. Vertrauend seinem Genius, und im Vorgefühl seiner Kraft, versuchte er einen Jason darzustellen, wie er siegend das erkämpfte goldne Vliess emporhält. Das Modell zog Kenner und Liebhaber herbei; ein Engländer, von der Vortreflichkeit des Werkes hingerissen, liess es in Marmor ausführen. Nun war Thorwaldsens Ruhm gegründet, und er rechtfertigte durch nachherige Arbeiten die grossen Erwartungen, die sein erstes Werk erregt hatte«.

Saa rosenrødt, som Elisa tegner Forholdet mellem de to Kunstnere, har det dog næppe været. Deres Værker vidner bedre end nogen skreven Efterretning om den stille Rivaliseren, der fandt Sted imellem dem.

Derimod findes Busterne nævnt et Par Gange i hendes omfattende Korrespondance. Vigtigst er et Brev, som hun har skrevet til Thorwaldsen fra Carlsbad 1810, der findes i Brevarkivet paa Thorwaldsens Museum. Det vidner, borset fra de interessante Oplysninger om Busterne, om det venskabelige Forhold hun stod i til Thorwaldsen, Familien Humboldt og den danske Arkæolog Zoëga; Brevet aftrykkes her en Smule forkortet.

Carlsbad d: 11 August 1810.

An Thorwaldsen.

Sie lieber Thorwaldsen gehören zu den Wenigen, von denen ich die schöne Ueberzeugung habe, dass Entfernung des Ortes Ihre Freunde nicht aus Ihrem Gedächtnisse entfernt. Das Andenken der in Ihrem Umgange genossenen Stunden lebt in meiner Seele fort durch herrliche Erinnerungen: schenken Sie mir die Freude auch ferner an Ihre fortdauernde Freundschaft glauben zu können. Sorgen Sie dafür, dass meine letzte bey Ihnen abgesetzte Kiste mit den kleinen Marmorbüsten, sobald und so vortheilhaft als möglich, nach Gotha an Herrn Kaufmann Wilhelm Buttstädt für mich gesandt werde. Nach einem heute von Frau von Humboldt erhaltenen Briefe, sind die grossen Marmorbüsten schon nach Gotha an Wilhelm Buttstädt abgesandt. Frau von Humboldt schreibt mir

Fig. 7-8. Thorvaldsen: Eliza von der Recke. Petit. Originalmodel. Gips. En face og Profil.
(Tilh. Højesteretssagfører Johannes Stein, København).

zugleich dass die fünfte Kiste mit den kleinen Büsten, bey Ihnen abgesetzt sey. — Ich hoffe dass in einer der 4 abgesandten Kisten, meine Bücher, Zeichnungen, Kupferstiche, und Reinhardts Landschaft befindlich seyn wird; das Brief unserer theuren Frau von Humbold drückt sich hierüber eben so unbestimmt aus als über die Dauer ihres Aufenthaltes in Rom; daher schreibe ich dieser Freundin dies noch nicht, sondern wende mich an Sie mit der Bitte mir sobald als möglich unter den vortheilhaftesten Bedingungen auch meine bey Ihnen abgesetzte Kiste zukommen zu lassen. — Ach! lieber lebte ich unter Ihrem herlichen Himmel, als hier wo mein Körper sooft vom bösen Einflusse der Witterung leidet. In kranken trüben Stunden erheitert mein Gemüth sich noch jetzt durch Erinnerungen an Rom die meine Seele so bereicherten. Oft wandle ich in Gedanken unter Ihren herlichen Schöpfungen und seufze, dass ich Ihre Fortschritte nicht mehr in der Nähe bewundern kann. Freund Tiedge lebt noch immer kränkelnd bey mir, Henriette⁶ ist glücklich verheirathet, und Mutter zweyer Knaben. Kürzlich hatte ich die Freude Sie 4 Wochen bey mir zu sehen. Oft-oft versetzten wir uns da mit unseren Gedanken zu Ihnen nach Rom — — Der Tod unseres würdigen Zoegas ist ein Verlust auch für mein Herz und für meinen Geist. — — An Freund Reinhard habe ich oft geschrieben, ohne durch eine Antwort erfreut zu werden, indessen bitte ich Sie grüssen Sie diesen Kraftmenschen von mir, Tiedge und Henriette recht herzlich. Werden wir uns wohl noch in dieser Welt wiedersehen?

Elisse von der Recke.

De i Brevet omtalte store Buster kan vist nu uden Risiko udlægges som Museets to Kolossalbuster af Elisa og Tiedge. Det kan til yderligere Sandsynliggørelse tilføjes, at mens Tiedge var en fattig og meget upraktisk Digter, var Elisa en ret velaflagt Verdensdame. At Tiedges Buste er udført for hendes Regning, er der ingen Tvivl om.

Fra anden Side kan det oplyses, at Elisa netop i Efteraaret 1810 sørgede for, at de to Marmorbuster af hende og Tiedge, tilligemed et Par Landskaber af den tyske Maler J. Chr. Reinhart — det ene sikkert det i Brevet nævnte, malet for hende selv, det andet malet for hendes Søster — blev udstillet paa Berlinerakademiets Kunstudstilling.⁷ Til Reinhart skriver hun d. 2. November 1810 fra Berlin: »Wie ihre Landschaften und Thorwaldsens Büsten hier Sensation gemacht haben, werden Sie bei den Schadows hören.«⁸ — »Die Schadows« er Billedhuggeren Johann Gottfried Schadows Søner, der netop i de samme Dage begav sig til Rom. Den gamle Hofbilledhugger har ogsaa set Busterne paa Udstillingen, men synes knapt saa begejstret som Fruen selv. Han

⁶ Elisas Plejedatter Henriette d'Anselme, der var med hende og Tiedge i Italien.

⁷ Otto Baisch: Johann Christian Reinhart und seine Kreise. Leipzig 1882, S. 224.

⁸ Otto Baisch: Op. cit. S. 225.

noterer den 8. Oktober 1810: »Frau v. d. Reck war um diese Zeit hier und zeigte ihre Buste von Thorwaldsen, der grade in diesem Fache unserm Professor Rauch sehr nachsteht«. ⁹

De »smaa Buster« er antagelig Museets lille Buste af Elisa von der Recke og en tilsvarende af C. A. Tiedge. At en saadan har eksisteret synes godtgjort ved et Tilbud, Thorvaldsens Museum modtog for nogle Aar siden paa en Marmorbuste i lille Format i tysk Privateje, forestilende Tiedge, og, efter hvad man af et Fotografi dengang kunde skønne, udført af Thorvaldsen.

Th. Oppermann, der i »Meddelelser fra Thorvaldsens Museum« 1931, S. 56 omtaler Købet af den lille Elisa-Buste, udtaler her som sin Overbevisning, at den lille Buste skulde være et Forarbejde til den store. Det er naturligvis muligt, at Sagen forholder sig saaledes. Men mon det ikke snarere er Tilfældet, at begge Buster er fremgaaet af en udtrykkelig Bestilling fra Damen selv. Den store Buste var næsten for pompøs til daglig Brug. Den stiller store Krav til Placering og Omgivelser. En Replik fra et Brev fra Elisa til hendes Niece Hertuginde af Sagan, fremdraget af Paul Rachel: ¹⁰ »Hoffentlich schrecke sie ihre Büste nicht durch ihre Kolossalität ab«, kunde tyde paa, at selv »die hohe Elisa« kunde faa for megen Monumentalitet. Den mindre Buste er mere indtagende, mere menneskelig at se paa; egnede sig vel ogsaa bedre til Erindringsgave. Det var nemlig dengang særdeles almindeligt, at man forærede sit Portræt bort til Venner og Bekendte. Det vides med Bestemthed, at netop Elisa var rundhaandet med Buster af sig selv. Baade af Billedhuggeren Klauer, der til særlig fordelagtig Pris paatog sig Massefremstilling og endog Forsendelse af Buster, og af Schadow er hun blevet portrætteret. Busterne blev fordelt blandt de udvalgte i hendes Vennekreds. ¹¹

Af en Opgivelse hos Thiele vidste man, at Thorvaldsen havde gjort en Buste af den østrigske Mæcen Fyrst *Nicolaus Esterhazy* (1765–1833). Hvor Busten befandt sig, var man derimod uvidende om. Det vakte derfor baade Glæde og Overraskelse paa Thorvaldsens Museum, da en Ætling af Fyrst Nicolaus, Fyrst Paul Esterhazy ved et Besøg i Museet i Sommeren 1936 blandt de uidentificerede Portrætbuster genkendte sin Tip-tip-Oldefaders Fysiognomi paa Busten Nr. 293 (Fig. 9–10). Fyrsten mente, at Museets Buste maatte være den samme, som han selv besad i to Gibseksemplarer paa Slottet Eisenstadt i Burgenland i Østrig, og

⁹ Johann Gottfried Schadow: *Kunst-Werke und Kunst-Ansichten*. Berlin 1849, S. 110.

¹⁰ Paul Rachel: »Zwei Büsten Elisas von der Recke und eine Büste Christoph August Tiedges«. *Dresdener Geschichtsblätter* 1921, no. 3/4, S. 52. ¹¹ Paul Rachel: *Sstds.* S. 48 ff.

som i hans Familie hidtil havde været anset for at være gjort af Canova. Af de Fotografier af de Eisenstadt'ske Buster (Fig. 11-12), som Fyrsten senere med stor Beredvillighed sendte til Museet, fremgik det med Tydelighed, at disse, skønt noget afvigende i Detailler, ligesom Nr. 293 maatte være udført af Thorvaldsen, eller i det mindste være Afstøbninger af et Værk af ham.

Museets Buste Nr. 293, der er en Originalmodel i Gips, er 53 cm høj, maalt fra Issen til Fodstykkets Underkant. Det er en af Thorvaldsens bedste Buster, fremragende ved sin indtrængende Karakteristik af Modellen og — som de fleste af Thorvaldsens Buster fra hans modnere Aar — gjort med beandet Realisme. Busten, der kun er et Hoved paa et firkantet Udsnit af Halsen, er uden Tvivl gjort ad vivum, Ansigt til Ansigt med Modellen. Den forestiller en Verdensmand, men ikke nogen overfladisk bonvivant, en Mand, hvem Aarene vel ikke er gaaet sporløst henover, men som dog Formue og Position har tilladt at betragte Livet og dets Tilskikkelser til en vis Grad fra oven. Olympisk Ro præger dette Ansigt, der minder ikke saa lidt om Goethes. Den høje Pande, der yderligere fremhæves af det tilbagestrøgne, letkrøllede Haar, tyder paa Klogskab.

De to Eisenstadt'ske Buster er identiske. Den ene er en Afstøbning efter den anden, eller maaske er begge Afstøbninger efter en tredie; det kan ikke afgøres efter Fotografierne. Smaa Forskelle er der kun i Soklen og Anbringelsen paa denne. Den ene er saaledes lidt mere fremadbøjet. Denne Buste er tilsyneladende flere Gange overmalet, derved Uklarheden i visse Enkeltheder. Begge er skaaret af under Brystet og smykket med Draperi og »den gyldne Vlies«. Hovedet, især Haaret synes paa de østrigske Buster at være retoucheret noget; det hele virker glattere, mere almindeliggjort, end det stærkt individuelt prægede Hoved paa Museet. Det maa efter Udførelsen at dømme formodes, at Nr. 293 er modelleret af Fyrsten under en personlig Seance. Senere er dette Hoved saa blevet monteret paa det draperede og ordensprydede Heltebryst, der sikkert var en Rekvisit i det Thorvaldsen'ske Værksted. Man sammenligne f. Eks. Byronbusten, der er blevet til omtrent samtidig, i Maj 1817.¹² Hovedet er drejet en Ubetydelighed, for at Fyrsten kan se lige ud.

Spørgsmaalet er, hvor Marmorbusten eller -busterne er blevet af? Der er ved en fagmæssig Undersøgelse af Busten i København konstateret Maalepunkter til Udførelse i Marmor paa Ørerne og under Hagen.

¹² Afbildet hos Johs. V. Jensen og Aage Marcus: Op. cit. T. 29.

Fig. 9-10. Thorvaldsen: Fyrst Nicolaus Esterhazy. Originalmodel. Gips. Profil og en face. (Thorvaldsens Museum).

Det er ogsaa sandsynligt, at den pompøse østrigske Buste har været hugget i Marmor. Fyrst Paul Esterhazy har intet kunde melde om disse eventuelle Marmoreksemplarers Skæbne.

Thiele skriver i sin Thorvaldsen-Biografi,¹³ at Fyrst Esterhazy i Foraaret 1817 havde været i Rom og der besøgt Thorvaldsens Studier, »Vor Kunstner modelerede hans Buste og modtog et Par Bestillinger til Fyrstens Galleri i Wien, nemlig paa en Buste, den seirende Amor, og paa en anden, som skulde fremstille en dansende Bacchantinde.« Af den efterfølgende Korrespondance vedrørende denne Sag er to Breve fra Fyrsten til Thorvaldsen bevaret i Brevarkivet paa Thorvaldsens Museum. I Følge det ene, dateret Pottendorf den 2. Oktober 1817, er Busten blevet bestilt udført i Marmor. Fyrsten skriver bl. a.:

». . . je m'empresse d'agreer sur tous les points l'engagement pris dans votre lettre surmentionnée de me fournir au plus tard au bout d'un an, pour le prix de Quatre mille ecus romains / : y compris les 600 Ecus déjà avancés / : deux statues, l'une représentant une Bacchante dansant, et l'autre un Amour vainqueur, ainsi que pour le prix de cent Ducats d'or, *mon propre portrait en buste, le tout en marbre tel que je vous l'ai demandé*«.

Med Hensyn til de bestilte Arbejders videre Skæbne oplyser Thiele,¹⁴ at den korte Leveringstid, et Aar, som venteligt var, ikke blev overholdt af Thorvaldsen. Endnu i 1819, da han rejste hjem til Danmark paa Besøg, var de ikke afsendte. Da Thorvaldsen paa Tilbagereisen til Rom næste Aar opholdt sig en Tid i Wien, traf han Fyrst Esterhazy igen. Det var ved et Aftenselskab hos denne, at han fik Underretning om den ulykkelige Sammenstyrtning, der var sket i hans Studio, hvorved flere af hans Værker molesteredes. Deriblandt var netop den Amorstatue, Fyrsten havde bestilt. Thiele meddeler, at begge Statuerne siden blev opstillet i det Esterhazyske Galleri i Wien. Saavel disse Værkers som Marmorbusternes Skæbne er nu ukendt.

Den Kvindebuste af Gibs, der bærer Nummeret 312 a (Fig. 13), blev i 1908 skænket til Museet af en i München bosiddende Polizeirat, Baron v. Binzer. Han forklarede om denne Bustes Historie, at hans Bedstemoder Emilie von Binzer, født von Gerschau, der var opdraget ved Hertuginde af Sagans Hof, havde arvet Busten efter Hertuginde Død. Han opgav, at den forestillede Grevinde *Clara von Bressler*, en Ungdomsveninde af hans Bedstemoder og ligesom hun en Plejedatter af Hertuginde. Busten skulde være gjort af Thorvaldsen. Et Marmor-

¹³ J. M. Thiele: Thorvaldsen. I, 1805-1819, Kbh. 1852, S. 320.

¹⁴ J. M. Thiele: Op. cit. I, S. 320 ff., II, S. 88 ff.

Fig. 11-12. Thorvaldsen: Fyrst Nicolaus Esterhazy. Afstøbning. Gips. En face og Profil. (Tilh. Fyrst Paul Esterhazy, Eisenstadt).

eksemplar af samme Buste var efter Baronens Mening hos Hertuginde af Sagens Søster, Hertuginde Acconja-Pignatelli's Arvinger. Da Busten var kommet til Museet, opdagede man, at den var en Variant af en i Museet allerede beroende, uidentificeret Buste Nr. 312 (Fig. 13). De to Buster navngaves saa som Grevinde Bressler, og under dette Navn er Nr. 312 afbildet hos Johs. V. Jensen og Aage Marcus: Thorvaldsens Portrætbuster, 1926.

I 1931 gjorde imidlertid Dr. Bruno Schröder, Staatliche Skulpturensammlung, Dresden, Museet opmærksom paa, at denne Identificering maatte være fejlagtig og hvile paa en falsk Familietradition. Ganske vist var Grevinde Clara Bressler i 1818 paa Rejse i Italien med Hertuginde af Sagan, men hun døde allerede i Florents i Foraaret 1818, mens Hertuginde og hendes yngre Søster Pauline, samt Emilie von Gerschau fortsatte Rejsen til Rom. Forøvrigt har Thiele en Meddelelse om, at en Hertuginde af Sagan blev modelleret af Thorvaldsen i Rom; han siger ganske vist i Foraaret 1819, men han kan jo have taget fejl.¹⁵ Hertil kommer, at Marmoreksemplaret af Nr. 312, der nu findes i Staatliche Skulpturensammlung i Dresden (Fig. 14-15), efter hvad Dr. Bruno Schröder oplyser,¹⁶ stemmer nøje overens med Familieportrætter af *Hertuginde Wilhelmine Katharina Benigna* (1781-1839), der som den ældste Datter af den sidste Hertug af Kurland Peter Biron og Dorothea von Medem, Elisa von der Reckes Søster, arvede Hertugdømmet Sagan. Marmorbusten i Dresden blev købt af en Grev Bressler, der havde arvet den efter sin Tante, Grevinde Raiska paa Gersdorf, uden at vide, hvem den forestillede. Først da Grev Bressler i Thorvaldsens Museum havde set den originale Gibsmodel med Betegnelsen Grevinde Bressler, havde han ogsaa givet sin Buste dette Navn. Forøvrigt var Hertuginde Veninde med en ældre Grevinde Bressler. Det kan muligvis være gennem hende, at Busten er kommet ind i Familien.

Dr. Bruno Schröder mener derfor, at der ikke kan være nogen Tvivl om, at Marmorbusten i Dresden og den tilsvarende Gibsmodel Nr. 312, saavel som Varianten Nr. 312 a i Thorvaldsens Museum forestiller Hertuginde af Sagan.

De to Buster, af hvilke Nr. 312 er en Originalmodel og Nr. 312 a kun en Afstøbning, er nøjagtig lige høje, de maaler fra Issen til Plintens Underkant 58 cm. Kun Frisuren, nærmere bestemt Pande- og Sidekrøllerne paa Nr. 312, adskiller de to Buster. Men denne lille Forskel er tilstrækkelig til at give de to Ansigter et vidt forskelligt Udtryk. Mens

¹⁵ J. M. Thiele: Op. cit. I, S. 437.

¹⁶ Bruno Schröder: Zwei Frauenbildnisse Thorvaldsens. Reclams Universum. Heft 20. 1930.

Fig. 13. Thorvaldsen: Hertuginde Wilhelmine af Sagan. — Til venstre Kat. Nr. 312. Originalmodel. Gips. — Til højre Kat. Nr. 312a. Afstøbning i Gips af samme, med ændret Frisure.

Nr. 312 a synes at være et Portræt af en purung Pige, virker Nr. 312 modnere, mere damet. At der samtidig er blevet gjort to Portrætter af samme Dame, turde maaske i dette Tilfælde skrives paa den kvindelige Forfængeligheds Konto. Det er sandsynligt, at Hertuginen har været i Tvivl, om hun skulde overlevere Efterverdenen et Billede af sig selv med den dengang saa moderne Frisure med Pandekrøllerne, som Verdensdame a la mode, eller om hun skulde se bort fra Moden og lade sin smukke Pande komme til sin Ret. I alle Tilfælde ser det jo ud til, at begge Buster er blevet udført i Marmor.

Johs. V. Jensen har karakteriseret denne yndefulde Kvindetype med følgende Ord:¹⁷ »Det er en ung Dame med et vældig stort Haar, sat op i Fletninger som et Tag omkring Hovedet og yndige, blide Træk, dugget af Frodighed og Uskyld; Ansigtets Form tyder paa en østeuropæisk, slavisk eller magyarisk Oprindelse«. Det Faktum, at Hertuginen af Sagan var Kurlænderinde bekræfter paa det smukkeste den sidste Hypotese. Hun var, da hun blev portrætteret, ca. 38 Aar gammel og havde været gift to Gange. Alligevel giver især Nr. 312 a en et Indtryk af noget overordentligt ungt og fint og yndigt. Hun blev senere gift en tredje Gang, men forblev barnløs.

Hvis ikke Busterne paa Haaret nær, Træk for Træk¹⁸ stemte overens, kunde det have været fristende at antage, at de to Buster ogsaa forestillede to forskellige Kvinder, in casu Hertuginen Wilhelmine af Sagan og hendes et Aar yngre Søster Pauline, gift Hohenzollern-Heckingen, der ogsaa var med paa Rejsen til Italien. Men denne Tanke maa opgives, naar man læser de interessante Beskrivelser af de to Søstre, som den allerede tidligere omtalte Emilie von Binzer giver i sine Erindringer.¹⁹ Om Hertuginen af Sagan skriver hun følgende:

»Die Herzogin Wilhelmine war im Jahre 1819 achtunddreissig Jahre alt, und noch von blendender Schönheit. Sit hatte in ihrer Jugend hellblondes Haar, (das mit der Zeit dunkler ward, endlich färbte sie es auch und ist, meiner Ueberzeugung nach, mit 58 Jahren daran gestorben), grosse braune Augen, die schönste Stirn und den edelsten Nasenansatz, weiter unten wich die Nase vom Idealen ab, blieb aber immer fein. Mund und Zähne waren tadellos; der Kör-

¹⁷ Johs. V. Jensen og Aage Marcus: Op. cit. S. 72.

¹⁸ Formodentlig er den fuldkomne Lighed fremkommet ved, at man har taget en Afstøbning af Originalmodellen og forandret Haaret paa den. Museets Afstøbning, hvor Støberandene ses tydeligt paa Haaret, maa igen være afstøbt efter det nye Eksemplar. Marmorbusten i Dresden, der vel er udført efter no. 312, viser en lille Afvigelse fra Originalmodellen. Den snoede Haarlok, der paa no. 312 paa hver Side af Hovedet fører fra de nedhængende Sidekrøller ind i Flettefrisuren, mangler paa Marmorbusten. Sml. Fig. 13 og Fig. 14.

¹⁹ Emilie von Binzer: Drei Sommer in Löbichau 1819–21. Stuttgart 1877, S. 41 ff.

Fig. 14-15. Thorvaldsen: Hertuginde Wilhelmine af Sagan. Marmor. Profil og en face.
(Staatliche Skulpturensammlungen, Dresden).

per war, ehe sie zu stark wurde, von vollendetem Ebenmasse; damals hatte er noch die Grenze der Schönheit nicht überschritten. Sie hatte den Instinkt, dass sie dem Charakter derselben entsprechend eigentlich hätte grösser sein sollen, und beneidete mich oft lachend um die zwei Zoll, die mir mehr zugemessen waren, als ihr, und die ich gut hätte entbehren können, da man mich wegen meiner Dünne und Länge mit einem Spargel verglich; sie mass fünf französische Fuss, gerade so wie Napoleon I«.

Pauline derimod skal have set ganske anderledes ud. Hun havde en meget stærkt buet Næse. »Sie sieht aus wie ein Papagei, der eine Kirsche isst«, er der engang blevet sagt om hende. Den tredje Søster var Johanne Katharina, gift Acconja-Pignatelli; den fjerde, Dorothea, blev gift med en Talleyrand.

Thorvaldsens Portrætbuster var i den eksisterende Thorvaldsen-Litteratur blevet stedmoderligt behandlet, indtil Johs. V. Jensen og Aage Marcus tog sig for at fotografere og udgive de Buster, der er i Thorvaldsens Museum. Det var en god Begyndelse. I de 12 Aar, der siden da er forløbet, er der kommet et og andet frem, som kan føjes til de Oplysninger, Bogen bragte. Det her meddelte er tænkt som et Brudstykke af et Oprydningsarbejde for at skaffe Klarhed over forskellige dunkle Punkter vedrørende Thorvaldsens Portrætbuster.

ELSE KAI SASS

SCHINKEL OG THORVALDSEN

ET BIDRAG TIL PAVEMONUMENTETS HISTORIE

I

Af Thorvaldsens Tegninger til Monumentet over Pave Pius VII i Peterskirken i Rom — den største Monumentalopgave i Thorvaldsens Liv — opbevares én i den kgl. Kobberstiksamling og 28 Blade med ialt 36 Udkast i Thorvaldsens Museum. Til intet andet af hans Værker er saa talrige Forarbejder til Stede; Materialets Fylde giver derved Mulighed for i store Træk at følge de forskellige Faser i Monumentets Tilblivelse fra den Dag i Novbr. 1823, da han kaldtes til *Kardinal Consalvi* for at faa Bestillingen overdraget, til den Dag (2. April 1831), da Gravmælet afsløredes paa sin Plads i Kirken.

De tidlige Tegninger viser, saaledes som det ogsaa fremgaar af den lille Model i Museets Skitsesamling (Kat. Nr. 149), at Thorvaldsens oprindelige Indskydelse var at fremstille Paven siddende paa en antik Sarkofag med en Martyr-Palme i Haanden og Pavekronen paa Sædet ved Siden af sig. Af den allerførste Tegning,¹ et ganske løst Udkast i Sepia og Pen, udført paa et Omslag fra *Accademia delle Belle Arti di Perugia*, ses det, at to Engle var bestemte til at svæve over Pavens Hoved med en Stjernekrone, hvorved det tomme Rum over det ret lave Monument udfyldtes paa passende Vis. Disse tidlige Udkast omfatter ialt 7 Tegninger,² alle udaterede (en enkelt udført paa Bagsiden af et Brev fra Kobberstikkeren Samuel Amsler af 10. Decbr. 1823); de kredser alle om denne samme Idé, men med forskellige Ændringer i Detaillerne. Særlig Placeringen af Statuerne af de to Genier, den guddommelige Visdom og den himmelske Styrke, kan veksle — de er undertiden anbragte i samme vandrette Plan som Pavefiguren, undertiden i et lavere, eller de staar paa selve Monumentets Sokkel, der

¹ Thorvaldsens Museum, Thorvaldsens Tegninger No. 276.

² Th. Mus. Th. Tegn. No. 276, 277, 278, 279 (2 Varianter), 282, 283.

ogsaa kan variere i Højden fra Tegning til Tegning. Fig. 1 er det mest gennemarbejdede Exempel i Museets Tegningsamling paa denne den oprindelige Udformning af Mindesmærket.³

Denne lykkelige Løsning med dens ganske naturlige og rent menneskelige Fremstilling af den gamle Pave maatte desværre opgives af dogmatiske Grunde. Den forudsatte, at Pius VII (Chiaramonti) vilde blive kanoniseret, og det blev mod Forventning ikke Tilfældet, trods det meget bevægede Forløb af hans lange Pontifikat (1800–1823), hvis dramatiske Højdepunkter var Napoleon's Kejserkroning i 1804 og Kirkestatens Besættelse af Franskændene og Pius' Fængsling og Bortførelse til Fontainebleau i 1808. Thorvaldsen er derefter kommet ind paa den Tanke at fremstille Paven »i Funktion«. Siddende i Sct. Peders Stol med Tiaraen paa Hovedet og iført paveligt Ornat og Messehagel meddeler han det forsamlede Kirkefolk sin Velsignelse. Dette Hovedsynspunkt har Thorvaldsen derefter fastholdt, men først lidt efter lidt fandt han frem til den Form, der skulde blive den endelige.

Thorvaldsen var forholdsvis frit stillet over for sin Opgave. Fra Bestilleren, *Kardinal Ercole Consalvis* Side forelaa kun Krav om en Pavefigur og to Genier. Hvorledes Thorvaldsen iøvrigt vilde arrangere sin Komposition inden for de af Pladsen givne Rammer var ganske overladt til ham selv. Der var altsaa ikke fra Consalvis Side fremsat Ønske om at fremhæve Monumentets Karakter af Gravmæle ved at gøre Sarkofagen synlig for Beskueren, men denne Udvej har selvfølgelig staaet Thorvaldsen klar, naar han betragtede den lange Række af Pavemonumenter, der allerede fandtes i Peterskirken, og som i deres Komposition med den synlige Sarkofag understreger Funktionen af Gravmæle. Thorvaldsen har da faktisk ogsaa paa Papiret forsøgt at fortsætte denne Tradition, til hvis Bærere baade *Bernini* (1598–1680) med sit barokke Prunkgravmæle over Urban VIII og Thorvaldsens italienske Medbejler, *Antonio Canova* (1757–1822), med sit klassicistiske Monument over Clemens XIII fra 1792 hører.

En Række paa 12 Udkast⁴ omfatter Thorvaldsens Forsøg med et Mindesmærke af denne Type, der igen er varieret paa to forskellige Maader. Fig. 2 viser *Sarkofagen* som det kompositionelle Midtpunkt, synlig fra Smalsiden under en lav Bue, medens Paven er anbragt i sin Tronstol oven over Sarkofagen; de to Sidefigurer er placeret helt nede paa Monumentets Sokkel og fremkalder derigennem en Spænding i For-

³ En anden Variation afb. i Th. Oppermann: Thorvaldsen i Rom og København 1819–1844. Kbh. 1930, pag. 57. Selve Monumentet paa dets Plads i Peterskirken afb. ib. pag. 59.

⁴ Th. Mus. Th. Tegn. 280, 281, 284 (2 Var.), 289 (2 Var.), 294, 295 (5 ensartede Udkast).

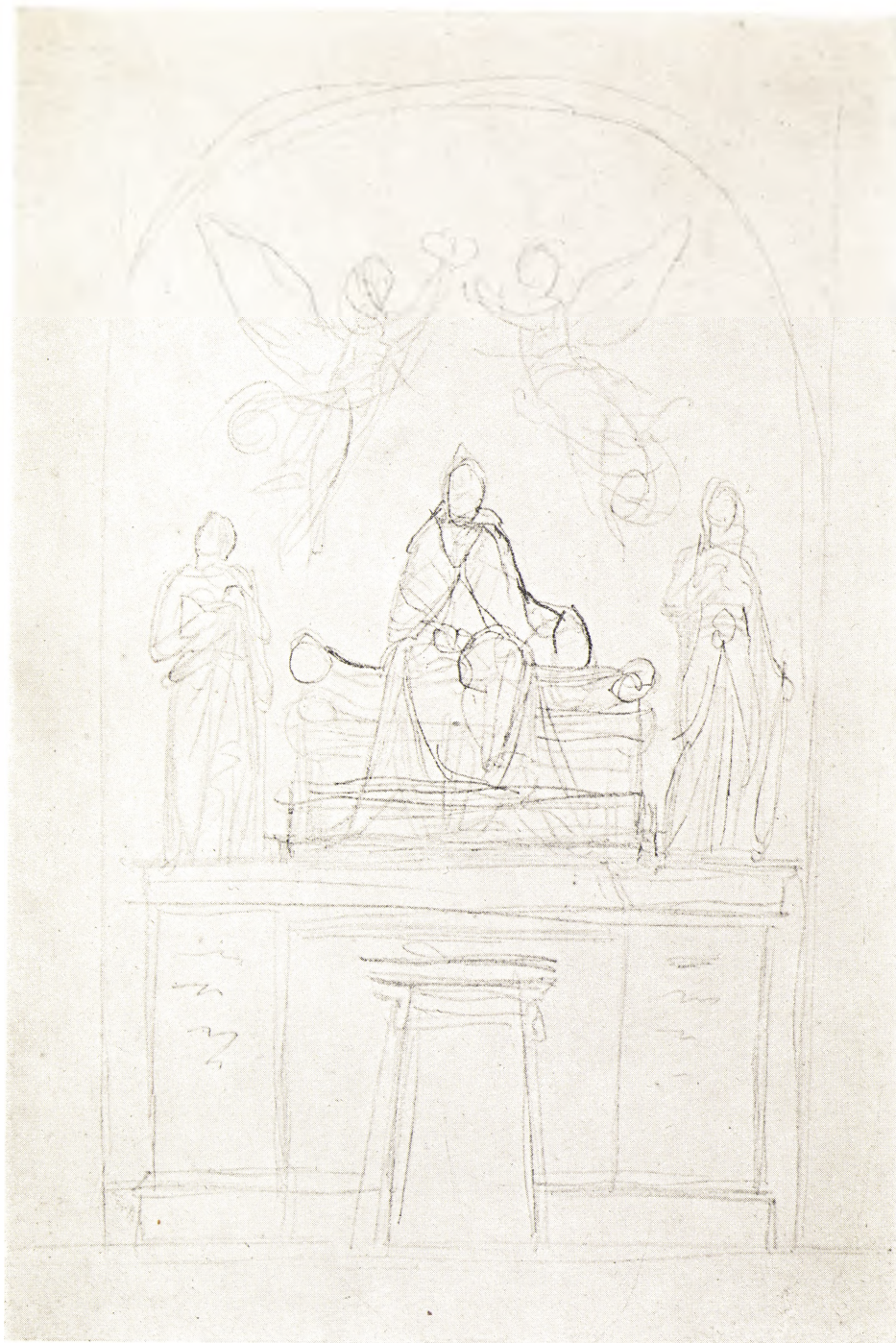

Fig. 1. Thorvaldsen: Udkast til Pave-Monumentet. Blyant. (Thorvaldsens Museum).

hold til den højtsiddende Pavefigur. Fig. 3 viser den omvendte Løsning: *Paveskikkelsen* som det centrale i Kompositionen, flankeret af de to Genier, anbragt i samme vandrette Plan som Paven, medens Sarkofagen er hensat øverst, saaledes at den ses i sin fulde Længde.

Begge disse Muligheder har Thorvaldsen imidlertid paa et givet Tidspunkt lagt til Side, sikkert i Følelse af Mangel paa Sammenhæng mellem de enkelte Elementer og Mangel paa Enhed i Kompositionen. Derefter har han vendt sig til den strengt klassiske, rent arkitektoniske Opbygning, hvor de enkelte Dele føjer sig harmonisk ind i Helheden og underordner sig Hovedmotivet: *Paveskikkelsen* — den Redaktion af Værket, som skulde blive den endelige.⁵

Nu er det jo ikke saaledes, at disse tre i det forudgaaende i store Træk karakteriserede Hovedtyper holdes aldeles skarpt ude fra hinanden — der gives ogsaa Mellemtyper mellem de markerede Yderligheder, hvor Elementer fra en Type bruges sammen med Elementer fra en anden. Saaledes ser vi paa Tegningen i den kgl. Kobberstiksamling, hvorledes Thorvaldsen har anbragt Pavefiguren i dens endelige Form, i fuldt Ornat og med Tiara paa Hovedet, paa den antikke Sarkofag fra den oprindelige Udformning. Denne smukke Tegning, i Tusch og Blyant, adskiller sig ogsaa fra samtlige andre foreliggende Udkast ved det Draperi i Figurens Skulderhøjde, som er tænkt op-hængt fra Pille til Pille som Baggrund for Monumentet (Fig. 4).

At Thorvaldsen under Udarbejdelsen maa have haft en Arkitekt til Medarbejder, derpaa tyder ikke blot de 15 Arbejdstegninger⁶ i Museets Magasiner, der ifølge deres Natur helt igennem maa være udført af en professionel Arkitekt. Ogsaa blandt Thorvaldsens egne Tegninger findes Udkast, der er fremgaaet af et Samarbejde mellem en Arkitekt, der har tegnet den arkitektoniske Del, og Thorvaldsen, der har indtegnet de skulpturelle Partier, Paven, Genierne og de to Engle, som han maatte tilføje i sidste Øjeblik.⁷ Det er Pavestolens officielle Arkitekt, *Giuseppe Valadier* (1762–1839), der har staaet Kunstneren bi hovedsagelig med Opstillingen i Kirkerummet og den dekorative Udsmykning af Omgivelserne (Fig. 5). Det nævnes allerede af Thiele⁸ og skal iøvrigt ikke nærmere behandles her. Men at Thorvaldsen ogsaa har konsulteret en anden, meget berømt Arkitekt, der fik en afgørende

⁵ Th. Mus. Th. Tegn. No. 287, 288, 290, 291, 292, 293, 295 (2 ensartede Udkast), 295 a, 297, 298, 299, 300, 309, 310, 313, 314.

⁶ Th. Mus. Magasin E. No. 302–8, 311–12, samt 6 unum. Tegn.

⁷ særlig Th. Tegn. No. 309.

⁸ J. M. Thiele: Thorvaldsen i Rom 1819–1839. Kbh. 1854, pag. 409.

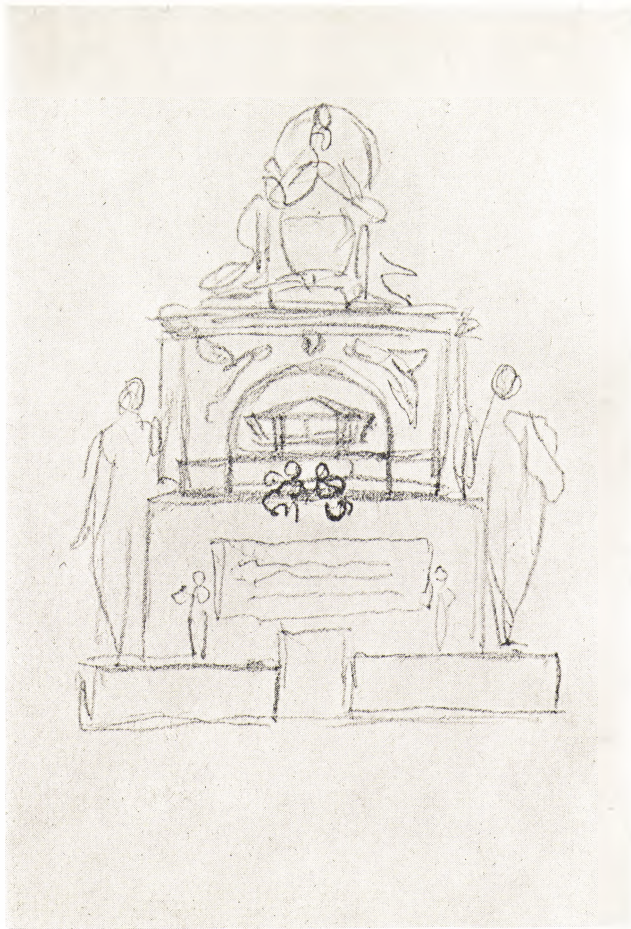

Fig. 2. Thorvaldsen: Udkast til Pave-Monumentet.
Blyant. (Thorvaldsens Museum).

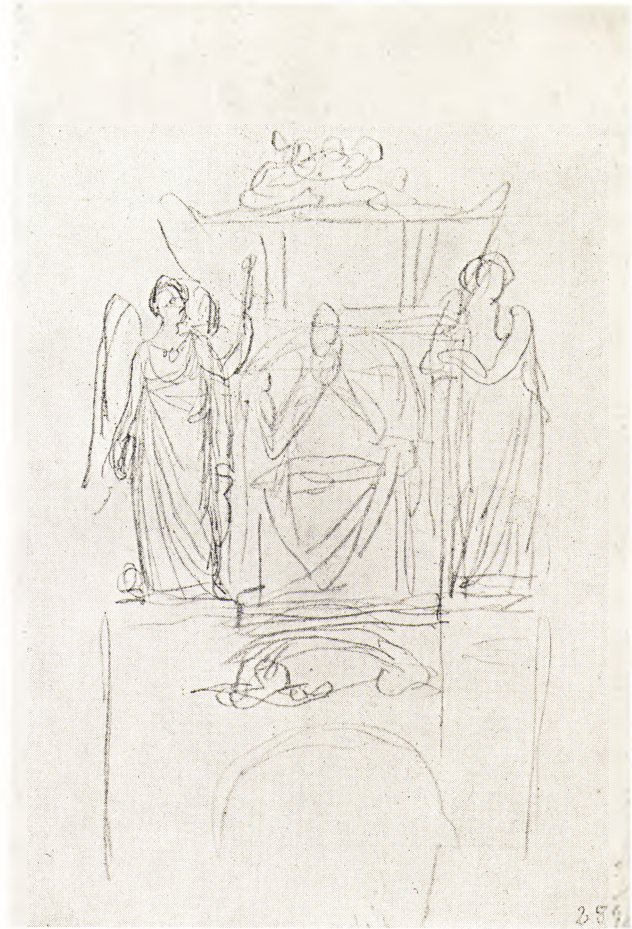

Fig. 3. Thorvaldsen: Udkast til Pave-Monumentet.
Blyant. (Thorvaldsens Museum).

Indflydelse paa Monumentets endelige Skikkelse, nævnes overhovedet ikke af Thorvaldsens Biograf og omtales saa vidt vides heller ikke andetsteds i den senere danske Thorvaldsen-Forskning.⁹

II

Da *Karl Friedrich Schinkel* paa sin første Italiensrejse opholdt sig i Rom fra Oktbr. 1803 til April 1804, vides han ikke at have haft personlig Berøring med Thorvaldsen. De var begge endnu paa det Tidspunkt unge og forholdsvis ukendte (Thorvaldsen født 1770, Schinkel 1781), og Schinkel har vel næppe nok kendt den unge, danske Billedhugger af Navn, selv om denne først paa Aaret havde fuldendt sin »Jason«! Da Schinkel derimod vendte tilbage i 1824, bl. a. i Selskab med den unge Kunsthistoriker *G. F. Waagen*, den senere Berliner-Galleridirektør, havde Forholdene fuldstændig forandret sig for dem begge. Thorvaldsen var efter Canovas Død uomstridt Roms første Billedhugger, bekendt over hele Europa som Fornyeren af den klassiske Billedhuggerkunst og netop paa dette Tidspunkt paa sin Berømmelses Tinde, efter at han som den første Ikke-Italiener og Protestant havde faaet overdraget Udførelsen af et Monument over Katolikkernes Kirkefyrste til Opstilling i selve Peterskirken. Schinkel for sit Vedkommende stod allerede som den mest fremtrædende Repræsentant for den nyklassicistiske Arkitektur med flere betydelige Arbejder bag sig, f. Eks. Hovedvægten paa Unter den Linden (1816-1818) og Skuespilhuset i Berlin (1819-1821). Netop paa dette Tidspunkt var han i Gang med Opførelsen af sit Livs Hovedværk, Altes Museum i Berlin (1824-1830).

Havde de to Kunstnere altsaa endnu ikke truffet hinanden personligt, saa havde Schinkel dog en Tilknytning til »Kredsen om Thorvaldsen« gennem *Wilhelm von Humboldt*, den store Statsmand og Sprogforsker, der 1801-1808 opholdt sig i Rom som Kongen af Preussens befuldmægtigede Minister ved Pavestolen, og hans højtbegavede Kone, *Caroline von Humboldt*. De hørte dør til Thorvaldsens Omgangskreds og blev begge portrætterede af ham. For dem havde Schinkel i Aarene 1822-1824 ombygget Familieslottet Tegel, et lille Jagtslot fra den gamle Kurfyrstes Tid lige uden for Berlin, til et mindre Slot

⁹ Fra tysk Side har man derimod været klar over, at Schinkel har haft en Finger med i Spillet, uden iøvrigt nærmere at redegøre for Forholdet mellem de to Kunstnere, jvf. saaledes Hermann Ziller: *Schinkel. Bielefeld und Leipzig 1897*, pag. 51 og Max Gg. Zimmermann: *Schinkels Reisen nach Italien und die Entwicklung der künstlerischen Italiendarstellung i Mitteilungen des kunsthistorischen Instituts in Florenz*. Bd. 2. Leipzig 1917, pag. 216. — Docent, Dr. phil. *Chr. Elling* er jeg megen Tak skyldig, fordi han har henledt min Opmærksomhed paa Problemet: Schinkel-Thorvaldsen.

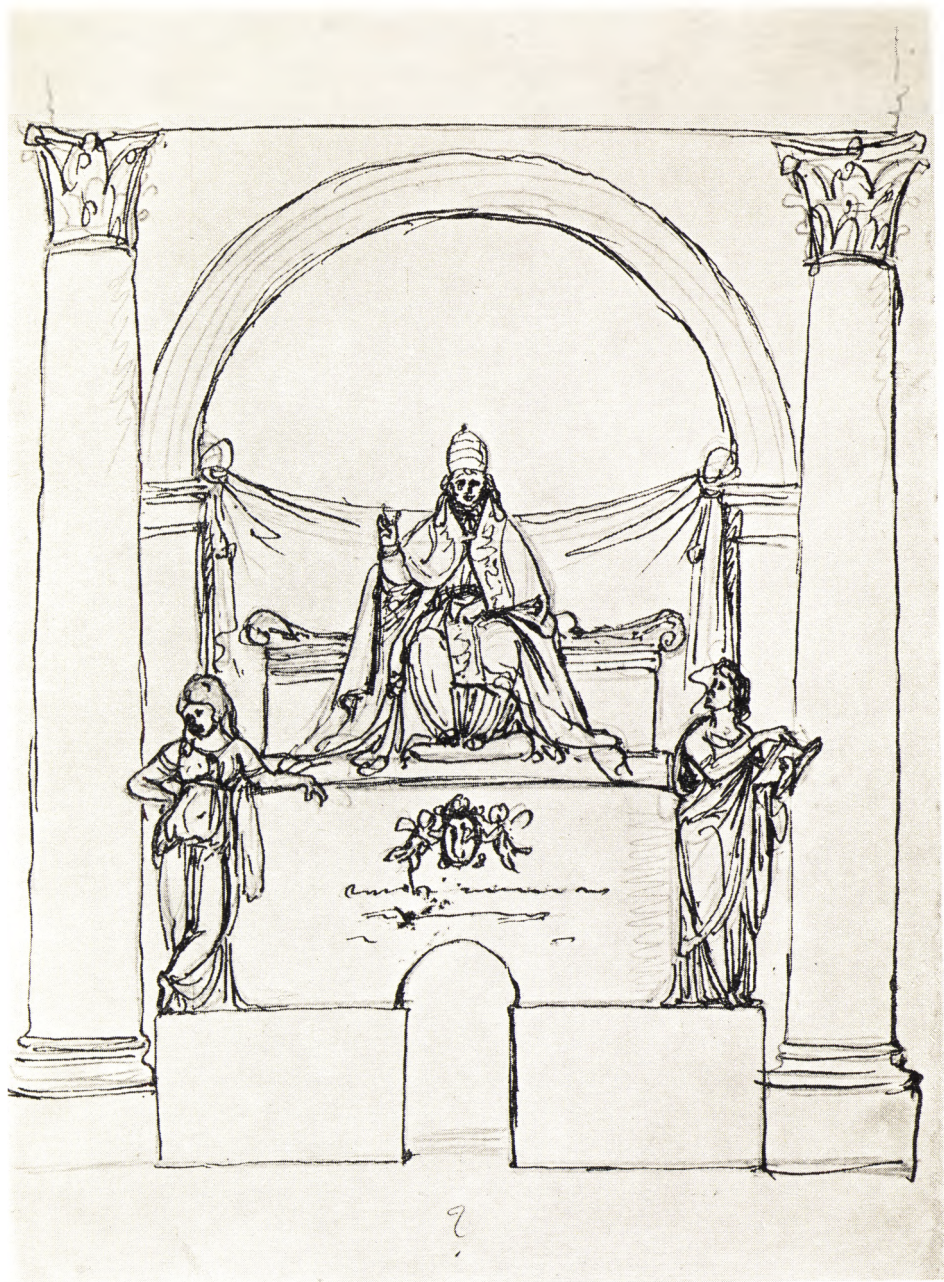

Fig. 4. Thorvaldsen: Udkast til Pave-Monumentet. Tusch og Blyant.
(Den kgl. Kobberstiksamling).

i strengt klassicistisk Stil¹⁰ med gode Opbevaringsrum for de Humboldt'ske Kunstsamlinger. Det var et ingenlunde let Hverv, men Schinkel skilte sig fra det til sin Bygherres fulde Tilfredshed. »Das Tegelsche Haus ist bequem und eigenthümlich,« skriver Humboldt saaledes til Charlotte Hildebrand. »Das dankt es dem Baumeister, dem ich freie Hand gelassen. Mein grössestes Verdienst bei dem Hause ist, dass ich nicht meine eignen Ideen in den Bau gemischt habe.«¹¹

Thorvaldsen og Schinkel, disse to aandsbeslægtede Kunstnere, hver paa sit Felt Banebryder for de samme kunstneriske Idéer, maatte have gode Betingelser for et fornøjeligt og frugtbart Samvær, naar deres Veje endelig mødtes. At Schinkel vel nok blev den mest ydende, hang sammen med, at han som Kunstner var den mest alsidige af de to. Medens Thorvaldsen var Billedhugger og kun udtrykte sig igennem sine Skulpturer, var der næppe den kunstneriske Udtryksform, som Schinkel ikke beherskede, Arkitektur, Maleri, Tegnekunst, Kunsthaandværk, Teaterdekorkunst, foruden at han var Professor ved Akademiet i Berlin og kgl. Bygningsdirektør, og endvidere sad han inde med betydelige Evner som Skribent. Som Menneske var han vidtfavnende, derpaa tyder Humboldts Vidnesbyrd: »Es ist mir heute mehr als je aufgefallen, dass doch Schinkel die Kunst in einem viel allgemeineren Sinn umfasst als alle anderen in Berlin, namentlich als Rauch, und auch als vielleicht die meisten derer, die einer einzelnen Kunst sich widmen. Vielleicht ist das aber bei der Architektur mehr möglich und nötig.«¹²

Schinkel drog ind i Rom gennem Porta del Popolo den 27. Aug. 1824,¹³ og allerede den 30. Aug. traf han Thorvaldsen hos Legationsraad Bunsen, den preussiske Konsul i Rom. Den følgende Dag besøgte han Thorvaldsens Studio og skriver herom i sin Dagbog: »Wir gingen in Thorwaldsen's Werkstätte, die an vortrefflichen Kunstwerken erstaunlich reich war; besonders entzückten mich die Grazien und das Frontispice für die Copenhagensche Kirche. Christus und die Apostel sind colossal, und der Erstere erscheint, besonders in der Proportion,

¹⁰ Tegninger og Grundplaner i C. F. Schinkel: Sammlung architektonischer Entwürfe enthaltend theils Werke, welche ausgeführt sind, theils Gegenstände deren Ausführung beabsichtigt wurde. Berlin 1828 ff., Heft 4, Platte 1-2.

¹¹ Brev dat. Berlin, 25. Dez. 1825. Wilh. von Humboldts Briefe an eine Freundin. Hrsg. von Albert Leitzmann. Leipzig 1910, Bd. 1, pag. 230.

¹² Brev fra Wilh. von H. til Caroline von H., dat. Tegel, 30. Aug. 1823. Wilhelm und Caroline von Humboldt in ihren Briefen. Hrsg. von Anna von Sydow. Berlin 1916, Bd. 7, pag. 162.

¹³ Aus Schinkel's Nachlass. Reisetagebücher, Briefe und Aphorismen. Hrsg. von Alfred Freiherrn von Wolzogen. Berlin 1862, Bd. 1, pag. 261. — Hans Mackowskys Udg. fra 1922 findes ikke paa offentlige Biblioteker i Kbh.

Fig. 5. Giuseppe Valadier: Forslag til Pave-Monumentets Anbringelse. Blyant, Tusch og Vandfarve. (Thorvaldsens Museum).

weit grossartiger, als in den davon bis jetzt gemachten Kupferstichen«. ¹⁴ Samme Aften deltog han sammen med Thorvaldsen og Camuccini ¹⁵ i et større Aftenselskab hos Grev Ingenheim, og den følgende Aften saa han Thorvaldsen som sin Gæst, inden han næste Morgen fortsatte Rejsen til Napoli. Allerede den 29. Septbr. vendte Schinkel tilbage. Den næste Dag opsøgte han Thorvaldsen paa hans Bopæl i Casa Buti i Via Sistina, og i den korte Tid, Schinkel nu opholdt sig i Rom, var de hyppigt sammen. Schinkel havde Lejlighed til at se Thorvaldsen optræde officielt ved en kunstnerisk Prisuddeling paa Capitol og noterer herom: »Thorwaldsen nahm sich mit seinen Orden und den lang bis über die Brust herabhängenden breiten gestickten Halsbindezipfeln sehr gut aus«. ¹⁶

Den 24. Oktbr. brød Schinkel atter op fra Rom og begav sig via Firenze og Venezia paa Hjemvejen til Berlin, hvor nye store Opgaver ventede ham. Fra Firenze afsendte han følgende Brev til Thorvaldsen: ¹⁷

Hochgeehrtester Freund

Florenz den 28 Oktober 1824

Ihrer gütigen Aufnahme und des Genusses eingedenk, welchen ich während meines Aufenthalts in Rom an Ihren herrlichen Kunstwerken und in Ihrer werthen Gesellschaft hatte, kann ich nicht unterlassen, schon vom nächsten Aufenthaltsorte wieder einige Worte mit Ihnen zu wechseln, besonders da der letzte Abend unseres Zusammenseyns mancherlei Störungen hatte, und nicht jede Mittheilung erlaubte. Zuförderst bekenne ich Ihnen wie gross mein Wunsch ist etwas von Ihrer Kunst in unseren berlinischen Sammlungen zubesitzen und dass es mir unendlich leid thut, dass dieser Wunsch, der sich mit dem so vieler anderer Personen vereinigt, nicht schon längst befriedigt worden ist, wozu die Gelegenheiten oft günstig genug waren und vielleicht nur durch Missverstand ungenutzt vorüber gingen. Könnte ich persönlich etwas dazubeitragen, dass auch wir uns rühmen könnten etwas von Ihrer Hand zu besitzen, so würde ich mich höchst glücklich schätzen; desshalb will ich die Gelegenheit nicht verabsäumen, welche sich mir darbiethet, nach meiner Reise über mancherlei Kunstgegenstände derselben officiell zu sprechen, diesen Gegenstand, der mir so sehr am Herzen liegt,

¹⁴ ib. pag. 264–65.

¹⁵ Thorvaldsens nære Forbindelse med Maleren og Kunsthandleren Vincenzo Camuccini havde til Følge, at han isoleredes fra Kong Ludwigs Kunstindkøb i Rom, »da es nun der Sachlichkeit ermangle« og Kongens Agent, Johann Martin von Wagner, ikke rigtig stoledde paa hans Diskretion. Nærmere herom i Ludwig I von Bayern und Johann Martin von Wagner. Ein Beitrag zur Geschichte der Kunstbestrebungen König Ludwigs I. Von P. Winfred Frh. von Pölnitz. München 1929, pag. 43–44. ¹⁶ von Wolzogen, o. c. Bd. 2, pag. 11.

¹⁷ Thorvaldsens Museums Brevarkiv. Eneste Brev fra Schinkel. Thorvaldsens Svar kendes ikke. Schinkels Brev aftrykt, men højst unøjagtigt, i Thiele, l. c. pag. 221–22. Der findes ialt 31 Fejl og Unøjagtigheder i Skriftlæsningen, til Dels af aldeles meningsforstyrrende Art, i Thieles Gengivelse! Gengives her med Bibeholdelse af Schinkels Ortografi.

ganz besonders hervorzuheben. Sie würden mich, hochgeehrter Freund, sehr verbinden, wenn Sie mir von den nachstehenden Kustwerken Ihrer Werkstatt gütigst die Preise und die Zeit der Vollendung und Ablieferung wollten wissen lassen: 1) Vom Mercur, 2) Schäfer, 3) Grazien 4) Basrelief des Alexander NB: Gross u Klein, 5) Anacreontische Basrelifs, 6) Was Sie sonst noch hinzuzusetzen für gut halten.

Diese Ausknnunft soll Ihnen nicht viel Mühe machen, Sie hätten nur die Güte dies Register auf ein Zettelchen zu schreiben und an den Prediger Roth abzugeben der nächstens an den Doctor Waagen schreiben muss und es also in seinen Brief legen kann, wo ich es dann gleich empfangе, sobald ich in Berlin angekommen bin.

Nun habe ich noch eine besondere Bitte für mich, das ist die, Sie mögten gütigst erlauben, dass der Mahler Dräger Copien der schönen Karstenschen Zeichnungen in Ihrem Zimmer nehmen dürfte, ich käme im Besitz dieser herrlichen Sachen und dem armen Manne würde zugleich in seiner dürftigen Lage etwas geholfen. Wollten Sie wohl zu dieser Güte die Grosse andere hinzufügen: ein Auge auf die treue Ausführung dieser Copien zu haben, so würden Sie mich noch mehr verpflichten und zu jedem Gegendienst aufs Bereitwilligste finden.

Meine Reisegefährten Kerll,¹⁸ Waagen u Brandt¹⁹ tragen mir die angelegentesten Grüsse an Sie auf und ich wünsche dass Sie gütigst ebenso im besten Andenken behalten mögen als Sie es immer seyn werden bei Ihrem

ergebenen und aufrichtigen Freunde   *Schinkel*

Endnu engang mødtes de to Romer-Venner, men da under ganske anderledes alvorlige Omstændigheder. Paa sin tredie Nedrejse til Rom, der foretoges i Selskab med Familien *Stampe* i Aaret 1841, opholdt Thorvaldsen sig i Berlin i Dage fra den 29. Maj til 6. Juni. Han benyttede Opholdet her til at aflægge Schinkel et Besøg i hans Hjem, men fandt ham sengeliggende som en fuldstændig nedbrudt Mand. Faa Maaneder efter var Schinkel ikke mere blandt de levendes Tal.

III

Foruden det personlige Udbytte, som Thorvaldsen maa have haft af Samværet med Schinkel, blev dennes Ophold i Rom ogsaa af Betydning for Pavemonumentet, som Thorvaldsen netop paa denne Tid havde under Arbejde. Schinkels Dagbog for den 12. Oktober 1824 indeholder nemlig følgende betydningsfulde Linier: »Abends kamen Catel und Thorwaldsen; Letzterer brachte mir den Aufriss des Platzes in der Peterskirche, wo er das Monument des Papstes Pius' VII aufstellen soll, mit der Bitte, ihm die Zeichnungen für die architektonische Anordnung

¹⁸ August Kerll, Geheimer Oberfinanzrat. ¹⁹ Brandt, Medailleur ved den Kgl. Mønt i Berlin.

zu entwerfen«. Endvidere for den 13. Oktbr.: »Abends zeichnete ich an Thorwaldsen's Project für das Papstmonument« og for den 16.: »Zu Hause angekommen, arbeitete ich an dem Monument des Papstes für Thorwaldsen« og endelig under den 18. Oktbr.: »Dann ging ich nach Hause, weil Camuccini und Thorwaldsen zu kommen versprochen hatten. Thorwaldsen war mit meinem, für ihn gemachten Entwurf zum Papstmonumente in der Peterskirche sehr zufrieden«. ²⁰

Her har vi Schinkels Ord for, at han efter Thorvaldsens Tilskyndelse har bistaaet denne med den arkitektoniske Opbygning af Pavemonumentet, og at Thorvaldsen har accepteret hans Forslag. Hvori hans Bistand har bestaaet, omtaler Schinkel ikke nærmere i sin Rejse-dagbog eller andetsteds i sine Skrifter, men den har formentlig indskrænket sig til den arkitektoniske Anbringelse af de enkelte Elementer, der tilsammen udgør Monumentets Helhed. Det skyldes dog sikkert Paavirkning fra Schinkel, naar Thorvaldsen definitivt vendte sig fra Opgavens Løsning som Gravmæle med synlig Sarkofag for at hellige sig den endelige Redaktion med den enkle og klare Komposition, den rent klassiske, næsten strenge Stil, der i saa mange Maader minder om Træk i Schinkels egne Arbejder. Valadier er derefter, som det ses af hans Arbejdstegninger, gaaet i Gang med Detaillerne, de enkelte Elementers indbyrdes Størrelsesforhold, Profilernes Gennemarbejdelse, den dekorative Udsmykning, Maalenes Overensstemmelse med de faktiske Størrelsesforhold i Kirken. Paa dette sidste Punkt var der imidlertid indløbet en Misforstaaelse mellem Thorvaldsen og hans raadgivende Arkitekt. Ved Prøveopstillingen i Kirken viste det sig, at Paven kom til at sidde for lavt, og at der bag Monumentet vilde blive et stort, tomt Rum. Man havde nemlig maattet rykke Monumentet lidt frem fra Bagvæggen, for at det kunde faa den Dybde, der var fornøden i Forhold til Kistens Længde, og endvidere havde man givet Thorvaldsen et for lille Maal paa Højden af Buen, hvorunder Monumentet skulde stilles. Det kunde ikke lade sig gøre at tilmure Buen bag Gravmælet, fordi det vilde genere Lyden fra det tilstødende Kapels Orgel. Thorvaldsen maatte derfor i største Hast udføre to Engle, som udfylder Tomrummet paa begge Sider af Pavefiguren, og dekorere Nichepartiet bag Pavens Stol saaledes, at det danner en naturlig Overgang til Kirkens Arkitektur.

Æren for den skulpturelle Udførelse, og da ganske særligt for den aandfulde Pavestatue, tilkommer alene Thorvaldsen. Det vidner højt

²⁰ von Wolzogen, o. c. Bd. 2, pag. 25, 27, 32 og 37.

Fig. 6. Schinkel: Udkast til Pave-Monumentets Opstilling. Blyant. (Schinkel-Museum, Berlin).

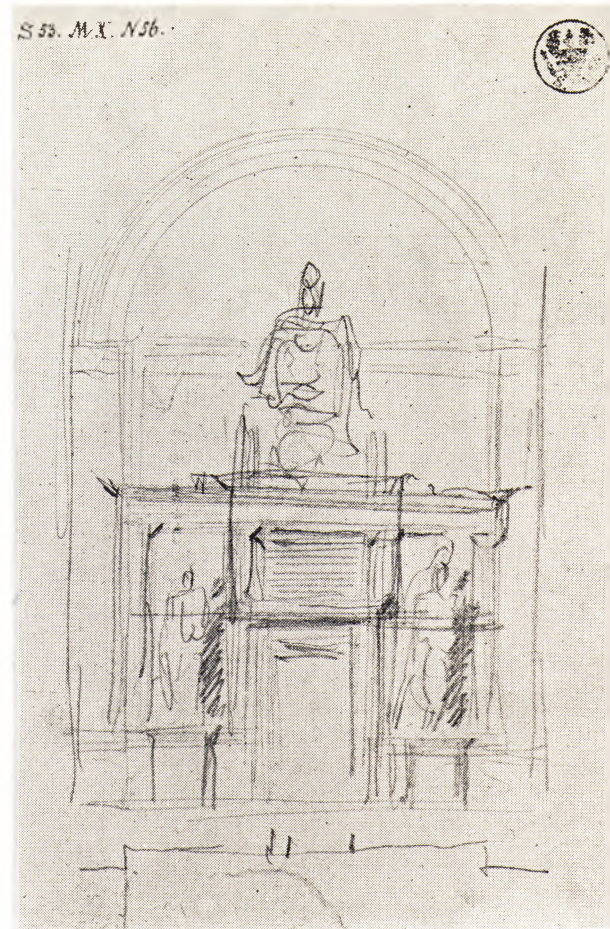

Fig. 7. Schinkel: Udkast til Pave-Monumentets Opstilling. Blyant. (Schinkel-Museum, Berlin).

om hans Evner som Portræt-Billedhugger, at det er lykkedes ham at hævde det menneskelige Moment i en saa udpræget Repræsentations-Opgave. I saa mange Arbejder af lignende Art er Mennesket blevet borte i Pragten, men her ser man bag Paveskruddet den gamle Mand, en Vismand, hvis rent menneskelige Egenskaber har fængslet Kunstneren, og som det er lykkedes ham at lægge i sit Portræt af ham. Monumentet kommer dog ikke rigtig til sin Ret under Peterskirkenes vældige Buer; Originalmodellen i Museets Forhal virker meget bedre og lader særlig Pavefiguren træde stærkere frem.

Skulde der endnu være nogen Tvivl tilbage i en vantro Læsers Sjæl om Schinkels Indflydelse paa Thorvaldsens Pavemonument, saa leveres det endelige Bevis af fire Tegninger, forestillende dette Monument. De kan ikke være udført af Thorvaldsen selv — det hele maleriske Tegnesæt med den stærke Fordeling af Lys og Skygge taler afgjort herimod. De viser en saa nøje Overensstemmelse med Monumentet i Kirken, at der maa være Forbindelse mellem dem og det færdige Arbejde: den høje Underbygning med Døren ind til Sarkofagen, Paven i den højryggede Tronstol centralt i Kompositionen, over ham den dekorativt udsmykkede Niche, der foroven afsluttes af en Bue, paa begge Sider Genierne, og det hele Monument indrammet af to store, korintiske Søjler — Detaille for Detaille saaledes som vi kender dem fra det i Peterskirken opstillede Monument. Paa en Tegning (Fig. 6) flankerer Genierne Pavefiguren, og de to Engle paa hver Side af Pavens Stol mangler, hvilket udelukker, at Tegningerne kan være udført efter Monumentet, men maa være forudgaaende Udkast. En anden Tegning (Fig. 7) viser derimod Genierne staaende i lavere Plan paa egne Sokler, saaledes som det ogsaa kom til Udførelse. Disse fire Tegninger, hvoraf de to kun er meget løse Udkast,²¹ opbevares i Schinkel-Museet i Berlin som egenhændige Skitser af Schinkel fra hans 2. Italiensrejse i 1824.

Der kan saaledes ikke være Tvivl om, at Thorvaldsens Monument over Pave Pius VII (Chiaramonti) i S. Pietro in Vaticano er fremgaaet af et Samarbejde mellem Danmarks store Billedhugger og Tysklands største Arkitekt i det 19. Aarhundrede. Resultatet er blevet et Værk, der ved sin karakterfulde Pavefigur og sin enkle og fornemme Helhedsvirkning paa smukkeste Maade forsvare nordisk Klassicisme i dette ogsaa i Kunstens Historie hellige Hus, som Verdenskunstens Største har kappedes om at rejse og smykke.

²¹ Schinkel-Museum, Berlin. Mappe X, No. 55 (16,5 × 10,5 cm). — No. 55 Rückseite (16,5 × 10,6). — No. 56 (16,5 × 10,5). — No. 57 (16,5 × 10,8). — No. 55 hos Zimmermann o. c.

EIGIL H. BRÜNNICHE

AUGUSTE BÖHMER-MONUMENTETS HISTORIE

Blandt Gravreliefferne i Thorvaldsens Museum findes der tre, der er betegnet i Kataloget som »Gravmæle over Auguste Böhmer«. Sammen med en Buste af den unge Pige, der i henved hundrede Aar har staaet i Museets Magasin, var disse Værker bestemt til et Monument, som skulde rejses paa hendes Grav. Mærkværdige Sammentræf af Skæbnen har gjort, at de aldrig er naaet til deres Bestemmelsessted. Dette Monuments Historie er lang og indviklet.

Auguste Böhmer blev født den 22. April 1785 i Clausthal, hvor hendes Fader, Dr. med. *Johann Franz Wilhelm Böhmer* var Bjergfysikus. Moderen var den for sine aandfulde Breve, hele inspirerende Personlighed og sit »frie« Liv berømte »*Caroline*«, født 1763 i Göttingen som Datter af Orientalisten *Johann David Michaëlis*. 1784 blev hun gift med den meget ældre Böhmer, der allerede døde 1788 og efterlod hende som Enke med tre Børn. Auguste var den ældste af Børnene; de to andre døde som smaa. Efter Mandens Død førte *Caroline Böhmer* i nogle Aar en ret omtumlet Tilværelse, et Bytte for sine egne heftige Lidenskaber. En Tid sad hun fængslet paa Grund af sine franske Frihedssympatier. Denne mærkværdigt betagende Kvindeskikkelse, om hvem Schelling har sagt, at enten maatte man elske hende helt eller ogsaa slet ikke, ægtede saa i 1796 Digteren og Filosooffen *A. W. von Schlegel* (1767-1845) og slog sig, sammen med ham, ned i Jena, hvor deres Hjem snart blev Samlingsstedet for Blomsten af den tyske Romantik.

I denne aandfulde Kreds voksede Auguste op. Yndig af Udseende, slagfærdig og vittig, tidligt litterært trænet blev hun snart elsket og dyrket som selve Poesiens blaa Blomst af Romantikerne. Begge Brødrene Schlegel, Henrik Steffens og Filosooffen F. J. Schelling kappedes om at fetere dette henrivende Barn, der trods Hyldest i Digte og Breve mærkværdigt nok synes at have bevaret en vis barnlig Ynde og Uberørthed.

Femten Aar gammel ledsagede Auguste sin Moder paa en Rekrea-tionsrejse til Badestedet Bocklet i Franken. Mens Caroline under Au-gustes kærlige Pleje hurtigt kom til Kræfter, blev den unge Plejerske selv alvorligt syg og døde ret pludseligt d. 12. Juli 1800. Hun ligger begravet paa Kirkegaarden i Bocklet. Sorgen blandt Romantikerne var stor. A. W. Schlegel udløste sin Smerte over sin Plejedatters Død i det smukke Digt »Totenopfer für Auguste Böhmer«.¹ I medfølende Breve til Caroline, til Schlegel og til Schelling, der, skønt 12 Aar yngre end Caroline, snart skulde blive hendes tredie Ægtemand, tolker Vennerne deres Sorg og Deltagelse. Mest gribende udtrykker Steffens sig i et Brev til Schelling af 20. August 1800:²

»— ich vermag es nicht zu sagen — was mir, auch mir Augustens Verlust ist. Die Herrliche — ich begreife ihren Tod nicht. — So ganz Leben, so ganz Blüthe — und nun todt. — Ich kann nicht davon sprechen — o! Sie war mir theurer, als man weiss, als ich mir selbst gestehen wollte — und alle meine spätere Verirrungen kamen nur daher, dass ich sie zuweilen vergessen konnte. — Wenn ich ruhig arbeitete, wenn ich gesund und munter allem nachdachte, was Jena mir war — die Quelle meines höhern Lebens — so stund das Kind — wie ein heiterer Engel vor mir. — Mein letzter Aufenthalt in Jena brachte sie mir noch näher — und jetzt — Nie — nie seit vielen Jahren trat mir der Tod so nahe — ich sahe fallen und stürzen um mich her und sahe nur den Wechsel, den Tod sahe ich nicht — und jetzt — Doch ich sollte nicht die Schmerzen erneuern — Grüßen Sie die unglückliche Mutter.

Wie ich schreibe werde ich immer unruhiger. — Es greift mich, dass ich alle meine Kraft aufbieten muss, um die ungeheure Unruhe zu bändigen. — Ich muss schliessen«.

Foruden de Monumenter, som Augustes Vennekreds satte hende i Litteraturen, bestemte Caroline sig for at rejse et Gravmæle paa hendes Hvilested i Bocklet. Først henvendte hun og Schlegel sig til *Joh. Gottfried Schadow* (1764-1850) og bad ham om at gøre et passende Min-desmærke. Det lader til, at Schadow har givet Udkast til en Urne med Relieffremstillinger.³ Men ogsaa en i Göttingen bosiddende Maler og Kunsthistoriker *Johann Dominicus Fiorillo* blev taget med paa Raad, hvilket ikke behagede Schadow.

I Februar 1801 bad man *Goethe* om at udtale sig om Udkastene, som da var til Bedømmelse hos hans kunstkyndige Ven, Maleren *Joh. Heinrich Meyer*. Det er ikke bekendt, hvad Goethe mente om det rent

¹ I »Musenalmanach für 1802«.

² G. L. Plitt : Aus Schellings Leben. In Briefen. I, Leipzig 1869, S. 305 ff.

³ P. von Bojanowski : Auf dem Kirchhof zu Bocklet. Westermanns Monatshft., Jan. 1901, S. 518.

kunstneriske ved Udkastene; derimod gaar han imod den Tanke at anbringe et Kunstværk paa saa afsidesliggende et Sted som Bocklet — udsat for Vind og Vejr — og, som han siger: »kun til Glæde for Præster og Badegæster«. I Stedet foreslaar han:

»... ein Paar Urnen, in der Grösse, wie man sie in ein Zimmer stellen kann, mit allem Aufwand von Material, Gedanke, Kunst und Technik zu besorgen und sie zu einem wehmüthigen Genuss und zu einer bedeutenden Zierde eigener Wohnung aufzustellen. Die eine Urne müsste nur das Lobenswürdige und hoffnungsvolle der Verschiedenen, die Lieblingsbeschäftigung ihres Lebens darstellen, die andere den Zustand der Nachgelassenen. Ein solcher Gedanke musste mir um so eher einfallen, als ein so geschickter Mann wie Professor Schadow für sie zu arbeiten geneigt ist und wir in unseren Häusern und Besitzungen keineswegs an Kunst so reich sind, dass wir das Gebildete auf die Kreuzwege hinausdrängen müssten«.⁴

Caroline tog Goethe dette Forslag meget ilde op. Hvad nu end Grunden kan være, saa blev Forhandlingerne med Schadow afbrudt. I Mellemtiden havde A. W. Schlegel fattet Interesse for Billedhuggeren *Friedrich Tieck* (1776-1851) (en Broder til Digteren), der ved denne Tid var i Paris, hvor han uddannede sig hos David. Schlegel og Tieck brevvekslede om Sagen, og i et Brev fra Paris d. 24. April 1801 giver Tieck Schlegel Tilsagn om at ville paatage sig Monumentet:⁵

»Ich würde, wenn mein Bruder mich benachrichtigt hätte, wie Sie glaubten, von Ihrem Projekt zum Monument, gewiss schon früher über meine Ankunft in Berlin geschrieben haben. Ich denke hier den 5-10 May abzureisen und also gegen Ende des Mays Sie selbst zu sprechen. Schadows Idee eines Piedestals und Urne darauf ist ja so alt und gemein. Ich hätte Lust die Form der antiken Grabmähler zu wählen. Die grössere oder mindere Ausdehnung hinge davon ab, ob es freistehend errichtet werden sollte, oder gegen eine Wand gelehnt. Ich habe seit Ihrem Brief viel daran gedacht und denke auch vor meiner Abreise von hier ein paar Zeichnungen davon zu machen. Ich würde es auch mit Marmor vertieft verzieren und Menschen und vielleicht andere Verzierungen vielleicht aus gebranntem Thon anbringen. — Es ist dies vielleicht die Masse die am meisten, mehr als Marmor vielleicht der Zeit und Wätter widersteht — Ob es wohl im Herbst aufgestellt werden könnte hängt einzig von der Ausdehnung ab die wir ihm geben, doch zweifle ich keinen Augenblick, denn mit festem Willen erreicht man viel. — Es ist mir ungemein schmeichelhaft gewesen, das sie wollen eine Arbeit Schadows hinter einer von meiner Hand zurückstehen

⁴ Sstds: S. 518 ff.

⁵ G. Waitz: *Caroline und ihre Freunde*. Leipzig 1882, S. 89. — Edmund Hildebrandt: *Friedrich Tieck*. Leipzig 1906, S. 15 ff.

lassen. Nicht das ich eingebildet wäre zu glauben das sie die meinige für besser hielten, sondern weil es mir ein Beweis Ihrer Freundschaft für meinen Bruder ist. — Zu meinem Vergnügen arbeite ich zu gleicher Zeit die Marmorarbeiten Ihres Denkmals, und freue mich schon im voraus auf die Inschrift welche Sie jeder derselben beigesellen sollen. — «

Den prisværdige Iver for den gode Sag, som Tieck her lægger for Dagen, fortog sig dog meget snart. Endnu i August næste Aar skriver han fra Weimar til Schlegel, som han i Mellemtiden har været meget sammen med og er blevet dus med:⁶ »Wirst du böse auf mich sein, das ich die Zeichnungen zum Monument immer noch nicht fertig habe?«

Imidlertid var Caroline og A. W. Schlegel gledet længere og længere fra hinanden. I 1803 blev det til Alvor med Skilsmissen, og hun kunde samme Aar ægte den højtbegavede og retskafne Schelling, i hvem hun endelig i sit 40. Aar fandt en hende værdig Aands- og Ægtefælle. Efter sin Skilsmisse skriver Caroline til Schlegel om Monumentet og formaner ham stadig til at skynde paa Tieck, der er optaget af andre Arbejder. Hun ønsker selv at overtage alle Udgifter og har sat 600 Daler fast, hvoraf Tieck kan faa sit Tilgodehavende, naar han, forhaabentlig den følgende Vinter, har afsluttet Arbejdet.⁷

I Foraaret 1803 var Tieck endelig færdig med Tegningerne, som derefter blev sendt til Goethe, for at han kunde udtale sig om dem. Caroline havde aabenbart tilgivet ham. Schelling, der stadig er paa Korrespondancefod med Schlegel, kommer flere Gange ind paa Monumentet i sine Breve til denne. Fra Jena skriver han saaledes d. 22. April 1803:⁸

»Caroline wünschte vor Ihrer Abreise die Gewissheit der Ausführung und Art der Ausführung von dem Augusten bestimmten Denkmal zu haben. Die Zeichnungen befinden sich in dem Augenblick bei Goethe. Tieck selbst hat gewünscht, sein Urtheil über die Zeichnung sowohl als nachher eine Leitung und Aufsicht in der Ausführung an Ort und Stelle zu haben. Sobald sie Goethe zurückgegeben wollen wir sie Ihnen mittheilen.

Tieck's Anschlag geht auf 570 Thaler, die sich in Ihren Händen befinden. Sollte noch über dieses eine Summe nöthig sein, so hat Cotta den Auftrag, das Erforderliche auszuzahlen«.

Og en Maaned senere fra Jena d. 20. Maj 1803:⁹ »Wir haben noch einige Tage in Weimar zugebracht, Caroline vorzüglich um die Ausführung der Büste von Auguste zu leiten, die durch Tiecks Geduld und grosse Geschicklichkeit bis

⁶ G. Waitz: Op. cit. S. 90. ⁷ G. Waitz: »Caroline«. Leipzig 1871, II, S. 223.

⁸ Plitt: Op. cit. I, S. 455. ⁹ Plitt: Op. cit. I, S. 464.

Fig. 1. Joh. Fr. Aug. Tischbein: Auguste Böhmer.
Privateje i Hamburg.

zu einem Punkte gelungen ist, den man kaum hoffen durfte. Dieses Werk wird Ihnen auch in dieser Rücksicht ein unendlich werthes Denkmal sein.

Goethe ist gegenwärtig hier, aber mit Amtsgeschäften so distrahirt, dass er mir über die Zeichnungen noch kein ruhiges Wort gesagt hat«.

Endelig i Foraaret 1804 er Augustes Buste færdig. Caroline er imidlertid ikke helt tilfreds med den. Hun skriver fra Würzburg d. 18. Marts 1804 til en Veninde følgende om den:¹⁰

»Tieck hat mir jetzt die vollendete Büste von Augusten geschickt. Sie ist ähnlich, so dass ein jeder sie erkennen muss, aber ihre Herrlichkeit ist nicht darinn. Hätte er sie nur Einmal gesehn, oder hätten meine Worte den Thon bilden können. Es fehlt das Schönste, er hat sich zu treu an die Zeichnungen gehalten und besonders nicht weggenommen, was Tischbein gleich fälschlich hinein gebracht hatte, gleichsam das niedergesenkte des Geistes. Es ist etwas

¹⁰ Waitz: »Caroline«. II, S. 257.

Krankes da, was mir das Herz mit Erinnerung zerreist, doch kann ich es nicht mehr von meiner Seite lassen«.

Maleren *Johann Friedrich August Tischbein* (1750-1812) og hans Hustru og Døtre havde staaet Familien Schlegel ret nær. Under et Ophold i Jena i Foraaret 1798, hvor Tischbein boede hos Schlegel, malede han baade Caroline og Auguste.¹¹ Han synes dog ikke at have fuldført Augustes Portræt dengang. Om dette Portræt og et Par Tegninger efter det, formodentlig netop dem, som har tjent Tieck til Forbillede, oplyses man af det smukke, deltagende Brev, som Sophie Tischbein skrev til Caroline efter Augustes Død. Det er dateret Leipzig d. 28. August 1800:¹²

»— Sie würden schon früher einen Brief von mir bekommen haben — allein ich wollte gern die Zeichnung von Caroline¹³ mit beilegen. — Nur ein Wort wegen dem Portrait des lieben Kindes. — Tischbein grüsst Sie, und verspricht bald möglichst das Bild zu schicken, allein das, welches Sie gesehen haben, zu endigen, ist nicht möglich, wenn der Hals, die Haare, und die neben Sachen würden übermalt werden, würde der Kopf elend gleich einem thoten Kopf aussehen, — etwass, auch nur die geringste Kleinigkeit am Kopf machen wäre zu gefährlich, die Ähnlichkeit könnte mit einem mal dahin sein, es bleibt also nichts übrig, als nach dem unvollendeten original eine getreue gute, und fertige, Copie zu machen, diese ist schon untermahlt und wird sehr ähnlich werden. Sie bekommen alsdenn ein ordentliches fertiges Bild, an dem Sie Freude haben werden, und worin Sie das süsse Geschöpf ganz wieder erkennen werden. — Ihren Wunsch wegen dem heiligen Schein wird Ti. gern erfüllen — aber ein kleines Bild, wie Sie zu haben wünschen, ist ihm nicht möglich zu machen, erstlich ist er darin gar nicht geübt und denn würden es auch seine Augen nicht erlauben — es ist ihm leid Ihnen diese Bitte nicht gewähren zu können. Die Zeichnung von Caroline ist dem Bilde sehr ähnlich und ich hoffe, Sie werden damit zufrieden sein — begnügen Sie sich mit diesem Werk, (das Caroline ob zwar mit Tränen, aber doch so gern und mit viel Fleisch gemacht hat. —) biss Sie das Bild besitzen, alsdenn nimmt Schlegel die Zeichnung wohl gern. Vor mich macht Caroline eine andere Zeichnung und vor sich und Betti¹⁴ ein Miniatur auf eine Brieftasche, worin die aufgehobenen Briefe der lieben Auguste sein werden«.

Caroline foretrak dog det ufuldendte Portræt, for som hun siger i et Brev:¹⁵ »Das Unvollendete des Gemäldes selbst ist ihm günstig: es ist ihr Schatten mit den zartesten Farben des Lebens«. De malede

¹¹ Adolf Stoll: Der Maler Joh. Fried. August Tischbein und seine Familie. Stuttg. 1923, S. 109.

¹² Erich Schmidt: Caroline. Nach Georg Waitz vermehrt hrsg. Leipzig 1913, I, S. 608.

¹³ Tischbeins ældste Datter Malerinden Caroline T. (1783-1842), paa Grundlag af hvis Op- tegnelser Stolls Bog er skrevet.

¹⁴ Tischbeins yngste Datter Betty T. ¹⁵ Stoll: Op. cit. S. 108.

Fig. 2. Friedrich Tieck: Buste af Auguste Böhmer.
Gips. 1804. (Thorvaldsens Museum).

Fig. 3. Thorvaldsen (efter Friedrich Tieck): Buste af
Auguste Böhmer. Marmor. (Thorvaldsens Museum).

Portrætter af Caroline og Auguste (Fig. 1), der begge er ovale Brystbilleder, er i Privateje. Tegningerne synes at være forsvundne. Den ene omtales af Schlegel i et Brev til Tieck. Den staar omgivet af en Helgen-glorie paa hans Bord og bliver betragtet og tilbedt af ham.¹⁶

Efter Tiecks store Kraftanstrengelse — Augustes Buste og Udkastene — er det rent galt med hans Interesse for Monumentet. Det ene Aar gaar efter det andet, uden at det bliver til Alvor med Resten. Hvad Goethe har ment om Tegningerne, forlyder der intet om. Ved Carolines Død 1809 er Sagen endnu ikke kommet et Skridt videre. Da Schelling, hvem det nu paahviler at udføre hendes Bestemmelse, endelig i 1811 er ked af at vente paa Tieck, tager Sagen en ny og overraskende Vending. I dette Aar er Schellings Svoger, Dr. med. *C. R. W. Wiedemann* fra Kiel, der var gift med Carolines Søster Louise, i Rom og træffer her Thorvaldsen, med hvem han taler om Sagen. Thorvaldsen bliver interesseret og lover at overtage Udførelsen af Monumentet, skønt den Godtgørelse, man kan byde ham, ligger langt under, hvad han var vant til at faa for et saadant Arbejde.¹⁷ Dr. Wiedemann rejser saa hjem, og i et Brev til Thorvaldsen i Muscets Arkiv fra München d. 22. Maj 1811 præciserer han nærmere Sagens Forhistorie og fremsætter Familiens Ønsker:

»Die Idee war eine Pyramide oder einen Obelisk zu errichten, der an einer Seite in einer Niche das Brustbild der Verstorbenen und an 2 Seiten allegorische Basreliefs enthielte. Ausarbeitung Transport und Errichtung des Obelisk würde etwa 200 rthl kosten und sollte in Würzburg gearbeitet und besorgt werden; dann blieben 400 rthl für die Büste (die Ihnen in Gyps geformt zugesandt werden würde) und die beiden Basreliefs übrig, vielleicht würde die Summe wegen einiger Interessen auf 500 rthl gesteigert werden können. Das wäre das Höchste was wir Ihnen anbieten könnten und es kommt darauf an ob diese Kleinigkeit der Mühe lohnen würde, um Sie in Thätigkeit zu setzen«.

Derefter introducerer han sin Svoger Schelling, der paa samme Brev har skrevet til Thorvaldsen d. 7. Juni s. Aar og fremsat følgende Bemærkninger om Monumentets videre Udformning:

»Die Idee, die wir ausgeführt wünschten, wird Ihnen die beyliegende Kopi zeigen.

Auf die Tafel unter der Büste sollte die Inschrift kommen, die Idce des Hauptbasreliefs war, die Mutter am Altar des Aeskulaps aus einer Schale trinkend, welche ihr die Tochter reicht, inzwischen diese von einer Schlange in die

¹⁶ Sstds.

¹⁷ Se ogsaa J. M. Thieles Fremstilling i: Thorvaldsen i Rom. I, Kbh. 1852, S. 185 ff., S. 258 ff.

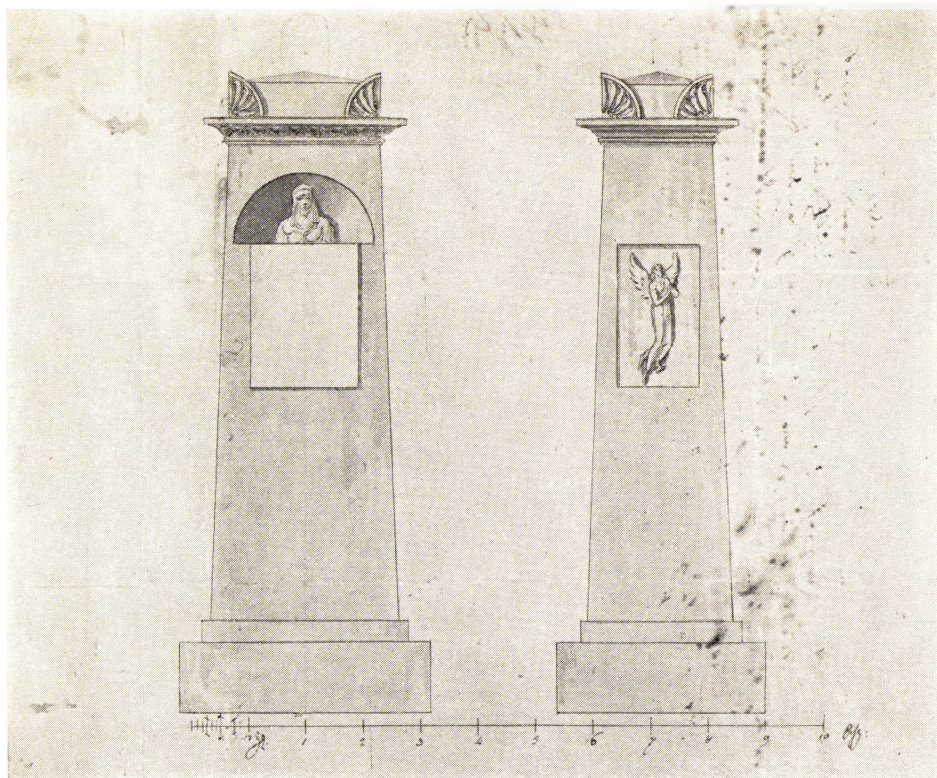

Fig. 4. Udkast til Auguste Böhmers Gravmæle. Tusch og Vandfarve.
(Thorvaldsens Museum).

Fersen verwundet wird ; die andere schmalere Seite der Säule sollte ein analoges Basrelief von dem, das Sie in der Zeichnung sehen erhalten. Es versteht sich, das keine dieser Ideen eine Norm für Sie seyn könnte. Besseres können wir nichts wünschen, als dass die Erfindung des Ganzen und des Einzelnen aus Ihrem Gemüth und Geiste komme. Wollten Sie das Ganze in mehr christlichem Sinne nehmen, so wäre uns auch dies erwünscht, ja in manchem Betracht vielleicht tröstlicher«.

Hvad mon det er for en Kopi, Schelling taler om? Er det maaske en Kopi efter Tiecks Udkast til Monumentet? I Thorvaldsens Museum findes i en Mappe, betitlet »Opstilling af Thorvaldsens Værker«, to Tegninger til Auguste Böhmer-Monumentet. Den ene er gjort med Pen paa gulligt Papir og viser Fronten og den ene Smalside af et Gravmæle i antik Steleform med Palmetakroterier foroven (Fig. 4). Selve Stelen er trukket op med gul Vandfarve. Paa Forsiden er i en halvcirkelformet Niche skitseret en kvindelig Buste. Under Nichen er en stor Plade, enten

beregnet til Indskrift eller Relieffremstilling. Paa Smalsiden er skitseret et Relief med en svævende, bedende Engel. Forneden er angivet en Maalestok med Tommer. Det hele virker ret dilettantisk. Det er nærliggende at tro, at dette er en Kopi efter Tiecks Udkast, der jo ikke kendes, gjort af en af Familien, maaske Schelling selv. Paa Papiret er der Aftryk af Skrift og udløbent Blæk, der paa det smukkeste passer sammen med Originalen til det Wiedemann-Schellingske Brev. Der kan næppe være Tvivl om, at det er denne Tegning, Schelling har sendt med, og som han omtaler i Brevet.

At Thorvaldsen har syntes om den i Brevet fremsatte Idé til Hovedrelieffet, ser vi af hans Udkast til dette i Tegningssamlingen paa Thorvaldsens Museum. Paa et afrevet Blad af en Medlemsliste til et eller andet Selskab har Thorvaldsen nedkradset et Par Skitser. En viser Auguste, der synker om i Carolines Arme; paa en anden staar Moder og Datter op; Auguste rækker en Skaal frem. Endelig viser det sidste Udkast — det, som virkelig blev udført, — Auguste, der staaende rækker Skaalen til Moderen, der sidder ved Æskulaps Alter (Fig. 5). Her har Thorvaldsen med egen Haand skrevet: »Decembre 1812 Roma«.

Som Svar paa et Brev fra Thorvaldsen, hvori denne aabenbart har udtalt sin Mening, om hvorledes Hovedrelieffet burde anbringes, skriver Schelling d. 18. August 1811 fra München:

»Nachdem ich die Ehre gehabt Ew. Wohlgebohrn die allgemeine Idee des Denkmals mitzuthellen, so bleibt alles andre, namentlich auch der Punkt, dessen Sie Erwähnung thun, die dem grossen Basrelief zu gebende Stelle ganz allein Ihrem Urtheil überlassen«. — Dernæst kommer han ind paa det meget interessante Spørgsmaal — Betalingen for Monumentet: »Wegen der besten Art die Summe nach Rom zu übermachen habe ich viele Erkundigungen von verschiednen Orten eingezogen. Alle stimmten darinn überein, dass ein übersendeter Augsburger Wechsel die bequemste und zugleich mit dem geringsten Verlust verbundene Übermachungsart sey: Ich habe daher die Ehre, Ew. Wohlgeb. in der Anlage einen solchen Wechsel auf Augsburg zu übermachen, der die Summe enthält, welche vorläufig zu dem Zweck des Monuments zu meiner Disposition gestellt worden ist. Es ist aber bereits Anstalt getroffen, dass ich von jetzo an von Monat zu Monat, oder von 2 zu 2 Monaten, wie es Ew. Wohlgeb. gefällig seyn wird, die nöthigen Übersendungen machen kann. Ich ersuche Sie, mir hierüber Ihre Wünsche gerade auszudrücken.

Noch muss ich bemerken, dass die Summe von 366. Gulden 40 Kr.¹⁸ nach Augsburger Geld, also nach dem sogenannten 20. Gulden Fuss zu verstehen ist, woenach der Gulden 12 Kreuzer mehr als nach dem rheinischen oder 24 M. Fuss beträgt. Ew. Wohlgebohrn haben daher nach diesem gewöhnlicheren Fuss

¹⁸ Kr. = Kreuzer.

die Summe von 440. M. oder genau 40 Carolins = 160. alte französische Laubthaler zu empfangen. Mein Banquier meynt, da der Preis des Augsburger Courant Gulden in Rom gewöhnlich zwischen 44. und 46. Bajocchi schwebt, so werden Sie für die Rimesse von 366 Fl. 40 Kr. zwischen 160 u. 168. Scudi erhalten«.

Samtidig sender Schelling Busten, d. v. s. Tiecks Buste, og knytter hertil følgende Kommentarer:

»Ich bemerke, dass die Büste eine erst nach dem Tode gemachte ist, dass der Künstler die Verstorbene nie gesehen, dass er nur nach einem gemahlten Bildnisse und der Angaben der bey der Ausführung gegenwärtigen Anverwandten gearbeitet, und dass er in Betracht dieser Umstände sehr viel geleistet, aber das Eigentümliche des Abbildes doch nicht ganz ausgedrückt hat. Besonders musste das Ganze jugendlicher gehalten und graziöser seyn. Wäre es in so fern Ew. Wohlgeb. vielleicht angenehm, eine nach dem Gemälde entworfene Zeichnung zu erhalten, so würde ich dafür Rath schaffen«.

Saa vel Tiecks Gibsbuste af Auguste Böhmer (Fig. 2), der i Tyskland betragtes som forsvunden,¹⁹ som den Marmorbuste (Fig. 3), Thorvaldsen udførte paa Grundlag af denne, findes nu i Thorvaldsens Museum. Den Tieck'ske Buste maaler 48 cm. Den slutter sig, som man vil se, meget nær til det Tischbein'ske Portræt. Haaret er skilt i Midten og samlet i tunge Fletninger paa Baghovedet. Et Baand, vundet to Gange omkring Hovedet, holder sammen paa Frisuren. Busten er uden Skuldre og skaaret af lige under Brystet i Modsætning til Thorvaldsens Marmorbuste, der er afsluttet lige under Kjølens ærbare Halsudskæring, en for Thorvaldsen ganske enestaaende Busteform, der vel er dikteret af Hensynet til Anbringelsen paa Gravstelen. Den er kun 36 cm høj. Forøvrigt har Thorvaldsen holdt sig saa nær op af Tiecks Buste, at man ikke kan regne denne Buste for noget egentligt Thorvaldsen'sk Arbejde.

Schelling, der jo havde de daarligste Erfaringer for Kunstneres Upaalidelighed fra Tieck, skriver i Februar 1812 til Billedhuggeren Wagner i Rom og beder ham undersøge, lidt diskret, om Thorvaldsen overhovedet er begyndt paa Arbejdet.²⁰

Imidlertid følte Tieck sig meget fortørnet over, at Monumentet var blevet frataget ham. Han skriver til Schlegel og besværer sig over det i et Brev fra Carrara 1812:²¹

»Du siehst, welch ein Vorteil es gewesen wäre, wenn Schelling redlich gegen mich gehandelt hätte. Doch das ist nun einmal vorüber; ich habe ihm nicht geschrieben und werde es auch wirklich gern lassen, denn ich kann ja doch

¹⁹ Stoll: Op. cit. S. 108. ²⁰ Plitt: Op. cit. II, S. 293. ²¹ Hildebrandt: Op. cit. S. 17.

nichts thun als nur sein Unrecht ihm auseinandersetzen und ihm beweisen, dass ich das grösste Recht hätte, jetzt die Bezahlung der Büste und der Zeichnung zu fordern. Ich vermute aber er hat sich noch andere Dinge in den Kopf setzen lassen, und es ist dann zum Teil Dünkel, es von Thorwaldsen gemacht zu haben; wo er es von meiner Hand bestimmt viel besser erhalten hätte. Doch genug davon«.

I Sommeren 1814 er Monumentet færdigt fra Thorvaldsens Haand, hvilket meddeles Schelling i et Brev af 24. Juli 1814. Dennes Svar er først dateret München d. 24. September samme Aar. Schelling undskyl-der sig med, at han har været paa Rejse, og at den Sum, der var be- stemt for Monumentet, ikke havde været til hans Disposition før. Han tilføjer endvidere:

»Von allen Briefen welche Ew. Wohlgebohrn seit meiner letzten Wechsel-Übersendung an mich erlassen haben können, ist kein einziger in meine Hände gekommen.

Um so mehr freute mich die bestimmte Versicherung zu erhalten, dass die Basreliefs und die Büste fertig sind.

Inzwischen ist leider die Jahreszeit zu weit vorgerückt, die Anstalten zum Empfang und zur Aufstellung des Monuments an Ort und Stelle haben noch nicht getroffen werden können; es wird nöthig seyn, dass ich mich selbst dahin verfüge. Dies sind die Ursachen, wegen welcher ich Ew. Wohlgebohrn bitten muss, die Basreliefs p p noch für den nächsten Winter einen Platz in Ihrem Studio zu verstatten und sie vor der Hand, bis auf weitere Nachricht *nicht* zu übersenden. Ich hoffe Ihnen damit nicht lästig zu fallen, und Ihre eignen Wün- sche zu erfüllen, wenn ich alle Vorsichtsmassregeln nehme, das Denkmal auf die sicherste und beste Weise aufstellen zu lassen. Zu Erreichung dieses Zwecks wird es noch nöthig seyn, dass Ew. Wohlgebohrn die Güte haben, eine kurze Instruction für den Steinmetz oder wo möglich eine Zeichnung zu überschicken, wie nach Ihrer Intention die Basreliefs und die Büste angebracht werden sollen, damit das Ganze auf einer des Werks und des Künstlers würdigen Weise auf- gestellt werde.

Inzwischen habe ich die Ehre, Ew. Wohlgebohrn einen Wechsel auf Augs- burg im Betrag von 50. Carolins (= 200. altfranzös. Laubthalern, oder 550 Fl rhein. = 458 Fl. 20 Kreuzer Augsburger Währung oder im 20 Fl. Fuss) zu überschicken. Ich zweifle nicht, dass Sie denselben in Rom leicht realisiren werden.

Ich füge die Bitte bey, mir eine Berechnung desjenigen zu übermachen, was Ew. Wohlgeb. hiernach zu erhalten haben. Diesen Rest werde ich nach Verlan- gen sogleich oder bey Absendung der Basreliefs Ihnen überschicken. Verlassen Sich Ew. Wohlgeb. darauf, dass niemals jemand den Preis erfahren soll; ich weiss dass Rücksichten der Freundschaft Sie bey Bestimmung desselben vor- züglich geleitet haben«.

Fig. 5. Thorvaldsen: Udkast til Auguste Böhmers Gravmæle. Pen og Sepia.
(Thorvaldsens Museum).

Det tjener Thorvaldsen til Ære ikke alene, at han paatog sig Udførelsen af Monumentet for Auguste Böhmer trods den ringe Godtgørelse, og at han endog fuldførte det i forholdsvis kort Tid, men ogsaa, at han saa, at det var en Opgave, det var værd at ofre noget paa. Thorvaldsen har sikkert følt sig tiltrukket af den tyske Romantik. Hans Forhold til flere tyske Aandens Stormænd er jo velkendt. Om hans Interesse for den tysk-romantiske Malerkunst vidner hans Malerisamling. I alle Tilfælde har Thorvaldsen i de tre Relieffer til Auguste Böhmers Monument, der som bekendt findes paa Thorvaldsens Museum, skabt et af sine mest harmoniske Værker (Fig. 6). Meget yndefuld og virkelig helt i de antike Gravmælers Stil er Hovedfremstillingen med den siddende og den staaende Kvinde. Reliefferne til Smalsiderne forestiller henholdsvis Nemesis og Dødens Genius med den omvendte Fakkell. Linieføringen i dette Manddomsarbejde er strengere, strammere end i hans Relieffer fra de senere Aar. Blandt Thorvaldsens Tegninger i Museet er ogsaa en Dødens Genius, indtegnet i et Gravmæle med Trekantgavl og Sideakroterier. Det er den samme Figur, som Kunstneren mange Aar senere brugte til et Gravmæle for Digteren Ricci's Hustru. Motivet Nemesis, hvortil der ogsaa findes tegnede Udkast i Museet, har han ogsaa flere Gange behandlet i Gravrelieffer.

Sammen med den allerede omtalte Pennetegning i Mappen »Op-

stilling af Thorvaldsens Værker« laa ogsaa et andet Blad med Udkast til Monumentet. Det er en Blyanttegning paa hvidt Skrivepapir, fint og sirligt tegnet som en Arkitekttegning (Fig. 7). Den viser paa den ene Side af Papiret Fronten og den ene Smalside, paa den anden Side Bagsiden og den anden Smalside af en Gravstele af antik Form. I en Niche i Stelens Gavl er skitseret en Buste uden Fod, i Form meget lig Thorvaldsens lille Buste af Auguste. Underneden er en Tavle, efter de antydede Linier at dømme beregnet til en Indskrift. Paa Bagsiden, der i Form nøje svarer til Forsiden, er i Gavlfeltets Niche antydet et Ornament. Den udsparede Plade er ligesom de to Plader paa Smalsiderne ved let Skravering betegnet som Fordybninger og er derfor sandsynligvis beregnet til Anbringelse af Relieffer. Pladerne er forsynet med Maal. Maalestokken er romerske Palmer. Meget tyder paa, at dette Udkast, der sikkert er gjort af en Arkitekt i Thorvaldsens Omgangskreds, er blevet til for at tilfredsstille Schellings Ønske om en Instruktion eller en Tegning til Vejledning for Stenhuggeren. Anbringelsen af Maal synes jo at forudsætte Reliefferne som udførte.²² Om Tegningen siden er blevet rentegnet med Pen og afsendt til Schelling vides ikke.

Busten og Reliefferne var altsaa færdige i 1814 og henstod nu i Thorvaldsens Værksted. Skønt Schelling fra Tid til anden skrev til Thorvaldsen og ogsaa traf ham personlig, da denne engang var i München, blev Monumentet stadig ikke krævet afsendt. Efter Thorvaldsens Død kom det sammen med en større Sending af hans Værker og Efterladenskaber til København 1844, hvor det overgik til Museet sammen med hans øvrige Arbejder. Ved forskellige Møder i Museets Bestyrelse nogle Aar senere blev Relieffernes videre Skæbne drøftet, uden at det lykkedes at komme til et Resultat. Man var ikke klar over, om Schelling virkelig havde betalt hele Summen ud. Thiele mente dog, at man i Betragtning af Thorvaldsens og Schellings mangeaarige Venskab skulde sende Værkerne til Schellings Arvinger — derimod ikke til Fru Wiedemanns Arvinger, der havde gjort Fordring paa dem. Sagen blev taget op flere Gange i Aarenes Løb, men da det aldrig lykkedes at faa opspurgt, hvor Arvingerne var henne, besluttede man i 1894 at udstille Reliefferne i Museet.

Det er ejendommeligt nok, at mens der i Sagens Akter flere Gange hentydes til Schellings Korrespondance med Thorvaldsen, saa synes et meget vigtigt Brev i Museets Brevarkiv paa en eller anden Maade at

²² Den brede Plade paa Tegningen er i Følge de opgivne Maal 3 pl. 5 × 2 pl. 9; den smalle 3 pl. 5 × 2 pl. 2. Disse Maal svarer til Maalene paa de færdige Relieffer i Thorvaldsens Museum.

Fig. 6. Thorvaldsen: Relieffer til Auguste Böhmers Gravmæle. Marmor. (Thorvaldsens Museum).

have undgaaet først Thieles og siden Ludvig Müllers og hans Efterfølgeres Opmærksomhed. Det er følgende Brev fra Schelling, dateret München d. 21. September 1840 og sendt til Thorvaldsen i København:

»Hochverehrter Herr!

Ich hätte sehr gewünscht, noch ehe Sie Rom verliessen die Sache, wegen deren ich, bei Ihrer Anwesenheit in München die Ehre hatte mündlich mit Ihnen zu sprechen, in Ordnung bringen und die Übersendung der zu dem bewussten Monument gehörigen Stücke veranlassen zu können; allein es war damals unmöglich, und inzwischen erst hat sich die Familie zu einem Entschluss vereinigt, in dessen Folge ich jetzt die Ehre habe, Sie zu bitten, dass Sie die Güte haben wollen, Ihrem Agenten in Rom den Auftrag zu geben, dass die erwähnten, daselbst zurückgebliebenen Stücke, die aus der Büste und den Basreliefs bestehen, mit ehester Schiffgelegenheit, wohl verpackt, mit Vorausbedingung der Transportkosten entweder direct nach *Kiel* unter der Adresse: An den Kön. Etatsrath und Professor der Medicin Dr. Wiedemann daselbst, oder gelegentlich andrer Sendungen an Sie nach Copenhagen abgehen, von wo Sie alsdann die Güte hätten, die Sachen zu Wasser unter der angegebenen Adresse nach Kiel spedieren zu lassen. Vielleicht, dass selbst noch einmal eine königliche Fregatte andre Ihrer in Rom noch befindlichen Werke von dort abholt, in diesem Fall hätten Sie wohl die Gewogenheit, die nach Kiel bestimmten Arbeiten gleich mitkommen zu lassen. Mit dem lebhaftesten Danke würden wir erkennen, wenn Sie die Gefälligkeit haben wollten, auf diese Weise zu besorgen, dass die Familie so bald als möglich in den Besitz dieser ihr in doppeltem Betracht so werthen und wichtigen Gegenstände gelange. — «

Schelling har altsaa dog krævet Værkerne udleveret. At dette Brev ikke er blevet bemærket, er vel Grunden til, at de ikke er blevet sendt til den opgivne Adresse, som naturligt var. Thorvaldsen selv maa sikkert siges at være uskyldig i, at de aldrig er naaet til deres Bestemmelsessted. Det var jo ikke hvert Aar, der kom en Sending fra Rom til ham, og Reliefferne og Busten naaede først København efter hans Død. Endnu engang efter dette sidste Brev fra Schelling var Thorvaldsen i Forbindelse med denne, nemlig da han i Juli 1841 paa sin sidste Rejse til Rom opholdt sig nogle Uger i München, bl. a. for at se sin Maximilianstatue opstillet. Han blev da fejret ved store Kunstnerfester, hvori ogsaa Schelling deltog.²³

Spørgsmaalet, om Monumentet virkelig er blevet betalt ud, maa staa hen. Af Schellings ovenfor citerede Breve af 18. August 1811 og 24. September 1814 fremgaar det, at Thorvaldsen i alle Tilfælde har modtaget 990 Mark eller 360 »Laubthaler«. Det kan ikke konstateres, om der har

²³ Thiele: Thorvaldsen i Kiøbenhavn. Kbh. 1856, S. 162.

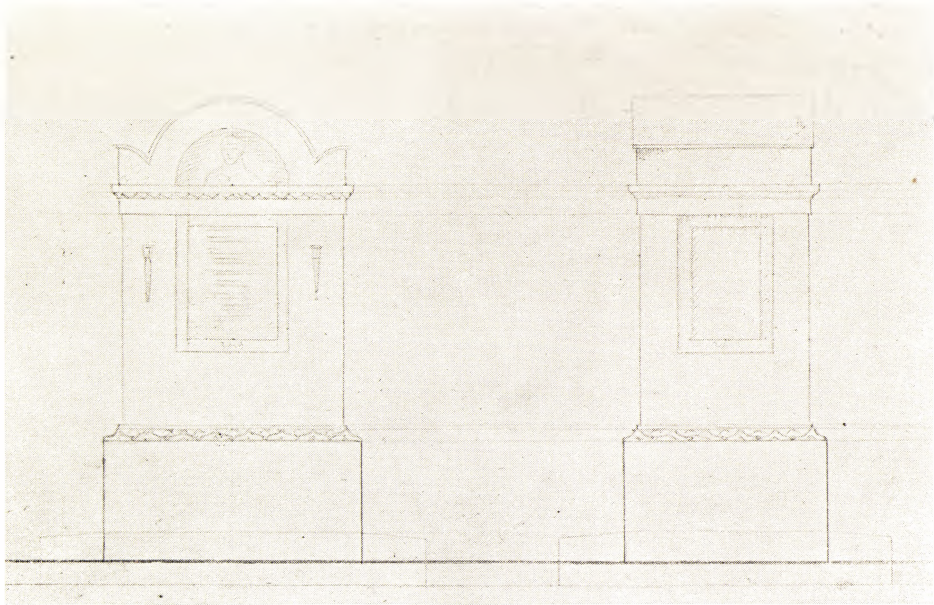

Fig. 7. Udkast til Opstilling af Auguste Böhmers Gravmæle. Blyant.
(Thorvaldsens Museum).

været flere Vekselforsendelser, ejheller om det Restbeløb, Schelling beder Thorvaldsen opgive ham i Brevet fra 1814, nogen Sinde er blevet betalt.

Mærkværdigt nok, at dette Mindesmærke for den højtelskede og dybtsavnede Auguste, som tre Kunstnere arbejdede paa, og den største af dem kom til at udføre, aldrig skulde naa til sit Bestemmelsessted! Maaske havde Goethe Ret, naar han advarede imod at opstille et Kunstværk i en øde Egn, kun til Glæde for Præster og Badegæster. Augustes virkelige Grav paa Kirkegaarden i Bocklet markeres kun ved en simpel Gravsten, der endog i en lang Række Aar var fjernet og brugt til andet Formaal, indtil Goetheselskabet tog sig for at bringe den paa Plads igen.²⁴ Derimod er de Relieffer i Thorvaldsens Museum, der var bestemt til Auguste Böhmers Gravmæle, i Aarenes Løb blevet set af mange Mennesker og beundret for deres simple Skønhed, og det er vel ogsaa hændt, at Augustes Navn har vakt Genklang hos en og anden Beskuer.

²⁴ Bojanowski: Op. cit. S. 521.

ELSE KAI SASS

THORVALDSENIANA

GOLDSCHMIDT OG MURERMESTER SIBBERN

Da Opførelsen af Thorvaldsens Museum skulde paabegyndes, blev der af et Medlem af De 32 Mænds Forsamling, Murermester *G. N. Sibbern*, rettet en skarp Kritik mod nogle af Bindsbølls Konstruktionstegninger. Kritikken, der senere uddybedes i et trykt Skrift, bevirkede, at Forsamlingen nedlagde Protest mod Arbejdets Fortsættelse med Trusel om at ville gøre alle vedkommende *personlig* ansvarlige for en mulig Tilsidesættelse af denne Protest og med Reservation af Kommunens Ret med Hensyn til det Ansvar, som maatte være en Følge af den Maade, hvorpaa Arbejdet allerede var paabegyndt. Dette Skridt vakte megen Opmærksomhed og foranledigede Thorvaldsen til at afgive en Erklæring, hvori han gav Udtryk for, hvor pinlig berørt han var bleven af denne Strid, og truede med, at han vilde rejse sin Vej og forandre sit Testamente for saa vidt angik de Kunstsager, som endnu var i Rom. Striden blev kort Tid efter bilagt, og Forsamlingen trak Protesten tilbage, men Sagen gav Anledning til, at *M. Goldschmidt* i »Corsaren« for 5. Februar 1841 skrev følgende:

THORVALDSENS MUSEUM

(Parabel i Anledning af Captain Sibberns Skrift).

Der var engang en Mand, der delte sin Formue imellem sine 10 Børn, paa den Betingelse, at de afvexlende skulde have ham i Huset og føde ham paa hans gamle Dage. Men, da Børnene havde faaet Pengene, var den gamle Fader dem til Hinder, hvor han gik og stod. „Han stod i Veien for Tre og spiste for Fire“. Da græmmede den Gamle sig tildøde, og paa sin Døds seng sagde han: „Een Fader kan føde ti Børn; men ti Børn kunne ikke føde een Fader“. — Lykkelige Thorvaldsen! at Du ikke ogsaa gav Dig i Kost hos Din Fødeby!

Fakkeltøget foran Thorvaldsens Museum den 17. September 1938.

VAR THORVALDSEN EN VELHAVENDE MAND?

Thorvaldsen tjente mange Penge. Det er nu ikke saa mærkeligt, da der fra hans Værksteder i Rom udgik en Mængde Bestillinger og Arbejder og det jo ikke var saaledes, at han alene stod med Mejslen og huggede; han havde mange Hjælpere og Assistenten, og Arbejdet i hans Værksteder gik for fuld Kraft fra Morgen til Aften.

Men Thorvaldsen havde ogsaa Evnen til at passe paa de Penge, han tjente. Han foretrak rolige og sikre Pengeanbringelser hos Torlonia, den fornemste Bankier i Rom, og afviste Svingerens og Datterens indtrængende Opfordringer til mere indbringende, men ogsaa mere risikable Transaktioner. Venner og Bekendte, som kom i Forlegenhed, ja selv kongelige Prinsere, hjalp han gerne med Laan, men han sørgede ogsaa for, at Tilbagebetaling skete.

Efter Datidens Forhold maa han siges at have været en velhavende Mand. Da han var død, udgjorde Boets Indtægter ca. 135.700 Rd. Af dette Beløb blev der foruden Udgifter ved Boets Behandling afholdt Udgifter ved Transporten af Kunstværkerne fra Rom, ved Fuldendelsen af en Del Marmorværker og ved Udarbejdelse af et Katalog over Samlingerne saaledes, at der til Staden København som Universalarving blev udlagt 77.577 Rd. Til Datteren og Børnebørnene var der hensat til Rentenydelse en Kapital paa ca. 81.300 Rd., og til Kunstværkernes Opstilling i Museet havde han skænket 25.000 Rd. Alt

i alt androg hans efterladte Formue saaledes ca. 183.877 Rd., ikke noget ringe Beløb. Hertil kommer saa Værdien af hans Kunstværker og Samlinger, som slet ikke var blevet gjort op.

Som Modsætning skal anføres, at Thorvaldsens personlige Levevis og Fremtræden var meget beskeden og fordringsløs. Kontoen hos Skrædderen har ikke været stor. Da Thorvaldsen i 1838 sejlede hjem ombord paa Fregatten »Rota«, følte han sig — efter hvad Kaptajn Dahlerup fortæller — i Begyndelsen noget trykket af, at han i sin beskedne Klædedragt skulde sidde tilbords i Messen med Officererne, som efter den gældende Etikette altid mødte i Galla til Chefens Bord. Han gjorde Undskyldning for, at han ikke kunde gøre det samme. Kaptajnen beroligede ham imidlertid og sagde, at han ikke skulde lade sig genere heraf, men kun følge sine egne Vaner og Bekvemmelighed.

Undervejs indtraadte nu et lille Uheld (if. Løjtnant Wildes Beretning). Thorvaldsen havde kun eet Par Benklæder med, og de var saa møre og opslidte, at de ikke taalte at børstes. Oppasseren Mads kom en Dag for Skade at rive dem i Stykker. Noget andet Par fandtes ikke i Bagagen. Thorvaldsen blev da bænket i Chefens Kahyt med et Uldtæppe om Benene, og Skibs-Skrædderen blev sat til at reparere Benklæderne. Det gik imidlertid saa hurtigt, at det hed sig, at det var et Par helt nye, som en eller anden velvillig Giver havde ofret. Thorvaldsen blev altsaa udløst af sit Fangenskab, fik Benklæderne paa, og i dem holdt han sit Indtog i København.

THORVALDSEN FRIMÆRKER

Det danske Post- og Telegrafvæsen har ogsaa ønsket at mindes Thorvaldsen. I den Anledning blev der i Begyndelsen af Aaret 1938 afholdt en offentlig Konkurrence om Udarbejdelse af særlige Frimærker, og efter en Vurdering af de

indkomne Forslag besluttedes det at udsende en Serie Mindefrimærker med to Motiver, det ene gengivende Eckersbergs Billede af Thorvaldsen i Værdierne 5 Øre og 30 Øre, det andet med en Afbildning af Jason-Statuen i Værdien 10 Øre. Mærkerne vil komme i Handelen i Midten af November Maaned d. A. Endvidere har Post- og Telegrafvæsenet udsendt en Lykønskingsblanket til Telegrammer, hvorpaa er gengivet det første Felt af Sonnes Frise med Thorvaldsens Ankomst til København den 17. September 1838. A. R.

NAVNEREGISTER

- Acconja-Pignatelli, Johanne Katharina, Hertuginde, 90, 94.
 Algreen-Ussing, T., 18.
 Amsler, Samuel, 95.
 d'Anselme, Henriette, 84.
 Andersen, H. C., 13.
 Antonielli, Attilio, romersk Arkivar, 61.

 Bang, P. G., Prof. Dr. jur., 18.
 Bentley, D. G. R., Borgmester, 17.
 Bentzen, H. G., Deputeret i Kancelliet, 26, 36.
 Bernini, Giovanni Lorenzo, 96.
 Bernstorff, A. P. 75.
 Biagetti, G. F., Testamentsvidne, 67.
 Bindesbøll, M. G., 126.
 Binzer, Emilie von, Baronesse, 88, 90, 92.
 Binzer, Aug. von, Baron, Polizeirat, 88.
 Biron, Peter, Hertug af Kurland, 90.
 Bjerre, A. H., Brygger, 22, 32.
 Blunck, D. C., 62.
 Borgen, D., Grosserer, 22.
 Brandt, H. F., Medailleur, 105.
 Bravo, Johan, Konsul, 72.
 Bressler, Clara von, Grevinde, 88, 90.
 Bressler, Joachim von, Greve, 90.
 Brun, Friederike, 80.
 Bunsen, Chr. K. J. von, Legationsraad, 102.
 Busch, E. C., Agent, 22, 32.
 Buti, Cesare, romersk Advokat, 54.
 Bødtcher, Ludvig, 44-48 (passim), 59.
 Böhmer, Auguste, 109-125.
 Böhmer, Caroline, f. Michaëlis, 109-118 (passim).
 Böhmer, Johann Franz Wilhelm, Dr. med., Bjergfysikus, 109.
 Byron, 86.

 Camuccini, Vincenzo, 104, 106.
 Cannetti, Francesco, Testamentsvidne, 67.
 Canova, Antonio, 43, 78, 80, 82, 86, 96.
 Carstens, Asmus Jakob, 105.
 Caspersen, H., Ankersmed, 22.
 Catel, Franz Ludwig, 105.
 Charlotte Frederikke, Prinsesse, Chr. VIII's forste Gemalinde, 45.
 Chiaveri, Luigi, Konsul, 51, 73.
 Christian VIII, 21, 36, 45, 49, 65.
 Clausen, H. N., 6, 50, 52.
 Clauswitz, F., Notarius publicus, 51, 67.
 Clemens XIII, 96.
 Collin, Jonas, 12, 14, 16, 44, 45, 46, 49-56 (passim), 61, 62.
 Compagnono, Vincenzo, Forstander, 67, 72.
 Consalvi, Ercole, 95, 96.
 Contigiani, Giuliano, Testamentsvidne, 67.

 Dahl, A., Raadmand, 17.
 Dahlerup, H. B., Kaptajn, 128.
 David, Jacques Louis, 111.
 Dräger, Anton, 105.
 Duntzfelt, Wm., Grosserer, 22.

 Eckersberg, C. W., 128.
 Elling, Chr., Dr. phil., Kunsthistoriker, 100.
 Esterhazy, Nicolaus, 85, 88, 89.
 Esterhazy, Paul, 85, 88.

 Fabiani, Angelo, Testamentsvidne, 67.
 Ferrini, Giuseppe, Testamentsvidne, 67.
 Fiorillo, J. D., Maler, Kunsthistoriker, 110.
 Frederik VI, 12, 13, 16, 20, 26, 44, 65.
 Frederik VII, 44.
 Freund, H. E., 51, 78.
 Friedenreich, P. J., Vinhandler, 13, 22, 28.
 Fulgoso, italiensk Jurist, 70.

- Galli, Pietro, Billedhugger, 51.
 Gamst, H., Jernstøber, kgl. Agent, 22.
 Giorni, Pietro Enrico, Ejendomsbesidder, 54.
 Goethe, Johann Wolfgang, 40, 75, 86, 110-113 (passim), 116, 125.
 Goldschmidt, Meir, 126.
 Graff, Anton, 78.
 Gregorius XVI, 60, 62, 66, 70, 71, 74.
 Grundtvig, N. F. S., 13.
- Hagen, F. P., Vinhandler, 22.
 Hammerich, Johs., Agent, Grosserer, 22, 30.
 Hansen, H. P., Vinhandler, 22, 32.
 Hansen, Michael, Etatsraad, Deputeret i Kancelliet, 26, 36.
 Hansen, P. C., Brændevinsbrænder, 22.
 Hedemann, C., Sukkerrafinadeur, 22.
 Heiberg, Johan Ludvig, 13, 29, 31.
 Heiberg, Johanne Luise, 5, 6.
 Hertzog, F. G., 78.
 Hildebrand, Charlotte, 102.
 Hohenzollern-Heckingen, Pauline, 90, 92, 94.
 Holmer, J. P., Sekretariatschef, 17, 28.
 Houdon, Jean Antoine, 40.
 Høyer, Sofie Dorothea, 75.
 Humboldt, Caroline von, 78, 82, 84, 100.
 Humboldt, Wilhelm von, 100.
- Ingenheim, Gustav, Greve, 104.
 Irelli, Serafino Cerulli, romersk Advokat, 59-62 (passim), 64, 68, 71, 74.
- Jensen, C. A., 7, 47.
 Jensen, Johannes V., 37, 90, 92, 94.
- Kerll, Aug., Geheimer Oberfinanzrat, 105.
 Kern, I. C., Tømremester, 22.
 Kierulff, A. C., Overpræsident, 13, 14, 17, 25, 53.
 Klauer, G. M., Billedhugger, 85.
 Knutzon, P. C., Grosserer, 18.
 Kruse, J. C. W., dansk Minister i Rom, 68, 73.
 Kyhl, H. L., Urmager, 22.
 Küchler, Albert, 55, 62.
- Lange, Michael, Overpræsident, 26, 36.
 Lassen, C. F., Højesteretsassessor, 56.
 Lescarini, Paolo, Testamentsvidne, 72.
 Lindsstorff, J. H., Garvermester, 18.
 Lowson, A. C. Riis, Raadmand, 17.
 Ludwig I af Bayern, 104.
- Lund, J. C., Silkehandler, 22.
 Lund, J. H., Silkehandler, 22.
 Lysistratos fra Sikyon, 40.
- Marcus, Aage, Bibliotekar, 90, 94.
 Marcussen, H., Destillateur, 22.
 Medem, Dorothea von, Hertuginde af Kurland, 90.
 Medem, Ellen von, Grevinde, 76.
 Meinert, N. J., Grosserer, 22, 30, 32.
 Meyer, Joh. Heinrich, Maler, 110.
 Michaëlis, Johann David, Orientalist, 109.
 Mundt, I. H., Borgmester, Etatsraad, 13, 28.
 Müffelmann, H. C., Grosserer, 22.
 Müller, Ludvig, Museumsmand, 124.
 Münter, C. F. Th., Raadmand, 17.
- Napoleon I, 75, 94, 96.
- Oehlenschläger, Adam, 13.
 Oppermann, Th., Museumsdirektør, 85.
 Orfei, Bonaventura, romersk Advokat, 60, 67.
 Orlandi, Gipser, 37-38.
- Pappalardo, Daniele, romersk Arkivar, 64.
 Parthey, Anna, 76, 78.
 Parthey, Gustav, Musiker, 76.
 Paulsen, Elisa, f. Thorvaldsen, 43-44, 53-55 (passim), 64, 72-73.
 Paulsen, Johan Peter Friderich, Oberst, Kammerherre, 45, 46, 48, 53, 54, 55, 64, 72.
 Pius VII, 95, 96, 105, 108.
 Plinius, 40.
 Prætorius, H. F., Grosserer, 18, 22, 32.
- Rachel, Paul, 76, 78.
 Raiska, Grevinde, 90.
 Rantau-Breitenburg, Andreas Conrad, Rigsgreve, Gehejmestatsminister, 43, 44, 75.
 Rauch, Chr. Daniel, 85, 102.
 Recke, Elisa von der, 75-85, 90.
 Reinhart, J. Chr., 84.
 Ricci, Angelo Maria, Digter, 120.
 Ricci, Filippo, romersk Advokat, 64, 72, 73.
 Rothe, Richard, preussisk Gesandtskabspræst, 105.
 Rothe, Tyge, filosofisk Forfatter, 75.
 Rudolph, Günther, Dr., 78.
- Sagan, Wilhelmine Katharina Benigna, Hertuginde af, 88, 90-94.

- Santarelli, Arcangelo Maria, Testamentsvidne, 67.
- Savarelli, Greve, 42.
- Schadow, J. G., 84, 85, 110, 111.
- Schaper, G., Muremester, 22.
- Schelling, F. J., 109-110, 112, 116-120 (passim), 122, 124-125.
- Schinkel, Karl Friedrich, 95-108.
- Schlegel, A. W. von, 109-114 (passim), 116, 119.
- Schultz, J. Hostrup, Bogtrykker, 22.
- Schouw, J. F., 16.
- Schröder, Bruno, Kunsthistoriker, 90.
- Schubart, Herman von, Baron, 75.
- Schubart, Jacobe Elise von, Baronesse, 75, 78.
- Schäffer, F. C., Borgmester, Etatsraad, 17, 29, 30.
- Sibbern, G. N., Muremester, 22, 126.
- Skibsted, N., Raadmand, 17.
- Sonne, Jørgen, 128.
- Staël, Madame de, 80.
- Stampe, Christine, Baronesse, 54, 76.
- Steffens, Henrik, 109, 110.
- Stein, Johs., Højesteretssagfører, 78.
- Stein, Th., 78.
- Stemann, P. Chr. von, Gehejmestatsminister, 18, 20, 26, 36.
- Talleyrand, Dorothea, 94.
- Thiele, Hanne, f. Aagesen, 42.
- Thiele, Just Mathias, 13, 50, 85, 88, 90, 98, 104, 122, 124.
- Thorvaldsen, Elisa, se: Paulsen.
- Tieck, Friederich, 111-119 (passim).
- Tiedge, C. A., Digter, 74-85.
- Tischbein, Betty, 114.
- Tischbein, Caroline, 114.
- Tischbein, Joh. Fr. Aug., 113, 114, 119.
- Tischbein, Sophie, 114.
- Torlonia, Giovanni, Bankier, 127.
- Torriani, Antonio, romersk Notar, 53, 58-68 (passim), 71, 72.
- Urban VIII, 96.
- Valadier, Giuseppe, 98, 106.
- Verrochio, Andrea del, 40.
- Waagen, G. F., Kunsthistoriker, 100, 105.
- Wagner, Johann Martin von, Billedhugger, 104, 119.
- Washington, George, 40.
- Wichfeld, Hubert, Legationsraad, 61, 64, 68.
- Wiedemann, C. R. W., Prof. Dr. med., 116, 124.
- Wiedemann, Louise, 116, 122.
- Wilde, Alex., Kommandør, 128.
- Wilse, P. C., Departementssekretær, 36.
- Winther, Chr., 6.
- Zoëga, Georg, 82, 84.
- Ørsted, A. S., 18, 20, 26, 33, 46, 48, 56.

